

Педагогічний Вісник

2023

№1

Кожного року у нашому науково-методичному журналі створюється рубрика «Шевченкіана». У рубриці ми друкуємо розробки уроків і виховних заходів, присвячених творчості великого Кобзаря. Але цього року традиційна рубрика надзвичайно важлива. У ці скрутні для України часи саме Шевченкове слово є могутнім духовним джерелом натхнення для боротьби за життя і долю майбутніх поколінь у вільній незалежній європейській державі.....

У цьому році минає 209-а річниця з Дня народження геніального поета Тараса Григоровича Шевченка. Світлий образ Великого Кобзаря – безсмертний, як і сам народ, що породив його.

ІЗ ДНЕМ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА!

Поезію Тараса Шевченка перекладено більш ніж ста мовами світу. Один із 300 кратерів Меркурія отримав ім'я Тараса Григоровича. Діаметр кратера Т. Г. Шевченко – 137 кілометрів. 1384 пам'ятники Кобзареві встановлено на території від Бразилії до Китаю. Більшість – 1256, розташовані на території України, майже півтори сотні розмістились у 35 країнах. Нині в Україні 164 населені пункти названі на честь Тараса Шевченка.

Український майстер Микола Сядристий створив найменшу у світі книжку «Кобзар», розміром трохи більше половини квадратного міліметра. Це майже у 19 разів менше від найменшої японської книги. Сторінки настільки тонкі, що перегортати їх можна лише кінчиком загостреного волоска. Зшито книгу павутинкою, а обкладинка зроблена з пелюстки безсмертника.

Надзвичайно талановитий український поет і художник, прозаїк і етнограф, що вільно писав як українською, так і російською мовами, Тарас Григорович Шевченко, народився 9-го березня (за старим стилем 25-го лютого) 1814-го року в сім'ї кріпосного селянина, який мешкав у селі Моринці Київської губернії, що нині є Черкаською областю. Не важко здогадатися, що за народженням він був таким же рабом, як і його батьки, які незабаром покинули його, залишивши цей світ на суд Божий.

Чи міг тоді хто передбачити, що ім'ям цього хлопчиська колись стануть називати деякі кораблі, друкувати його зображення на державних грошових купюрах, поштових марках, ставити йому розкішні пам'ятники і численні меморіальні таблички, випускати на його честь ювілейні монети і засновувати всілякі премії? Але так вже влаштований цей грішний світ ...

Про його біографію написано немало і ми не будемо повторюватися про це. Зауважимо лише, що за своє коротке життя, а прожив він чимало, 47 років і один день, Шевченко сповна наситився стражданнями, серед яких були і результати власних помилок, але він не міг не жадати того, до чого прагнемо всі ми - життя і свобода, самореалізація і благополуччя, мир і повага, прості людські цінності. Його творчість — це його душа, в ньому він був чесний і добрий, ярий і нескінченно багатий. З Днем народження Тараса Григоровича Шевченка!

Ділова мова. Календар. URL:

<https://www.dilovamova.com/index.php?page=10&holiday=647&year=2022>

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
послідипномної освіти педагогічних
працівників

Рєєстраційне свідцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н.М.Чепурна, ректорка КНЗ "Черкаський
обласний інститут послідипномної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидатка педагогічних наук,
Заслужений працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г.А.Назаренко, проректорка
з наукової-методичної роботи інституту,
професорка, докторка педагогічних наук
(науковий редактор)

К.М.Криворот (заступниця головного редактора)

Н.І.Лісова, проректорка з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, докторка педагогічних наук

Ю.І.Завалевський, заступник директора
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
доктор педагогічних наук, професор

Т.В.Черкашина, докторка
педагогічних наук

Т.К.Андрющенко, докторка
педагогічних наук

С.А.Гаряча, кандидатка педагогічних наук

О.В.Крутенко, кандидатка
педагогічних наук

Ю.М.Зоря, кандидатка
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В.М.Шемшура

Відповідальний за друк **В.М.Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається
з думкою автора

Редакція рукописів не рецензує
і авторам не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОПОПП
Протокол № 1 від 28.02.2023
Підписано до друку 3.03.2023
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 4,75

Зам.№ 1640

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,

КНЗ "ЧОПОПП ЧОР",

т. +380-472-64-21-78

e-mail: redaktor6@ukr.net

Зміст

ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ

- Січкач С.І., Архипова В.І.** «Поки живе мова – житиме
й народ як національність...». Про мовно-літературні
конкурси.....2
- Кудін В.С.** Нові підходи до виховання учнівської
молоді. Підсумки результатів експерименту
Всеукраїнського рівня з реалізації Програми
«Нова українська школа у поступі до цінностей».....4

НАУКА – ШКОЛИ

- Лісова Н.І.** Опорна школа у взаємозв'язку та
взаємодії з багатовекторним розвитком суспільства.....6
- Андрющенко Т.К.** Гра як засіб формування
здоров'язбережувальної компетентності старших
дошкільників.....10
- Крутенко О.В.** Філософська і педагогічна
спадщина Григорія Сковороди у процесі сучасної
освітньої діяльності.....14
- Теслюк П.В.** Сюжетний малюнок у практиці
досліджень психологічних дисфункцій здобувачів
освіти.....16

ШЕВЧЕНКІАНА

- Івженко Т.О.** Духовна спадщина Кобзаря у закладі
загальної середньої освіти.....20
- Миколенко О.М.** Романтичні ідеї у творчості
Т.Г. Шевченка. Розробка уроку з української
літератури. 7 клас.....22
- Куліш В.В.** Черкащина — Шевченків край.
Нестандартні диктанти для учнів початкових класів.....24
- Дейнега В.І., Ганенко Г.М.** «Поклонися, земле,
низько поклонися пам'яті Тараса, славного співця».
Розробка виховного заходу.....27
- Фещенко В.М.** Незвідані сторінки життя Кобзаря.
Розробка виховної години для учнів 9 класу.....30

МЕТОДИКА ДОСВІД

- Леснікова Ю.В.** Трансформація пізнавальної
діяльності учнів в умовах цифровізації освіти.....34
- Верба І., Борсенко Т., Міненко Т.** Формування
духовних та національних цінностей особистості
учня: вектор на успіх.....36
- Гловацький С.В.** Сучасний урок мистецтва у
Новій українській школі: вимоги та особливості
проведення.....40
- Мозгова В.І.** Формування навичок здорового
способу життя у спеціальній школі.....44
- Омельченко І.О.** Поширеність металів та їх сполук
у природі, їх значення та загальні хімічні властивості.
Розробка уроку з хімії. 10 клас.....46
- Ванько К.І.** Соціальна та фінансова освіта
дошкільників в контексті базового компоненту
дошкільної освіти в Україні.....49
- Чернега Т.М.** Вивчення дієприкметника у 7 класі.
Розробка нестандартного уроку з української мови.....51
- Холодій О.М.** Шляхи забезпечення ефективності
корекційно-розвиткової роботи учителя-логопеда.....55
- Чернова Л.І.** Європейський союз – країни
взаємоповаги і рівноправності. Розробка уроку - квесту із
використанням інтерактивних технологій. 4 клас.....58
- Ігнатенко В. О.** Технологія виготовлення ключниці. Із
досвіду роботи з виготовлення виробів з деревини...60

ПОРАДИ ПСИХОЛОГІВ

- Шестопалова Т. В.** Психологічна підтримка
дітей та підлітків у воєнний період.....62
- Зубкова О.М.** Заспокоєння та розслаблення
дошкільників у кризових ситуаціях.....66

ВИХОВНІ ЗАХОДИ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

- Карабін Б. В., Бабенко Я. В.** "В буремні роки музи
не мовчать". Розробка виховного заходу для учнів
старших класів.....68
- Коваленко Л. Д.** Поетичний салон. Сценарій
позакласного заходу для старшокласників.....71
- Сідельнікова О. П.** Зазири у вічі старості. Сценарій
вистави для старшокласників.....74
- Сизоненко О.Л.** Ми – частина природи. Що дає
нам природа. Розробка виховного заняття для
учнів початкової школи.....78

С.І. СІЧКАР,

завідувачка лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

В.І. АРХИПОВА,

методистка лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

«ПОКИ ЖИВЕ МОВА – ЖИТИМЕ Й НАРОД ЯК НАЦІОНАЛЬНІСТЬ...»

ПРО МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ КОНКУРСИ

Слова про мову, які багатозначним акцентом звучать у заголовку і належать перу Івана Огієнка, наразі, в умовах війни, надзвичайно актуальні, адже основне завдання філологічної спільноти і українського народу – зберегти українську мову і захистити її.

Розпочинаючи оповідь про проведення мовно-літературних конкурсів зауважимо, що українська мова, відповідно до статті 10 Конституції України, має статус державної і «...повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі, та є однією з основ конституційного ладу в Україні...».

Сучасна українська мова має близько 256 тисяч слів. Українську мову в різні історичні періоди називали по-різному: русинська, козацька, проста тощо. Але з розвитком української державності і встановлення незалежності вона стала величною, щедрою і прекрасною:

Велична, щедра і прекрасна мова,
Прозора й чиста, як гірська вода, –
То України мова барвінкова, –
Така багата й вічно молода.
Вона, як ніжна пісня колискова,
Заходить в серце й душу з ранніх літ,
Ця мова, наче пташка світанкова,
Що гордо лине в свій стрімкий політ.

Юлія Косинська

Навіть така сувора наука, як кібернетика, і та знайшла в українській мові свою першодомівку, адже маємо унікальний факт – енциклопедія кібернетики вперше у світі вийшла українською мовою саме в Києві.

Мета навчання української мови в школі (предметна) — формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. Визнання компетентнісного підходу провідним у навчанні передбачає формування не лише предметної, а й ключових компетентностей, зміщення акцентів зі знанневого на діяльнісний освітній результат. З огляду на суть зазначеного підходу, знання мають бути інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного професійного становлення та облаштування особистого життя.

Зазначимо також, що в умовах розвитку нової системи освіти в Україні, яка орієнтована на інтеграцію до європейського освітнього простору, надзвичайно важливо зберегти не тільки мову, а і духовно-моральні та культурно-історичні традиції української освіти і виховання. Одним із шляхів є досконале вивчення української літератури, яка сприяє вихованню всебічно гармонійно розвиненої особистості, її духовно-моральному становленню, формуванню патріотизму і готовності до боротьби за перемогу

добра і правди. Тому уже традиційно в Україні проводяться **Міжнародні конкурс з української мови імені Петра Яцика, мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка; Всеукраїнський конкурс учнівської творчості.**

Всеукраїнський конкурс учнівської творчості у цьому році був XXII-им і проходив під гаслом «Об'єднаймося ж, брати мої!». Проводився в чотири етапи з 01 листопада 2022 року до 20 січня 2023 року у номінаціях «Література», «Історія України та державотворення».

До розгляду у конкурс приймалися роботи з таких тем як «Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!» у номінаціях «Література» та «Історія України і державотворення», що раніше не подавалися до участі в інших наукових і творчих конкурсах регіонального та державного рівнів, присвячені Збройним силам України, які у важкий для нашої країни час стали на захист суверенітету і територіальної цілісності України.

Епіграфом до творчих робіт стали слова Надії Гуменюк: «Наш дух не вбити, волю не зламати, за нами – діти й Україна-мати і з нами воля й правда вікова!»

Творчі роботи (оригінали) переможців II етапу конкурсу в номінаціях «Література» та «Історія України і державотворення» (по 2-і роботи від кожної територіальної громади) у друкованому та електронному варіантах надсилалися в КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Участь учнівської молоді в конкурсній була добровільною.

У конкурсних роботах учні висвітлювали теми патріотизму та героїзму, самовідданість і відвагу українських військових, які стали на захист нашої держави проти російської агресії. Роботи з історії мали дослідницький характер із обов'язковим залученням оригінальних джерел. *Кожна робота мала таку структуру:*

- Вступ, у якому автор обґрунтовував мету свого дослідження;
- Основна частина, у якій розділи мали свою назву.
- Висновок.
- Список використаних джерел і літератури в алфавітному порядку.

До усіх творчих робіт з історії учасники додавали тези-анотації (короткий зміст роботи) обсягом до 2 сторінок.

Наставниками юних дослідників стали вчителі, викладачі, керівники гуртків тощо.

Приємно, що список переможців Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості ряснів іменами учнів із усієї Черкаської області та міста Черкаси, а саме:

НОМІНАЦІЯ «ЛІТЕРАТУРА». Призові місця посіли такі учні:

1. Терещенко Дар'я, учениця 10 класу Черкаської гімназії № 31 Черкаської міської ради Черкаської області (учитель Присяжнюк Валентина Петрівна).

2. Часовенко Олександр, учень 6 класу Тетерівського ліцею Жашківської міської ради Черкаської області (учитель Іщук Наталія Василівна).

3. Веляда Даша, учениця 9 класу Закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів «Пальміра» Вознесенської сільської ради Золотоніського району Черкаської області (учитель Переясловець Людмила Василівна).

4. Погорішня Ольга, учениця 9 класу Чигиринського ліцею № 3 Чигиринської міської ради Черкаської області (учителі Погорішня Людмила Іванівна, Прокопенко Ганна Павлівна).

5. Зінченко Олександр, учень 11 класу Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3 Золотоніської міської ради Черкаської області (учитель Рибцова Зоя Анатоліївна).

У НОМІНАЦІЇ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ І ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ» переможцями стали:

1. Михальська Ірина, учениця 9 класу Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 4 Смілянської міської ради Черкаської області (Пелих Ірина Миколаївна).

2. Крот Катерина, учениця 11 класу Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 32 Черкаської міської ради Черкаської області (Таран Ірина Іванівна).

3. Юхимчук Максим, учень 11 класу Лисянського ліцею № 1 Лисянської селищної ради (Бровченко Ніна Іванівна).

Переможцями обласного етапу **XXIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка** серед учнів 5-11 класів закладів загальної середньої освіти стали **20 конкурсантів. Перші місця посіли:**

1. Григор'єва Анастасія, учениця 5 класу Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №13 Черкаської міської ради Черкаської області (керівник Дядик Ганна Василівна).

2. Магльована Таїсія, учениця 6 класу Кам'янського закладу загальної середньої освіти №2 з поглибленим вивченням окремих предметів Кам'янської міської ради Черкаської області (Романенко Ольга Анатоліївна).

3. Матяш Поліна, учениця 7 класу Золотоніської гімназії ім. С. Д. Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області (Баранник Надія Леонідівна).

4. Перепелиця Поліна, учениця 8 класу Драбівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені С.В. Васильченка – гімназія» Драбівської селищної ради Черкаської області (Івченко Любов Дмитрівна).

5. Бабіцька Анастасія, учениця 9 класу Смілянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області (Маслюк Наталія Вікторівна).

6. Бурлака Назарій, учень 10 класу Городищенського економічного ліцею Городищенської міської ради Черкаської області (Маранська Ірина Андріївна).

7. Брагінець Вікторія, учениця 11 класу Чернобаївської гімназії Чернобаївської селищної ради Черкаської області (Підорван Оксана Іванівна).

Переможцями обласного етапу **XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка** серед учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти стали **3 учасники**. Серед студентів закладів

вищої, фахової передвищої освіти хороші роботи підготували і продемонстрували високий рівень знань аж **12 учасників**. Вітаємо всіх з перемогою у змаганнях!

Говорячи про проведення **XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика** Президент Ліги українських меценатів **Володимир Загорій** зауважив: «Не лише на передовій вирішується, якими ми будемо після Перемоги». Ліга українських меценатів та Міністерство освіти стали засновниками конкурсу 13 років назад, і до цього часу цей захід міжнародного формату залишається одним із основних засобів утвердження статусу української мови як державної, піднесення її престижу, об'єднання нації, виховання в молодого покоління українців поваги до мови свого народу.

Наразі конкурс проходить у надзвичайно складних умовах війни, (фінальний етап буде в березні), а мова залишається ефективною і дієвою зброєю проти російського загарбника. Хоча багато школярів і студентів навчаються дистанційно, стали біженцями і живуть у Європі, багато переселенців з територій, де тривають бойові дії, але участь у конкурсу стала пріоритетом для багатьох.

Маємо велике число переможців обласного етапу Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика серед учнів 3-11 класів закладів загальної середньої освіти – **27 осіб** із різних шкіл Черкащини вибороли призові місця; серед учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти – **3 особи**; серед студентів закладів вищої, фахової передвищої освіти – **6 осіб**.

Переможці обласного етапу конкурсу нагороджені дипломами та подяками. Приємно дітям і учителям, які надавали допомогу у підготовці до конкурсів. Незважаючи на війну, у закладах освіти України відбуваються заняття з української мови та літератури. Діти й молодь вшановують творців слов'янської писемності Кирила та Мефодія, вивчають життя і творчість Івана Котляревського – зачинателя сучасної української літератури та Великого Кобзаря Тараса Шевченка – основоположника нової української мови, підвищують свій рівень мовної грамотності. І ми розуміємо, що українська мова, як підкреслив міністр освіти і науки **Сергій Миколайович Шкарлет** під час написання всеукраїнського радіодиктанту «...продовжує передаватися від покоління до покоління, протистоїть ворожій пропаганді та захищає національні цінності. Нині наша рідна мова – це потужний бренд! Розмовляти та думати українською, мовою сильної та незламної нації, – це модно і престижно!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про підсумки Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості у номінаціях «Література», «Історія України та державотворення». Наказ управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 31 січня 2023 року. № 10.

2. Про підсумки проведення III (II) етапу XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика. Наказ управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від лютого 2023 р. №.

3. Про підсумки проведення III (II) етапу XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Наказ управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 07. 12. 2022. № 139.

4. Вітання міністра освіти і науки України Сергія Шкарлета. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vitannya-ministra-osviti-i-nauki-ukrayini-sergiya-shkarleta-z-nagodi-dnya-ukrayinskoyi-pisemnosti-ta-movi>

5. Вірші про мову. URL: <https://gramotiy.co.ua>.

В. С. Кудін,

завідувачка лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ПІДСУМКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТУ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РІВНЯ З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА У ПОСТУПІ ДО ЦІННОСТЕЙ»

За останні десятиліття світ змінився до невпізнання, а разом із ним змінилися наші діти, підлітки, молодь. Тому таким актуальним стало вирішення проблем виховання учнівської молоді в системі української освіти в умовах викликів нового часу.

Основні тенденції виховання культурної та освіченої людини ХХІ століття знайшли відображення у роботі закладів освіти під час їхньої участі в експерименті всеукраїнського рівня з теми «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА У ПОСТУПІ ДО ЦІННОСТЕЙ». Експеримент проводився на виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 18 березня 2019 р. № 369 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня з реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей».

В експерименті взяли участь 5 закладів загальної середньої освіти Черкаської області, а саме:

1. Канівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4 Канівської міської ради Черкаської області.
2. Комунальний заклад «Золотоніська санаторна школа Черкаської обласної ради».
3. Моринський ліцей з дошкільним підрозділом імені Тараса Григоровича Шевченка Звенигородської міської ради Черкаської області.
4. Смілянський навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В.Т.Сенатора» Смілянської міської ради Черкаської області.
5. Черкаська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №28 імені Т.Г.Шевченка Черкаської міської ради Черкаської області.

Учасники експерименту зазначають, що вони «... мали чудову можливість протягом багатьох років брати участь в експериментальній роботі всеукраїнського рівня під керівництвом дійсного члена АПН України, директора Інституту проблем виховання **Івана Дмитровича Бе́ха**, співпрацювали з комунальним навчальним закладом «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», Інститутом модернізації змісту освіти і зробили багато хороших справ».

З метою реалізації завдань дослідно-експериментальної роботи педагогічні колективи закладів освіти Черкаської області:

- проводили роботу відповідно до етапів експерименту;
- брали участь у всеукраїнських конференціях, висвітлюючи результати діяльності;
- інформували про проведення відповідних етапів Державну наукову установу «Інститут менеджменту освіти».

Зокрема, провідною ідеєю роботи педагогічного колективу **Канівської загальноосвітньої школи №4** з даного напрямку був творчий пошук, спрямований на впровадження національних традицій, відродження української культури, звичаїв народу, утвердження патріотизму й національної гордості, виховання кращих моральних якостей людини, формування здорового способу життя. Колектив закладу спрямовував свої зусилля на те, щоб школа для кожної дитини стала осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати

на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну державу.

Реалізація вищезазначених завдань у закладі здійснювалася також через проектну діяльність, яка на сьогодні є однією з найперспективніших складових освітнього процесу. Проведення такого виду роботи забезпечило створення умов для творчого саморозвитку та самореалізації учнів, формування всіх необхідних життєвих компетенцій: полікультурних, мовленнєвих, інформаційних, політичних та соціальних. Самостійне здобуття знань, їх систематизація, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему й приймати рішення відбувалося саме завдяки проектній діяльності.

Під час планування експериментальної роботи закладу обрана модель «Вектор на успіх», зроблено акцент на розвиток загальнолюдських цінностей особистості, посилення ролі формування загальнолюдських цінностей учнівської молоді в умовах Нової української школи. У педагогічному процесі школи проектна методика навчання та виховання знайшла своє практичне застосування як один із провідних засобів перетворення школи зі школи навчання на школу життя.

Школа №4 розміщена в центрі Канева, тому стала осередком розвитку громади міста. Колектив закладу переймається потребами громади, а до участі в освітніх проектах залучаються учні, батьки та мешканці громади.

У комунальному закладі «Золотоніська санаторна школа Черкаської обласної ради» створена Освітня програма, у якій зазначено, що випускник закладу – це особистість, яка володіє ключовими компетентностями, уміє не лише здобувати знання, але і використовувати їх на практиці, дбаючи при цьому про власне здоров'я.

Робота педагогічного колективу під час впровадження Всеукраїнського експерименту з реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» була цілеспрямованою і насиченою:

- проводилося анкетування вчителів, учнів та батьків;
- вивчалися родинні традиції та форми взаємодії дітей та дорослих у сім'ях;
- досліджувалась мотиваційна готовність дорослих суб'єктів освітнього процесу до реалізації Програми.

Під час участі в Експерименті педагоги, опираючись на наукові здобутки, дійшли висновку, що дитина не народжується з патріотичними переконаннями, її становлення залежить від умов сімейного виховання, психологічних особливостей, її активності. Учні 9 – 11 класів більш сприйнятливі для формування патріотичних почуттів внаслідок росту самосвідомості. Вони швидко включаються у соціальні процеси, переживають події, що відбуваються в суспільстві. Саме у цьому віці у дітей виникає відчуття причетності до того, що відбувається навколо них, розвивається логічне та критичне мислення. І саме під час проведення позакласних заходів старший підліток вчиться орієнтуватися в сучасній ситуації, критично оцінювати факти і події суспільного життя, відстоювати свою точку зору. Для проведення виховних заходів використовували масові, групові та індивідуальні форми роботи: аналіз соціальних

ситуацій, соціально-проектну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, круглий стіл, екскурсії, ігри-драматизації, інтерв'ю, участь в етнічно-художніх виставках. Вагомим виховним потенціалом став шкільний театр «Точка зору», завданням якого є виховання глядачів, учасників вистав – юних акторів та розвиток їхніх творчих сил. Це довготривалий проєкт, навколо якого педагогічному колективу вдалося об'єднати велику кількість учнів, педагогів, батьків.

Очікуваним результатом дослідно-експериментальної роботи стало сформоване уявлення у педагогів важливості виховання учнів на цінностях та обговорення і визначення в учасників експерименту підходів до наскрізного їх виховання в освітньому процесі. Результати діяльності з педагогічним колективом узагальнено в навчально-методичних посібниках «Щоб вести дітей за собою, необхідно самому рухатися, не зупиняючись», «Нова українська школа з турботою про здоров'я дітей», «Шануємо традиції, творимо сьогодні, крокуємо в майбутнє».

Як показала практика реалізації виховної системи «Особистість-гімназист - громадянин» у **Смілянському навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія імені В.Т.Сенатора»** найбільш оптимальною дієвим методом виховної роботи стала проектна діяльність. Вона дозволила поєднати виховання й навчання з реальним життям, уможливила використання знань, умінь і навичок для вирішення практичних завдань.

Основним завданням виховної взаємодії стало залучення дітей до соціально значущих проєктів, в яких під час спілкування та взаємодії підлітки сформували піклувальне мислення, вибудували власну систему цінностей та практичних здатностей. За час дії проєктів десятки гімназистів взяли участь у добродійних та інформаційних акціях, майстер-класах, тренінгах. Результати роботи у проєктах вагомим: створено відео передачі, відеофільми про історію міста, альманахи про місцевих волонтерів, захисників України тощо. Основою виховної системи «**Особистість-гімназист - громадянин**» стала також реалізація музейної педагогіки у закладі освіти. Проєкт щодо створення музею розробили члени учнівського самоврядування закладу. Наразі на базі музею відбуваються різноманітні патріотичні заходи, екскурсії, створюються відео передачі, про які йшла мова вище. Шкільний музей має потужний освітній, виховний і розвивальний потенціал. Як одна з форм прояву самостійності й ініціативності учнів сприяє формуванню дослідницької компетентності дітей, вдосконаленню комунікативної компетентності і становленню соціально активного громадянина. Музей – це підсумок творчої праці, презентація результатів індивідуальної та колективної дослідницької роботи. В організації музейної справи Смілянський НВК співпрацює з громадською організацією «Пошук», Смілянським міським краєзнавчим музеєм, музеями закладів освіти міста, організацій та підприємств. Шкільний музей НВК відкритий для учасників освітнього процесу закладів освіти м. Сміли.

Згідно з результатами проведених практичних занять з педагогами та моніторингу виховного середовища закладу загальної середньої освіти та виховного простору сучасного учня розроблено методичні рекомендації щодо реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей». На IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особистість на шляху до духовних цінностей: педагогічна практика, набутий досвід» (січень 2022) презентовано висновки про ефективність реалізації програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» у виховній системі Смілянського НВК «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» з теми «**Практика соціально значимих проєктів учнівського самоврядування як чинник духовного зростання особистості підлітків**».

У Моринському ліцеї з дошкільним підрозділом імені Тараса Григоровича Шевченка впровадження програми «Нова українська школа у поступі до цінностей»

здійснювалося з акцентом на вихованні патріотизму та загальнолюдських цінностей. У дітей формували відповідальність, повагу до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини, екологічну культуру, доброту, милосердя, толерантність, терпимість, шанобливе ставлення до сім'ї. Ефективність обраного шляху доведена під час проведення опитування та моніторингів, діагностики рівня свободи у школі, довіри, безпеки. Показники підтвердили якісний результат роботи з даного напрямку. У закладі створили атмосферу, сповнену свободи, довіри та безпеки, яка пасує сучасним активним, незалежним дітям, дозволяє їм без сором'язливості проявляти ініціативу щодо реалізації своїх ідей у практичній діяльності закладу освіти. Саме експериментальна робота, пов'язана з формуванням громадянської відповідальності, поваги до прав людини, моральних та духовних принципів, підготовки учнівської молоді до ролі відповідальних громадян відкритого демократичного суспільства дозволила найповніше розкрити виховну діяльність Моринського ліцею в умовах НУШ. А умови сьогодення значно підсилили духовний та громадянський складник здобувачів освіти, поставивши його на найвищий щабель. У процесі становлення громадянина, готового до активної особистісної відповідальності, участі в суспільно-корисній діяльності, гуманітарній сфері, демократичних перетвореннях учнівська молодь набуває цінного досвіду та підвищує почуття власної гідності.

Підсумовуючи участь у роботі Експерименту, педагоги закладу **впевнено зазначили:** «Шкільне виховання вибудовано таким чином, щоб воно було не «каральним». Замість «не можна вчиняти інакше» кажемо - «так було б ефективно». Завдання школи — вказувати та аналізувати орієнтири, підказувати, як вчинки та цінності людини впливають на їх життя. У закладі створили психологічно комфортну атмосферу і новий освітній простір - середовище, яке виховує успішну, духовно багату, впевнену в собі й щасливу людину, готову до активного діяльного життя».

Реалізація Програми у **Черкаській спеціалізованій школі І-ІІІ ступенів №28 імені Т.Г.Шевченка** відбувалася в основному через діяльність Дитячої громадської організації «ЮНІКС» та учнівського самоврядування «Моноліт». За пройдений час успішно реалізовані проєкти шкільного, міського, обласного та всеукраїнського рівнів. На сьогодні заклад освіти став учасником програми щодо розширення мережі парламентських просвітницьких осередків на базі закладів загальної середньої освіти України. У рамках діяльності Ліги старшокласників Черкаської області **реалізовані проєкти:** «Від серця до серця», «Ми патріоти України», «Творча майстерня», «Сучасна молодь – майбутнє України», «Герої не вмирають», «Козацька толока», «Козацький стан», «Обличчя моєї України», «Одягни Україну у вишиванку», «Знай наших». Реалізовано міжнародний проєкт «Нашого цвіту по всьому світу».

Двадцять учнів школи, лідерів дитячої громадської організації «ЮНІКС», є дійсними членами Черкаського козацького полку з реєстровими грамотами, беруть участь у щорічній смолоскипній ході до дня вшанування Холодноярської республіки.

Лідери учнівського самоврядування стали активними волонтерами та організовували проведення благодійних акцій зі збору лікарських засобів, сувенірів, засобів особистої гігієни та продуктів харчування для воїнів Збройних Сил України. Щорічно відбуваються заходи до вшанування героїв Крут, героїв Небесної Сотні, до Дня Гідності і Свободи, Дня добровольця.

Адміністрація школи спільно з учнівським самоврядуванням провели моніторинг з визначення та розуміння основних пріоритетів виховної системи школи (національна приналежність, національна ідентичність, патріотизм). Проведено моніторинг педагогічного колективу «Виконання поставлених цілей і завдань у ході реалізації виховних проєктів школи», учнівського самоврядування «Сформованість комунікативного потенціалу особистості в умовах НУШ», що дало змогу провести корекційну роботу виховної системи в цілому.

Н. І. Лісова,

докторка педагогічних наук, проректорка з питань зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОПОРНА ШКОЛА У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ З БАГАТОВЕКТОРНИМ РОЗВИТКОМ СУСПІЛЬСТВА

Стратегічне значення для побудови Нової української школи в сучасному суспільстві мають реформаційні зміни, що відображені в значній кількості законодавчих документів. Пріоритетна роль у змінах належить системі загальної середньої освіти та системі управління нею. Наразі для науковців та практиків одне з головних завдань — створення нових моделей закладів, висновування інноваційних ідей, які відповідали б сучасному багатовекторному розвитку суспільства та ЗСО в Україні.

Здобуття повної загальної середньої освіти в Україні є обов'язковим. Доступність і безоплатність її в державних і комунальних навчальних закладах забезпечує держава. До цієї мережі входять і опорні заклади ЗСО. Варто зазначити, що Закон України «Про освіту» (2017) регулює суспільні відносини, що виникають у процесі конституційного права людини на освіту. До засад державної політики в галузі освіти та принципів освітньої діяльності віднесено, зокрема, людиноцентризм, верховенство права, забезпечення якості освіти, рівний доступ до здобуття ЗСО, безпечність школи та ін.

Відповідно до цих позицій вагоме значення для розуміння розвитку освіти, зокрема закладу загальної середньої, має *цивілізаційний підхід*, згідно з яким сукупність усіх форм життєдіяльності людини тієї чи іншої цивілізації загалом і менеджменту зокрема розглядається в конкретний історичний час розвитку суспільства. Варто зазначити, що кожний історичний етап відображає актуальні потреби й цінності, стратегічні цілі розвитку суспільства в цілому та школи, громади, кожної людини зокрема.

Отже, враховуючи названі особливості, зроблено висновок: для будь-якої цивілізації притаманними є школа як мінісупільство і менеджмент, як універсальний феномен.

Школа представляє мінісупільство зі своєю ретроспективою розвитку: має власну історію, людський капітал, культуру, традиції, технології. Розглядаючи її з позицій системної методології, вона є складною, активною, м'якою, відкритою системою та може бути розглянута як *соціокультурна, соціоекономічна та організаційно-технічна* система (Л. Калініна). Опорна школа не є винятком. Це система, яка віддзеркалює не лише всі проблеми, характерні для суспільства, а ще й інноваційні зміни, закріплені в законі України «Про освіту», та запропоновані ідеї, що реалізуються в системі ЗСО.

Наразі для України характерним є **багатовекторний розвиток суспільства**, яке розвивається як відкрите, громадянське, ринкове, цифрове... Школа, як мінісупільство, також розвивається багатовекторно. В українській мережі закладів ЗСО існує не лише багато їх типів, а ще й широкий спектр за їхніми назвами, яких не можна знайти в офіційних статистичних збірниках, але які можна класифікувати за різними ідеями. Крім авторських, є школи з тематикою проєктів, назвами різноманітних систем, які впроваджуються в них. Проаналізувавши типи шкіл і вектори розвитку суспільств, дійшли висновку, що існує причинно-наслідкова відповідність типу школи певному вектору або векторам розвитку суспільства. Так, наприклад, демократичному суспільству відповідають такі типи шкіл, як *демократична, відкрита, вільна, громадсько активна школа та інші* (табл. 1).

Таблиця 1

Нова школа як об'єкт управління в сучасному суспільстві

БАГАТОВЕКТОРНИСТЬ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	ТИПИ ШКІЛ
Постіндустріальне суспільство	Відкрита школа
Суспільство знань	Класна школа
Громадянське суспільство	Школа, що навчається
Демократичне суспільство	Школа соціального партнерства
Інформаційне суспільство	Громадсько активна школа
Цифрове суспільство	Демократична і вільна школа
Технотронне суспільство	Е-школа і мережна школа
Ринкове суспільство	Цифрова школа
Інноваційне суспільство	Школа успіху
Суспільство освіченого загалу	Інноваційна школа
Суспільство високої культури і рівних можливостей	Авторські школи В. Сухомлинського, О. Захаренка, М. Гузика та ін.
	Нова українська школа

Отже, сучасне суспільство в країні за різними законодавчо-нормативними документами та концепціями переважно означене як демократичне,

інформаційне, цифрове, що в умовах глобального простору розвивається багатовекторно. Можемо зробити ще декілька висновків:

- школа як мінісупільство завжди віддзеркалює те суспільство, у якому функціонує та розвивається;

- Нова українська школа — як мінісупільство — має розвиватися як система довірчих, партнерських, надихаючих взаємовідносин між усіма зацікавленими в якісній освіті, в основі віддзеркалювати норми та цінності, символи та інші атрибути культури;

- школа має вчасно реагувати на виклики суспільства, а за типом, змістом, формою та технологіями відповідати цивілізаційному розвитку.

- Варто зазначити, що у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» (2005 р.) указано на необхідності враховувати «вплив типу суспільства не лише на природу, культуру, освіту та управління, а насамперед на людей, їхній розвиток». Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно розглядати будь-який феномен цілісно, з урахуванням усіх факторів впливу на його розвиток, а тому важливим є дослідження опорної школи як законодавчо визначеного типу закладу ЗСО у взаємозв'язку та взаємодії з багатовекторним розвитком суспільства, територіальних громад і людини в ньому. Саме ці міркування та нові тенденції розвитку суспільства, науки, культури, освіти й цивілізації в цілому детермінували необхідність побудови нової моделі школи, яка б надавала рівні шанси на здобуття якісної освіти всім учням незалежно від фінансових статків і положення батьків, формувала та розвивала новий соціальний тип — Людину культури цифрової епохи, гідної довіри до себе, своїх рідних, громади, держави.

У процесі моделювання враховано тенденцію управління ЗСО, сутність якої полягає в *зміні застарілих концептуальних моделей державного управління та побудові нових, адекватних сучасному етапу розвитку демократичного суспільства і потребам практики*. Ця тенденція є важливою, оскільки спочатку необхідно побудувати концептуальну модель опорної школи, а потім субмодель управління опорною школою та інші субмоделі. Цей погляд сприяє розумінню того, що в історії цивілізації неможливо знайти приклади існування демократично-ліберальної школи за тоталітаризму чи авторитаризму, та, навпаки, у демократичній державі — адміністративно-бюрократичної школи, організованої у формі адміністративної піраміди («ієрархічної управлінської вертикалі»), залежної лише від однієї особи — її керівника. Крім того, надає змогу визначити практико-орієнтований взаємозв'язок *багатовекторності розвитку суспільства, системного розвитку школи як мінісупільства та усебічного розвитку людини* «<...> як особистості та найвищої цінності суспільства <...> з вихованням відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству <...>» (Закон України «Про освіту» (2017 р.), який має бути врахований під час побудови моделі та підтверджений на практиці за умови достатніх ресурсів).

У зв'язку з цим вважаємо доречним акцентувати увагу на сучасному типу суспільства, що надає змогу визначити пріоритетний вектор розвитку — **цифровізацію**. Цей вектор визначає цивілізаційний тип сучасного суспільства як цифровий у цифровому світі та цифровий епосі. А отже, варто зважати на фактори впливу цифрового суспільства на необхідність формування нового соціального типу людини та всебічний розвиток її в ньому. Зазначимо, що поширення цифрових технологій об'єднує людей, міста, країни й континенти, значно збільшуючи наш індивідуальний і колективний потенціал. Але ті ж сили зробили світ нестійким, складним і невизначеним. Поширення цифрових технологій може зробити так, щоб найменший голос почули скрізь. Але воно також може придушити індивідуальність і культурну унікальність (А. Шлейхер).

Важливими в цьому контексті є аналіз ролі та завдань загальної середньої освіти, ідей у ній для розвитку людини, а також осмислення цих феноменів крізь призму розвитку людини, освіти, школи, суспільства та визначення тих ідей, що не втратили актуальності в умовах багатовекторного розвитку цифрового суспільства, для якого засадничими є людиноцентризм, технології, цифровізація. Уряд України працює над тим, щоб збільшити частку інформаційних технологій у господарстві країни. Але для цього треба підготувати спеціалістів. Міністерство цифрової трансформації разом з міжнародними партнерами запускають новий освітній проєкт «IT Generation», у ході якого планується безкоштовно навчити до 40 тисяч громадян. Такі проєкти спонукають і нас, освітян, мислити по-іншому, вирішувати по-новому, організовуючи освітній та управлінський процеси.

Нами виявлено, що освіта завжди виконувала завдання щодо *розвитку* Людини-учня на соціально-значущих світоглядно-філософських засадах певного етапу цивілізаційного розвитку та запропонованих ідей, наприклад: «істинна людина» (XIX ст.), «радянська людина» (XX ст.), «громадянин незалежної України», «інноватор», «людина справи», «людина-гаджет» (XXI ст.). Наразі важливо виховувати учня — самодостатнього «громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, виконання громадянських і конституційних обов'язків, формування активної позиції, утвердження національної ідентичності на основі духовно-моральних цінностей українського народу та самобутності».

Ідеї розвитку школи, учня в періоди цивілізаційного розвитку знайшли відображення в обґрунтуванні та практичному втіленні таких моделей: «Народна школа», «Земська школа» (XIX ст.), «Школа радості» або «Школа під голубим небом» (автор В. Сухомлинський), «Богданівська трудова політехнічна школа» (автор І. Ткаченко), «Школа над Россю» або «Школа-толока» (автор О. Захаренко), «Южненська експериментальна спеціалізована загальноосвітня *школа-комплекс* I-III ступенів» (автор М. Гузик) (XX ст.), «Школа-родина», «Школа — гармонія серця й розуму», «Школа формування творчої особистості», «Школа

життєтворчості», «Громадсько-активна школа» (70-80 рр. XX ст.), «Українознавча школа «Тривіта» (автор М. Чумарна) (90 рр. XX ст. – початок XXI ст.), Миколаївська спеціалізована школа I-III ступенів мистецтв і прикладних ремесел «Академія дитячої творчості» (автор Г. Матвєєва) (90 рр. XX ст.), «Нова українська школа» (20-ті р. XXI ст.), «Опорна школа» (20-ті XXI ст.) та ін.

Отже, провідною ідеєю, характерною для людини, освіти та суспільства, виявлено *ідею розвитку* в системі «людина – освіта – суспільство», що була конкретизована як ідея розвитку людини, розвитку шкільної освіти та суспільства, як базисна ціннісна основа та детермінанта їх життєдіяльності. Назви моделей шкіл у визначені періоди переважно *відтворювали не лише* ідеї, що покладені в основу їхнього створення та розвитку, а ще й ідеологічні доктрини та світоглядно-концептуальні засади суспільства, на яких воно базувалося, і тип його цивілізаційного розвитку.

Ретроспективний аналіз феномену шкільної освіти, ідей, цінностей надав змогу виявити сутність і специфіку реалізації управління на практиці як атрибуту, притаманного шкільній освіті та школам за превалюючою формою його здійснення та циклом управління. Так з кінця XIX ст. до початку XX ст. не було створено системи управління освітою, а участь громадськості мала епізодичний характер. Протягом XX ст. відбулася поступова централізація управління радянською школою, що набуло ієрархічної вертикалі та адміністративно-командної форми управління; участь громадськості була законодавчо визначена й здійснювалася переважно формально за радянської доби. Починаючи з кінця XX ст., виникла потреба в упровадженні нових або оновлених форм управління, його змісту, методів, а також в співуправлінні, активізації та систематизації роботи щодо формування реально нової спільноти – громадянського суспільства. У незалежній Україні відбулося законодавче закріплення відомої форми управління – державно-громадського управління в освіті, але передбачена була його модернізація відповідно до формування нового суспільства в країні.

Реформаційні зміни в шкільній освіті кожного з зазначених періодів обумовлювали потребу не лише в зміні форм, а насамперед трансформації шкільної освіти і її світоглядних основ, в обґрунтуванні нових моделей шкіл і управління ними, їх практичного втілення, більшість із яких потребували не формальної, а дієвої участі громади в управлінні, а також детермінували відповідні зміни змісту, форм, методів, механізмів, технологій управління.

У сучасному глобалізованому світі, як і в Україні, попит на *освіту високої якості* зростає, оскільки вона стає ключовим елементом сталого розвитку та розвитку цифрової цивілізації, сприяє формуванню і реалізації моделей науково-технічного та інноваційного розвитку держави. Про *важливість освіти* та її модернізацію наголошено в низці міжнародних документів: Меморандумі Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО «Фундаментальна (природничо-наукова і гуманітарна) університетська освіта» (1994 р.),

Комюніке Конференції міністрів європейських країн (2007 р.) та на державному рівні, зокрема в Концепції середньої загальноосвітньої школи України та Концептуальних засадах реформування середньої освіти «Нова українська школа», **«Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»** та ін.

На сучасному етапі багатовекторного розвитку суспільства реформування освіти в Україні відбувається відповідно до Закону України «Про освіту» та включає *ідеї*, вироблені ще на попередніх етапах розвитку шкільної освіти, але які мають значення для сучасних законодавчих змін.

До таких ідей відносимо: створення української школи, самоврядних шкільних організацій, вплив органів місцевого самоврядування на розвиток системи загальної середньої освіти, розвиток учня, профілізація старшої школи, типізація шкіл, вплив громадської думки на прийняття управлінських рішень, поєднання державного і громадського контролю, а також *ідею розвитку особистості*. Освіта як соціокультурна сфера та соціокультурний інститут передає майбутнім поколінням культурний досвід людства крізь призму його *цивілізаційного розвитку*, світоглядно-етичних засад, гуманістичних цінностей, змін і здобутків різних галузей науки, життєдіяльності, життєвих і освітніх потреб здобувачів освіти. Конституція України, Закон України «Про освіту» (2017 р.), Концепція нової української школи, Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті та інші законодавчо-правові документи в умовах багатовекторного розвитку суспільства визначають «<...> *розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу* <...>» зумовлений такими процесами, як: «глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації ознаки <...>», зазначає доктор педагогічних наук Л. Калініна.

Отже, *ідея розвитку особистості* за сучасних умов багатовекторного розвитку суспільства знову є актуальною і за цифрової епохи, але, як його атрибут, набуває дещо іншого ціннісно-змістового та символічного забарвлення, нових векторів і методологічного аналізу. У системі методологічних підходів набуває потреби ціннісний підхід як морально-етичний імператив розвитку «людина – освіти – суспільства» до створення нових моделей шкіл та державно-громадського управління ними. Саме цей підхід у поєднанні з особистісним, діяльним, культурологічним, системно-кібернетичним, інформаційним та цивілізаційним надає змогу усвідомити *загальнолюдську лінію культурного розвитку особистості в суспільстві, освіті та школі, визнання людини як найвищої цінності суспільства, як людини, гідної довіри*.

Нині, коли Україна перебуває в стані війни, відбувається складний процес взаємопроникнення національних систем освіти, стандартизації освітніх вимог, формування глобальної освітньої моделі. Війна та глобалізація призвели до обмінів та контактів між людьми; мільйони осіб проживають

і працюють в іншому етнічному, релігійному і ментальному середовищі, поза країною, де народились, і культурою, у якій формувались. Війна спричинила зміни в соціальній структурі суспільства, у свідомості громадян. А тому маємо не допустити соціально-культурне відторгнення, принесення в жертву національних досягнень у сфері освіти, культурних надбань та ментальних особливостей, які роблять українську націю по-справжньому оригінальною. Так, міграційні потоки, які на сьогодні є, підсилюють цей процес, актуалізують мультикультурні аспекти освіти, розширюють контакти здобувачів освіти з носіями, які відмінні за культурою, ментальністю та ідентичністю. Проте в таких умовах процеси пошуку й захисту ідентичності мають набувати більшого значення для суспільства, школи й зокрема особистості.

Питання, які порушуємо, є надто важливими, оскільки розвиток людини в освіті приводить не лише до економічного розквіту країн, підвищення якості життєдіяльності людей в суспільствах, науково-технічному та технологічному прогресі, а до змін у глобалізаційному світі та цивілізаціях.

Нами досліджувався взаємозв'язок людини, суспільства й освіти, зокрема її складника — загальної середньої, та деяких векторів розвитку суспільства, який допомагає більше усвідомити шляхи багатовекторного розвитку в тринарних системах «людина — освіта — суспільство» та «дитина — опорна школа — громада» (рис.1).

Рис. 1. Вектори розвитку в системі «людина — освіта — суспільство (громада)»

Освіта, як і опорний заклад, є соціокультурним феноменом та соціокультурним інститутом, який сприяє розвитку людини, громади, суспільства. У Закон України «Про освіту» у розділ 3 «Заклади освіти» включено статтю 22 «Організаційно-правовий статус закладів освіти» і зазначено, що заклад освіти є суб'єктом господарювання й може діяти в одному з таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад освіти; прибутковий заклад освіти. Крім того, у статті 13 «Територіальна доступність повної загальної середньої освіти» передбачено опорний заклад загальної середньої освіти як такий, що «має зручне розташування для підвозу дітей з інших населених пунктів, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну й навчально-методичну базу та здатний забезпечувати на належному рівні здобуття профільної освіти», а також «освітній округ як сукупність закладів освіти (їх філій), у тому числі закладів позашкільної освіти, закладів культури,

фізичної культури й спорту, які забезпечують доступність освіти для осіб, які проживають на відповідній території». Постатейний аналіз Закону України «Про освіту» свідчить про те, що він є основою для розробки нових нормативних актів.

Отже, реформаційні зміни у сфері освіти, як свідчить аналіз законодавчо-нормативних документів та концепції НУШ, враховують виклики сучасного глобалізаційного світу та базуються на низці прогресивних теорій та ключових психосоціальних навичок для освіти XXI століття, детермінують якісні зміни в розвитку мережі закладів ЗСО, розвитку освітньої діяльності та результатах розвитку учнівської молоді на людиноцентристських, культурологічних і компетентнісних засадах, у співпраці та взаємодії всіх суб'єктів, задіяних у сфері ЗСО.

Проблема культурного (зокрема його освітнього складника) розвитку здобувачів освіти в різних видах діяльності детермінована людинотворенням, розвитком цифрової епохи, науково-технічним прогресом, інноваціями, інноваційними технологіями, культурою та законодавчими змінами, що знайшли відображення в Законі України «Про освіту» та інших законодавчих актах. Розв'язання цієї проблеми має ключове значення для розвитку цифрового суспільства, реформування школи; формування Людини культури цифрової епохи, гідної довіри; розвитку національної культури і культури керівників закладів освіти, зокрема опорних шкіл.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». Київ : Паливода А. В., 2018. 128 с. (Закони України). Стаття 12. С. 1.
2. Цивілізація : матеріали вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
3. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України*. 2002. № 33. С. 4.
4. Калініна Л. М. *Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін. Директор школи*. 2017. №1-2. С. 19.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Лісова Н. І. На шляху до нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 2 (90). С. 16-20.
7. Огневюк В.О. Багатовимірна людина. Епоха трансформацій. *Освіта*. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1977/1/Ognevyuk_IS_konf.pdf
8. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>

Т. К. Андрющенко,

завідувачка кафедри дошкільної освіти та професійного розвитку педагогів комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», докторка педагогічних наук, професорка

ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У рейтингу загальнолюдських цінностей здоров'я посідає найвищу позицію, оскільки є підґрунтям продуктивного, повноцінного життя людини. Натомість неякісне харчування, малорухливий спосіб життя, наявність шкідливих для здоров'я звичок, зростання нервово-психічного напруження призвели до найнижчої тривалості життя українців серед європейських країн. Тому проблема збереження здоров'я підростаючого покоління на сучасному етапі розвитку суспільства визначена пріоритетним стратегічним напрямом діяльності держави. Про це зазначено в Законах України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Базовому компоненті дошкільної освіти.

В умовах реформування дошкільної освіти одним із основних завдань є «забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, розвиток фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я, особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня» [1, с. 4]. У контексті окресленого актуалізується вимога, що ставиться перед педагогами щодо мотивації дітей на здоровий спосіб життя; надання їм знань про здоров'я та чинники його збереження; забезпечення можливості набуття досвіду здоров'язбережувальної діяльності. Результатом реалізації зазначеного вище буде сформована в дошкільників здоров'язбережувальна компетентність.

Вважаємо, що одним із дієвих чинників успішного вирішення поставленого завдання є використання в освітньому процесі відповідних дидактичних, сюжетно-рольових, рухливих ігор. Ігрова діяльність є засадничою в процесі формування в дошкільників здоров'язбережувальної компетентності, однак аналіз роботи закладів дошкільної освіти засвідчив наявність певних негативних тенденцій розвитку ігрової діяльності дітей. Відмічено, що освітній процес у старших групах переважної кількості закладів дошкільної освіти акцентовано на навчальну діяльність.

Дослідженнями проблеми формування, збереження і зміцнення здоров'я дошкільників опікується широке коло сучасних учених. Аналіз наукових публікацій свідчить про значимість робіт, які присвячені питанням надання дітям знань про

основи здоров'я (Т. Андрющенко, Л. Лохвицька, С. Юрочкіна та ін.), формування у дошкільників основ здорового способу життя (Н. Андрєєва, Т. Овчиннікова та ін.) та ціннісного ставлення до власного здоров'я (Т. Андрющенко, Г. Беленька, М. Машовець та ін.), забезпечення в закладах дошкільної освіти здоров'язбережувального середовища (О. Богиніч, Н. Левінець, Ж. Петрова та ін.). Важливим аспектом наукового пошуку дослідників (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Л. Іщенко, Д. Менджерицька, Т. Поніманська, П. Саморукова, О. Чепка, Г. Швайко, М. Шуть та ін.) є вивчення розвивального впливу дитячої гри на особистість дошкільника, проблеми організації педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей.

Високу оцінку гри дав В. Сухомлинський, який зазначав: «Гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається живлючий потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості» [4, с. 181].

Однак, маємо зазначити, що освітній потенціал гри у формуванні в старших дошкільників здоров'язбережувальної компетентності не визначався предметом спеціального дослідження українських учених.

У статті представлено авторське визначення поняття «здоров'язбережувальна компетентність», презентовано життєві навички, що сприяють збереженню фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я, проаналізовано освітній потенціал дидактичних, сюжетно-рольових, рухливих ігор у контексті формування кожної з визначених здоров'язбережувальних життєвих навичок.

Ігрова діяльність вважається одним із найефективніших засобів розвитку, виховання й навчання дошкільників. У цей період дитинства гра є провідним видом діяльності дітей. Незаперечним є вплив ігор на формування здоров'язбережувальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Поняття «здоров'язбережувальна компетентність» ми трактуємо як «суб'єктивну категорію, що включає ціннісне ставлення до здоров'я, свідоме прагнення особистості до здорового життя, отримання знань про

основи здоров'я та чинники його збереження, сформованість здоров'язбережувальних життєвих навичок і здатність до їх адекватного використання у відповідних життєвих ситуаціях» (Т. А.).

Нами розроблена методика формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку на основі комплексу життєвих навичок, що сприяють збереженню фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я. Автором виокремлено три послідовних та взаємопов'язаних етапи формування здоров'язбережувальних життєвих навичок: *мотиваційний, теоретичний і практичний*. Для кожного із зазначених етапів розроблений відповідний комплекс дидактичного супроводу (методи, засоби навчання), зацентровано на методах, за яких дошкільники виступають активними суб'єктами освітньої діяльності. На практичному етапі через застосовування таких методів: *дидактичні, сюжетно-рольові та рухливі ігри, досліди і моделювання ситуацій, практичні завдання і вправи* відбувається первинна спроба втілити в життя те, чому навчилася дитина.

Одним із аспектів нашого дослідження було виявлення освітнього потенціалу дидактичних, сюжетно-рольових та рухливих ігор у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності старших дошкільників на основі трьох груп життєво важливих навичок, а саме:

- життєвих навичок, що сприяють збереженню фізичного здоров'я;
- життєвих навичок, що сприяють збереженню соціального здоров'я;
- життєвих навичок, що сприяють збереженню психічного і духовного здоров'я.

Ми розділяємо думку В. Бутенко, що добираючи ігри для формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників, педагог має враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей; особливості дитячого колективу; оздоровчі завдання, які ставляться на занятті, їх складність; інтереси і побажання дітей; місце в режимі дня; матеріальне оснащення педагогічного процесу [3, с. 36].

Подаємо результати дослідження ролі ігрової діяльності у формуванні в старших дошкільників життєвих навичок, що сприяють збереженню **фізичного здоров'я**.

Формуванню **навички раціонального харчування** сприяють *дидактичні ігри* «Коли це буває?», «Що спочатку, що потім?», «Корисні продукти», «Складаємо меню», «Вершки і корінці», «Збереження продуктів» тощо. Зазначені ігри забезпечують закріплення в дітей вміння співвідносити частини доби з прийомами їжі, розкривати вплив вчасного прийому їжі на здоров'я і самопочуття людини, можливість вибирати корисні продукти харчування, поглибити знання про шкідливість чіпсів, сухариків тощо для дитячого організму. Ігри розвивають уміння дітей правильно

зберігати продукти харчування, класифікувати продукти за умовами зберігання.

Сюжетно-рольова гра «Сім'я» через сюжет «Ранок сім'ї» розвиває вміння дошкільників відтворювати всі дії, які виконуються вранці членами сім'ї. Акцентуючи увагу на тому, чи встигають дорослі поспіяти вдома, діти вчаться аргументувати необхідність сніданку як для дітей, так і для дорослих. Під час гри «*Ідальня*» у дітей формується вміння складати меню, готувати страви і частувати ними відвідувачів; розвивається культура спілкування під час обслуговування відвідувачів та культурна поведінка за столом. Сюжетно-рольова гра «*Магазин*» сприяє формуванню в дітей навички визначати відмінність між якісними і зіпсованими продуктами, наголошувати на наслідках, які можуть бути при споживанні зіпсованих продуктів, презентувати корисні для здоров'я продукти.

Для фізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку, як зазначала О. Богініч, вагомим значення набувають різноманітні ігри в процесі яких відбувається формування **навички рухової активності** [2]. Засновник теорії фізичного виховання П. Лесгафт писав, що одним із основних завдань педагогів є навчання дітей «свідомо ставитися до своїх рухів».

Дидактичні ігри «Ранкова гімнастика», «Види спорту», «Що якому спортсменові необхідно для тренувань», «Зайвий рух» тощо доцільно застосовувати для закріплення знань дітей про вплив вправ, що їх виконують під час ранкової гімнастики, на здоров'я людини, стимулювання креативності під час створення власних комплексів вправ. Зазначені ігри також сприяють поінформованості дітей про різні види спорту та відповідні знаряддя, які потрібні спортсменам, стимулюють бажання займатися спортом. Виховують ціннісне ставлення до власного здоров'я і здоров'я інших людей.

Виконуючи роль вихователя, відтворюючи дії дорослого, який проводить ранкову гімнастику в *сюжетно-рольовій грі «Дитячий садок»*, діти навчаються встановлювати емоційні контакти з однолітками через передачу відчуття радості від рухів, злагодженого виконання вправ. Гра «*Пожежники*» стимулює дошкільників дотримуватися ігрових правил, узгоджувати з усіма учасниками гри дії, які виконують пожежники при гасінні пожежі, сприяє розвитку фізичної витривалості.

Під час *рухливих ігор* «Потанцюємо», «Влучи м'ячем», «Вітерець і вітер», «Вершники», «Біжить до прапорця», «Прокоти м'яч у ворота», «Не зачепи брязкальце», «Серсо», «Ведмідь і бджоли», «3 купинки на купинку» та ін. у дошкільників закріплюються та вдосконалюються навички виконання основних рухів (ходьби, бігу, стрибків, рівноваги та ін.). Швидка зміна обставин у процесі гри спонукає дитину виконувати рухи відповідно до ситуації, що виникла. Все це позитивно впливає на вдосконалення навички рухової активності.

Застосування *дидактичних ігор* «Що забезпечує чистоту?», «Завжди треба бути

чистими», «Чарівна торбинка» та ін. у процесі формування **санітарно-гігієнічних навичок** сприяє закріпленню знань дітей про особисту гігієну і засоби її забезпечення. Діти отримують можливість конкретизувати дії, після виконання яких необхідно виконувати гігієнічні процедури, а також аргументовано пояснювати іншим учасникам гри доцільність їх проведення. Вони вправляються в умінні передбачати наслідки виконуваних дій.

Отримані знання вихованці використовують на практиці під час *сюжетно-рольових ігор* «Сім'я», «Велике прання», «День чистоти» та ін. Діти усвідомлено навчають ляльку правильно мити руки, умиватися, мити голову, тіло, пояснюють чому необхідно дотримуватися чистоти тіла, самостійно виконувати правила особистої гігієни. У процесі гри в дошкільників закріплюються навички прання лялькового одягу та білизни. Розвивається здатність аналізувати зовнішній вигляд одягу та білизни до прання і після нього. Під час ігор у дітей розвивається свідоме прагнення доглядати за собою, бути охайними.

Презентуємо результати вивчення впливу ігор на формування в старших дошкільників життєвих навичок, що сприяють збереженню **соціального здоров'я**.

Гра особливо вимоглива до розвитку мовлення дитини. Під час ігрової взаємодії у дітей виникає необхідність розподіляти ролі, пояснювати своє бачення ігрового сюжету, домовлятися й узгоджувати дії з учасниками гри. Таким чином, гра розвиває комунікативні здібності дитини, що є підґрунтям **навички ефективного спілкування**.

Включення в освітній процес *дидактичних ігор* «Хто уміє слухати?», «Як навчитися спілкування?», «Мова жестів» та ін. забезпечує можливість навчити дітей визначати модель поведінки, яка сприяє ефективному спілкуванню людей. Під час ігор у старших дошкільників розвивається уміння пояснювати ознаки активного слухання, застосовувати його в ігрових ситуаціях, визначаючи таким чином його вплив на взаємини між людьми та їхнє здоров'я. Дидактичні ігри сприяють розвитку в дітей прагнення чітко висловитися і донести свою думку до співрозмовників, у той же час формується усвідомлення дітьми сутності і важливості невербального мовлення.

Фокусування на змісті рольових дій у *сюжетно-рольових іграх* «Лікарня», «Магазин», «Театр пантоміми» та ін., сприяє збагаченню відповідного словникового запасу дітей, оволодіння практикою проектування адекватної до ролі моделі поведінки і моделі спілкування сюжетних героїв: «лікар» — «пацієнт», «продавець» — «покупець» тощо. Спонукає дітей використовувати у мовленні комплімент, привітання, прохання, подяку тощо. Зазначене уможливорює виховання культури мовленнєвого спілкування. Розігрування пантомімічних етюдів формує в дошкільників уміння без слів передавати емоції, жести, міміку певного образу.

Рухливі ігри «Слухай сигнал», «Чарівний клубочок — чарівні слова», «Вгадай, чий голосок», «Заборонений рух» та ін. створюють умови для

розвитку вміння слухати й аналізувати почуте, вчасно реагуючи на сказане.

Занурення дітей у гру важливим є і для формування **навички спільної діяльності**. Спільні ігри сприяють формуванню дружного колективу, вихованню самостійності, позитивного ставлення до взаємодії з партнерами по іграм, корекції відхилень у поведінці окремих дітей. Дитина усвідомлює необхідність співвідносити свої бажання з бажаннями інших дітей, щоб бути прийнятою в гру.

В процесі *дидактичних ігор* «Хто як працює?», «Хто що зробив?», «Карусель справ» та ін. діти навчаються самостійно визначати, де відбувається спільна діяльність, а де — робота поруч, оцінювати внесок інших дітей у виконання спільної справи, аналізувати результати спільної роботи. Діти вправляються в умінні обґрунтовувати власну думку, поважаючи думку однолітків.

У *сюжетно-рольових іграх* «Будівельники», «Сім'я», «Мандрівка в ліс», «Туристичний похід» та ін. створюються умови для відпрацювання навичок попереднього планування спільної діяльності, розподілу завдань між учасниками. Діти навчаються узгоджувати дії, домовлятися, презентувати свої можливості і вміння, які можуть бути корисними у грі, доброзичливо ставитися один до одного.

Вагомим для формування навички спільної діяльності є значення *рухливих ігор* «Чия ланка швидше збереться?», «Переправа», «Чий вінок кращий?», «Естафети» та ін., оскільки правила, особливості проведення гри, які часто передаються від старших дітей до менших, є обов'язковими для виконання. Це стимулює дошкільників підпорядковувати власну поведінку визначеним умовним правилам гри, бути дисциплінованим і свідомим.

Представляємо результати дослідження розвивального потенціалу ігрової діяльності у формуванні в старших дошкільників життєвих навичок, що сприяють збереженню **психічного і духовного здоров'я**.

Ігрова діяльність — є особливою сферою активності дошкільника, де яскраво проявляються індивідуальні якості особистості. Взаємини з іншими дітьми в ігрових ситуаціях проєктують розуміння дитиною власних можливостей. Це сприяє формуванню **навички самоусвідомлення і самооцінки**.

Було виявлено, що *дидактичні ігри* «Я і мої друзі унікальні», «Щасливе намисто», «Все буде добре», «Чудова подія» та ін. розвивають у дітей почуття спільності та розуміння індивідуальних відмінностей людей, вміння визначати, чим унікальна (неповторна) кожна дитина, аналізувати приємні риси характеру партнерів по грі. Ігри сприяють формуванню у старших дошкільників позитивного ставлення до себе, інших людей, життєвих перспектив. Під час ігор діти навчаються висловлювати своє позитивне ставлення до інших, надавати і приймати знаки уваги.

Ігрові ситуації *сюжетно-рольових ігор* «Сім'я», «Країна має таланти», «Шоу «Я можу так»,

«Мій кумир» та ін. спонукають дітей визначати схожі і відмінні риси у зовнішності рідних людей, згадувати й відтворювати в грі щасливі моменти власного життя. Ігри формують усвідомлення, що неповторність залежить від зовнішніх рис і внутрішніх якостей самої людини і не варто копіювати навіть відомих людей, а важливо розуміти свою значущість для довколишніх.

Рухливі ігри «Хто краще стрибе?», «Море хвилюється», «Попади в ціль», «Серсо» та ін. виявляють індивідуальні здібності дошкільників, зміцнюють їхню впевненість у власних можливостях.

Цікаві ігри створюють дітям бадьорий, радісний настрій, задовольняють їх потребу в активній діяльності. Важливо, що, виконуючи певну роль, дитина забезпечує відповідний емоційний стан, засвоює необхідні для виконання цієї ролі норми поведінки, що сприяє формуванню **навички самоконтролю**.

Під час *дидактичних ігор* «У світі емоцій», «Поганий та гарний настрій», «Яка розгнівана людина?» та ін. створюються умови для розвитку емоційного світу дитини, закріплення знань про емоції людини, формування у старших дошкільників вміння класифікувати емоції, визначати за мімікою, мовленням і поведінкою, коли людина розгнівана. У процесі гри діти навчаються усвідомлювати свої емоції, адекватно їх виражати, уникати проявів гніву та розуміти емоційний стан іншої людини.

Розвиток сюжетних ліній у *сюжетно-рольових іграх* «Дитячий садок», «Сім'я» а ін. сприяє закріпленню знань дітей про настрій, емоційний стан особистості та зв'язок між ними і станом здоров'я людини. Занурюючись в ігровий образ, дошкільники навчаються орієнтуватися у власних відчуттях та можливостях, бути розсудливим, об'єктивно оцінювати власні чесноти, вчинки, контролювати себе, стримувати гнів. У дітей розвивається здатність виявляти у взаєминах з довколишніми великодушність, приязнь.

Рухливі ігри «Хто перший», «Зроби фігуру», «Передай м'яч», «Третій зайвий», «Мавпочки», «День – ніч» та ін. цінні для розвитку в старших дошкільників здатності регулювати свій емоційний стан, радіти перемозі іншої команди тощо. Рухливі ігри стимулюють формування в дітей позитивних моральних та вольових рис.

Загальні висновки дослідження дозволяють констатувати, що:

- *дидактичні ігри* уможливають закріплення дітьми знань і подальше вдосконалення умінь і навичок здоров'язбереження через ігрові навчальні завдання. Вони сприяють розвитку в дошкільників здатності аналізуючи змодельовані дорослими різноманітні життєві ситуації, самостійно приймати рішення щодо виходу з них, аргументувати власну думку, відстоювати вибір здорового способу життя.
- *сюжетно-рольові ігри* забезпечують моделювання змісту здоров'язбережувальної діяльності, відповідних ролей, системи взаємин. Вони інсценують умови уявної ситуації, в якій учасники

виконують певні ролі. У процесі гри поєднуються знання і уміння, в яких відображаються інтереси дітей, реалізуються їх прагнення. У сюжетно-рольовій грі закріплюються життєві навички, які сприяють збереженню усіх складових здоров'я. Вплив сюжетно-рольової гри на формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку проявляється в тому, що завдяки ігровому наслідуванню і рольовому перевтіленню дитина знайомиться з тими нормами та моделями поведінки і взаємин дітей і дорослих, які стають зразками для її власної поведінки. У грі дитина набуває навичок, необхідних для дотримання здорового способу життя.

• *рухливі ігри та ігри з елементами спорту* в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності старших дошкільників сприяють усвідомленню дітьми фізичних можливостей власного організму, розумінню ролі органів і систем організму в його життєдіяльності, стимулюють прагнення дотримуватися здорового способу життя. Активні рухи та ігрові дії дітей під час гри позитивно впливають на серцево-судинну, дихальну, травну, нервову та інші системи організму, збуджують апетит і сприяють міцному сну. Рухливі ігри забезпечують формування та вдосконалення життєво необхідних рухів, сприяють фізичному розвитку дитини та зміцненню її здоров'я. Вони є одним з чинників виховання позитивних моральних і вольових якостей особистості. Дотримання правил гри виховує в дошкільників чесність, рішучість, сміливість, культуру поведінки, уміння керувати й регламентувати свої рухи, виявляти самостійність та ініціативу.

Таким чином, у процесі дослідження визначено, що включення ігор у процес формування в старших дошкільників здоров'язбережувальної компетентності забезпечує взаємозв'язок організованої навчальної і самостійної діяльності вихованців, врахування вікових і психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку, активізацію потенційних можливостей кожної дитини, залучення її суб'єктивного досвіду здоров'язбережувальної поведінки, а також прикладів здорового способу життя дорослих і дітей для вирішення ігрових ситуацій. Це уможлиблює організацію власної здоров'язбережувальної діяльності на основі особистісних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богінч О. Фізичне виховання дошкільників засобами гри : навч.-метод. посіб. Київ: Шк. світ, 2007. 120 с.
3. Бутенко В. Г. Дидактична гра як засіб формування здоров'язбережувальної компетентності старших дошкільників. *Дошкільна освіта : традиції та інновації* : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (24-25 березня 2015 р., м. Суми). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 207 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 670 с.

О. В. КРУТЕНКО,

доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидатка педагогічних наук

ФІЛОСОФСЬКА І ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Є такі історичні особистості, чії думки з плином невблаганного часу не втрачають актуальності. Таким був Григорій Сковорода – «найцікавіша постать історії українського духу», як назвав його український мислитель Дмитро Чижевський [8].

Для нашого покоління Г.С.Сковорода цікавий з різних причин. **По-перше**, його непересічну особистість можна охарактеризувати сучасним терміном «self-made», тобто людиною, яка досягла гармонії в житті завдяки власним здібностям й роботі над собою. **По-друге**, він був самобутнім філософом, чії думки до цього часу захоплюють людство і примушують замислитися над смыслом буття. **По-третє**, викликає інтерес його діяльність як педагога. І найголовніше: волелюбний мандрівник може слугувати для нас зразком людини-патріота, який не згинався перед «сильними світу цього».

Саме тому філософська і педагогічна **спадщина Григорія Сковороди** була раніше й залишається до цього часу предметом аналізу багатьох науковців, у тому числі Д.Багалій, Ю.Вільчинський, М.Закалюкний, М.Кашуба, М.Ковалинський, В.Литвинов, В.Нічик, В.Петров, С.Русова, М.Сумцов, О.Туляков та ін. В їхніх працях висвітлено закономірності становлення та розвитку філософської думки того періоду, коли жив Г.С.Сковорода, а також його оригінальний внесок в розвиток вітчизняної філософської традиції. І хоча народився Г.С.Сковорода у далекому від нас 18 сторіччі, думки цього мандрівного філософа і досі звучать настільки актуально, начебто він аналізує наше сьогодення.

Одна із проблем, яка володіла розумом Григорія Сковороди, – **це проблема щастя**. Врешті решт він визначив, що бути щасливим – це настільки природньо для будь-якої людини, що немає сенсу шукати цю емоцію десь його поза межами власної душі: «Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами; як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного саява — відхили лише вхід у душу свою». Аналізуючи це висловлювання, приходимо до висновку, що суть щастя філософ пов'язував із способом життя самої людини. Невипадково він відкриває трактат «Ікона Алкивіадська» словами Сократа: «...Інший живе для того, щоб їсти, а я – їм для того, щоб жити. ...» [5].

Цілком очевидно, що Сковорода акцентує увагу на тому, що людська природа має бути не примітивною, що зводиться лише до споживання й користі, а творчою і гармонійною. Праця ж

сприймається філософом-просвітителем не як засіб існування, а як найголовніша життєва потреба, більше того – найбільша насолода.

Ідея «сродності», «спорідненості» червоною ниткою проходить через низку творів мислителя, а саме: ця думка розкривається у діалозі «Алфавіт, або Буквар миру», значення «сродності» підкреслюється у притчах «Вдячний Еродій» та «Убогий Жайворонок», цю ж ідею знаходимо у байках «Бджола та шершень», «Жайворонки», «Дві курки», «Голова і тулуб», «Годинникові колеса», «Собака та кобила» та ін. У відповідності до вчення Григорія Савича, головною для людини є духовна сфера, а щасливою вона може стати лише на шляху до самопізнання та свого серця через сродну працю. І пояснення філософа-педагога є досить точними, конкретними і зрозумілими: «Вона (тобто природа) всерідна, справжня і єдина навчителька. Сокола досить швидко навчиш літати, але не черепаху. Орла за хвилину призвичаїш дивитись на сонце і мати з цього задоволення, але не сову. Оленя легко скеруєш на Кавказькі гори, легко привчиш пити з найчистіших джерел, але не верблюда і не вепра» [4].

Уважаємо за необхідне підкреслити, що зазначені вище думки Григорія Савича Сковороди є важливими не тільки з точки зору аналізу його філософської спадщини. Для сучасної української освіти постає питання: **як зробити кожного учня щасливим?** Якою має бути шкільна програма, щоб всі діти змогли її опанувати? Адже будь-яка низька оцінка чи вербальна критика педагога спрацьовує для школяра як фактор демотивації і фактично робить його нещасним.

З огляду на таку проблему варто згадати слова **Софії Русової**: «Не сама дитина має пристосувати себе до наших методів, а навпаки: наші методи мають бути пристосовані до кожної дитини» [3]. Така мета не є легко досяжною. Але якщо ми проголошуємо дитиноцентризм як один із головних принципів сучасної освіти, то маємо дійсно пристосовувати власну педагогічну діяльність до потреб учнівства, а точніше – кожного здобувача освіти. Сьогодні це стає цілком можливим завдяки модернізації освіти, яка здійснюється на підставі завдань, що висвітлені в основних нормативно-правових документах: у концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа», Законі України «Про освіту», Законі України «Про повну загальну середню освіту», а також у професійних стандартах педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. Виходячи із змісту названих вище документів,

підсумуємо, що в них зазначена провідна роль педагога та основні цілі діяльності закладу освіти: випускати із стін школи випускників, які були б конкурентоспроможними на сучасному ринку праці, вміли працювати в команді, мали такі м'які навички, як критичне мислення та спроможність навчатися впродовж життя, могли толерантно спілкуватися в багатокультурному середовищі. Саме на це спрямовує педагогічну громаду Концепція Нової української школи [2].

В принципі, схожі думки, тільки іншими словами, висловлював Григорій Савич Сковорода, ґрунтуючись на власному педагогічному досвіді, який збагачувався під час подорожей по Україні та Європі. Споглядаючи на те, що відбувається в навколишньому світі, він глибше заглядав у власну душу і пізнавав себе. У результаті такого способу життя і сформувалася філософська концепція просвітника, якого називали «народною академією»: самопізнання та самовдосконалення успішної особистості відбувається на основі спорідненої життєвої діяльності.

Якщо розглядати концепцію Г.С.Сковороди в контексті визначення головних задач сучасної освіти, то першочергове завдання педагога полягає у вивченні індивідуальних особливостей вихованців і вихованок задля врахування їхніх здібностей та уподобань у подальшому розвитку.

Звернемось безпосередньо до пояснень Сковороди-педагога, який озвучував свої педагогічні погляди таким чином:

- виховання дитини має відбуватися на основі принципу «сродності», тобто – природовідповідності;
- це означає, що навчати дитину потрібно тому, для чого вона народжена (для виконання певної життєвої місії) відповідно до її натури;
- у процесі виховання та навчання необхідно усвідомлювати та враховувати, що природні здібності дітей відрізняються, вони не є однаковими, але природа, за висловлюванням Григорія Сковороди, подібно до «багатого водограю», наповнює різні посудини до повної місткості;
- але відмінність у природних здібностях не заважає досягненню людиною власної повноти і дає можливість у майбутньому обрати професійну діяльність у відповідності до своєї «сродної праці».

Що стосується дидактичних поглядів Григорія Сковороди, то вони також заслуговують на увагу сучасного учителя. Визначаючи принципи навчання, він називав системність, послідовність, посильність, наочність, активність. Крім того, навчання різним предметам має носити виховуючий характер.

Зміст навчання, на думку Г.Сковороди, має ґрунтуватися на ідеї сродності: навчати необхідно тому, чого людина потребує для самопізнання, пізнання оточуючої дійсності і врешті решт – для досягнення щастя у процесі праці.

Щодо навчальних методів висловлювався таким чином:

- шукати й усвідомлювати істину краще самотійно, через активну діяльність;
- як вже зазначалося вище, у процесі навчання враховувати темперамент, особливості характеру, нахили і здібності дітей, їхні вікові особливості;
- навчальний матеріал дозувати, доносити його ясно й точно, з використанням наочності;

– обов'язкова умова: пов'язувати теорію з практичною діяльністю.

Вважаємо за необхідне звернути увагу ще на одну проблему, яку висвітлював у своїх притчах та байках Григорій Савич Сковорода, а саме: **сімейне виховання та обов'язки батьків щодо виховання дітей**. У творі «Вдячний Еродій» він налаштовує, що батьки мають «на добро народжувати й добра навчати». Дбати про здоров'я майбутньої дитини треба ще до її народження, а це означає, що матір та батько мають берегти і своє власне здоров'я. Другий обов'язок – добра навчати – пов'язаний із розумінням особливої відповідальності за виховання дітей. Родина – то є найголовніше середовище, в якому формується та соціалізується особистість. Характер дитини та її майбутні вчинки у великій мірі залежать від того, що вона бачила у своїй хаті: «коли сім'я і корінь благі, тоді благі й плоди» [5].

Усі перераховані поради Сковороди-педагога є надзвичайно актуальними для сучасності: дійсно, пізнання істини є можливим лише за умови активної діяльності. Саме тому у процесі навчання українських школярів використовуються інтерактивні технології, метод проектів, кооперативне навчання, «перевернутий клас» та ін. Крім того, використання наочності є обов'язковою умовою успішного навчання, оскільки діти так званого «цифрового покоління» є візуалами, тобто краще розуміють, засвоюють та запам'ятовують інформацію, яка подається візуальними засобами. Що стосується поради Сковороди поєднувати теорію з практикою, то і ця вимога дотримується у процесі освітньої діяльності. Актуально звучить також думка щодо важливості сімейного виховання. На сьогодні заклади освіти прикладають зусилля щодо налагодження партнерських стосунків з батьківською громадою задля того, що забезпечити спільність зусиль щодо виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багалій Д. Український філософ Григорій Савич Сковорода // Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя. Харків: Прапор, 2002. 280 с.
2. Концепція "Нова українська школа". URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>. – Дата перегляду: 03.11.2022.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / Софія Русова ; за ред. Є. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с.
4. Сковорода Григорій. Вдячний Еродій. Українська та світова література. URL: http://ukrbooks.com/ua/Vdjachnyj_Erodij/. – Дата перегляду: 01.11.2022.
5. Сковорода Г.С. Сад божественних пісень. Твори: в 2 т. Київ: Обереги, 1994. Т. 1. 465 с.
6. Сковорода Григорій. Книжечка, що називається SILENUS ALCIBIADIS, тобто Ікона Алківіадська. // Електронна бібліотека української літератури KIVC. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Skovoroda/Ikona-Alkiviadska.pdf>. – Дата перегляду: 03.11.2022.
7. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя. Харків: Прапор, 2002. 280 с.
8. Чижевський Д.І. Філософія Г.С.Сковороди / Підготовка тексту й передне слово проф.Леоніда Ушакова. Харків: Прапор, 2004. 272 с.

П.В.Теслюк,

доцент кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат психологічних наук, доцент

СЮЖЕТНИЙ МАЛЮНОК У ПРАКТИЦІ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСФУНКЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Малюнок – це зображення, виконане від руки з допомогою таких графічних засобів, як контурна лінія, штрих, пляма. Він є основою усіх видів зображення на площині: живопису, графіки та ін. Існують численні різновиди малюнка, що розрізняються за жанрами, призначенням, технікою виконання. У практиці психологічних досліджень малюнкові методики використовуються з XIX століття [1, с.86]. Одним з перших звернувся до психомалюнка швейцарський профконсультант Е. Жюкерт, який побачив в особливостях зображення дерева вираження життєвих проблем людини. У 1926 році американська дослідниця Ф. Гудінаф у роботі «Вимірювання інтелекту за допомогою малюнка» показала, що виконання малюнка дитиною відображає міру оволодіння нею логічними поняттями і, таким чином, свідчить про рівень розвитку інтелекту. Створений нею **тест «Намалюй людину»** дає можливість оцінювати рівень розумового розвитку незалежно від ступеня засвоєння знань, умінь та навичок малювання. У 1963 році Д. Харріс, учень Ф.Гудінаф, запропонував нову редакцію методу. В тесті Гудінаф-Харріс основна увага приділяється точності та деталізації малюнка, яка, на думку авторів, є важливим показником рівня розумового розвитку дитини. Такий підхід ґрунтується на ідеї, що малюнок відображає в образній формі уявлення дитини про предмет. Ускладнення зображення розцінюється як показник розвитку понятійного мислення. Автори тесту розробили шкалу ознак для оцінки малюнка людини. До критеріїв оцінки зображення віднесені всі можливі характеристики останнього з урахуванням його найдрібніших нюансів. Проте автори зазначають, що конкретний малюнок може не відповідати однозначно критеріям оцінки. В такому випадку якість опрацювання тестового матеріалу залежить від досвіду дослідника. Таким чином, основою для створення малюнкових методик дослідження інтелектуальної сфери особистості є безпосередній зв'язок малювання з такими психічними функціями, як зорове сприймання, моторна координація, мова, конкретно-образне та абстрактно-логічне мислення та ін.

Результати дослідження за методикою Ф. Гудінаф засвідчили, що однакові показники рівня інтелектуального розвитку можуть відповідати малюнкам, які в усьому відрізняються один від одного. Це дозволило зробити висновок, що особливості малюнка є відображенням індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта, його світосприймання, характеру і т. ін. Робота К. Махвер «Проекція особистості в малюнок фігури

людини» відкрила новий напрямок в інтерпретації малюнка. Психологи почали активно використовувати малюнкові техніки як проєктивні для діагностики особистісних характеристик суб'єкта.

У 50-х роках проєктивний малюнок (малюнкові тести «Дім-дерево-людина», «Дерево», «Автопортрет», «Малюнок сім'ї» та інші) набув значного поширення у США та країнах Європи. Зазначені методики претендують на комплексне вивчення особистості. Наприклад, тест «Дім-дерево-людина», на думку його автора Дж. Бука, є адекватним засобом для дослідження афективної сфери особистості, потреб, рівня психосексуального розвитку, інтелекту та ін. [1, с. 164]. Автор тесту «Дерево» К. Кох наголошує на здатності методики виявити такі психологічні характеристики, як загальний рівень розвитку, стиль діяльності, позицію стосовно оточуючих, інтереси, актуальні переживання, особливості стосунків з батьками, дитячі психічні травми та ін.

Принципи побудови та інтерпретаційні схеми тестових малюнкових методик ґрунтуються на єдиному методологічному підході. Наприклад, основними параметрами інтерпретації малюнка сім'ї є структура малюнка, особливості намальованих членів сім'ї та процес малювання. Значимі для інтерпретації малюнка сім'ї характеристики одним з перших виділив В. Вольф. Дослідник аналізує склад намальованої сім'ї порівняно з реальною (наприклад, відсутність члена сім'ї може виражати негативне ставлення автора до нього); послідовність малювання членів сім'ї, яка пов'язана з їх значущістю для автора малюнка; просторове розташування членів сім'ї, що є показником їх емоційної близькості; форму, розміри, пропорції образів малюнка та їх співвідношення з реальністю (наприклад, неадекватно великі образи окремих членів сім'ї пов'язуються зі сприйманням їх домінантності). Є.С. Романова і О.Ф. Потьомкіна наголошують на необхідності вербальним шляхом одержати максимум додаткової інформації після виконання малюнка [1, с. 68]. Вони пропонують задавати такі питання:

- Скажи, хто тут намальований?
- Де вони перебувають?
- Що вони роблять? Хто це придумав?
- Їм весело чи сумно? Чому?
- Хто з намальованих людей найбільш щасливий? Чому?
- Хто з них найбільш нещасний? Чому?

Очевидні переваги малюнкових технік (можливість проведення дослідження при вербальних утрудненнях клієнта; активізація його

творчого потенціалу, самостійності; зменшення напруження, що виникає у психологічному дослідженні; нівелювання психологічних опорів у процесі малювання; сприяння налагодженню позитивного емоційного контакту психолога і клієнта; здатність об'єктивувати цілий спектр особистісних характеристик суб'єкта, цілісність їх репрезентації в образній формі; мінімум необхідних засобів для реалізації методик та ін.) зумовили їх використання в найрізноманітніших галузях психологічної практики. Поряд з традиційними темами малюнків тестів («Дім-дерево-людина», «Дерево», «Малюнок сім'ї» та ін.) дослідники використовують інші теми, які дозволяють виразити певні особистісні проблеми. Так, О.І. Захаров пропонує своїм пацієнтам малювати їх власні страхи. На думку вченого, зацікавленість, яка характеризує процес малювання, поступово нівелює емоцію страху. Згідно з думками Є.С. Романової і О.Ф. Потьомкіної, малюнкові методики можуть ефективно використовуватись у профорієнтації, а також у консультативній роботі, мета якої «психологічна підтримка індивіда на його життєвому шляху» [1, с. 249]. При цьому дослідниці наголошують, що використання психомалюнка ставить високі вимоги до спеціаліста-психолога, який застосовує малюнок: «інтерпретація малюнка в основному залежить від досвіду роботи практичного психолога» [1, с. 243].

Засоби підвищення об'єктивності та надійності тестових малюнків методик психологічного дослідження Є.С. Романова і О.Ф. Потьомкіна вбачають у:

- стандартизації інтерпретації символіки малюнка;
- структурному розчленуванні малюнка з виділенням його характерних елементів та наступною їх класифікацією, кількісною та якісною обробкою;
- розробці техніки співвідношення комплексу графічних характеристик зображення з психологічними характеристиками суб'єкта [1, с. 64].

Зазначені положення виражають сутність тестового підходу в роботі з психомалюнком, а саме: поелементне трактування зображення, стандартизація інтерпретації психологічного змісту образів малюнка, однозначність розуміння цього змісту.

На нашу думку, тестовий підхід не дозволяє повною мірою використати природу символу, його здатність поєднати і виразити суперечливі (свідомі й несвідомі) тенденції психіки. У тестових малюнкових методиках психологічного дослідження не враховується зв'язок архетипної основи символу з екзистенціальними проблемами людського буття (колективним змістом) та індивідуально-неповторним змістом психіки конкретного суб'єкта. Крім цього, дослідники працюють лише з поодинокими малюнками, що обмежує можливості введення в процес аналізу різних аспектів психологічно значимого досвіду суб'єкта. Відповідно, обмежуються діагностичні й корекційні можливості психомалюнка. Ми переконані, що перспектива їх розширення пов'язана з дослідженням здатності символіки тематичних психомалюнків виражати багатозначний психологічний зміст. При цьому сенс психологічного аналізу малюнків має перебувати в площині цілісного вивчення психіки в її свідомих і несвідомих проявах.

Одним з варіантів застосування малюнків методик у практиці досліджень психологічних дисфункцій здобувачів освіти (субдепресивні стани, надмірне стресове навантаження та ін.) може бути **сюжетний малюнок**, тобто відображення значимого для автора сюжету: «Мій актуальний стан», «Конфлікт» та ін. Суб'єктивне психологічне значення, яким наповнюється для автора відповідна тема, пропонується відобразити на папері, використовуючи для цього не лише форму, а й колір. В інструкції до виконання сюжетного малюнка наголошується, що під час малювання слід уникати самокритики, самоконтролю і намагатися адекватно передати психологічне самовідчуття, яке виникає під впливом теми малюнка. Художня недосконалість малюнка у даному випадку не береться до уваги, а його цінність полягає в тому, що він відображає індивідуально-неповторні психологічні особливості автора.

Аналіз сюжетного малюнка спирається на феноменологічний підхід, який передбачає врахування розуміння малюнка самим автором, тобто введення в аналіз його вербального матеріалу. Проте, мова є в даному випадку як інструментом неправди, так і знаряддям досягнення істини, вербальний матеріал у такій же мірі необхідний для роботи, як і сам малюнок, оскільки забезпечує можливість більш глибокої інтерпретації малюнка, виходячи з розуміння його автором, і в той же час інтерпретація перебуває поза суб'єктивними поглядами автора.

Досвід роботи з сюжетними психомалюнками дозволяє констатувати, що малюнок, який виконується цілком свідомо, містить у собі значиму для автора інформацію, яку той не усвідомлює. Це дозволяє дослідити психічну організацію суб'єкта як на свідомому рівні, так і за його межами. Діагностико-корекційна процедура полягає у виявленні системних характеристик (логіки) несвідомого, з якими пов'язані особистісні програми людини, що виражаються в стабілізованих тенденціях поведінки. Така рефлексія дозволяє суб'єкту збагнути безпосередні психологічні детермінанти та інфантильні першоджерела своїх особистісних проблем, що відкриває перспективу їх розв'язання.

На ефективність психоаналітичного дослідження малюнків одним з перших звернув увагу К. Юнг: «Позаду свідомості лежить не абсолютна порожнеча, а несвідома психіка, яка впливає на свідомість зсередини так, як навколишній світ впливає на неї ззовні. Таким чином, ті живописні елементи, які не знаходять ніякої «зовнішньої» відповідності, мають «внутрішню» джерело... Внаслідок того, що це «внутрішнє» невидиме..., я рекомендую тим моїм пацієнтам, які особливо страждають від впливу «внутрішнього», спробувати намалювати його, наскільки їм дозволяють здібності. Мета цього виражального методу полягає в тому, що несвідомий зміст стає доступним і більш зручним для розуміння пацієнта. Терапевтичний ефект використання цього методу запобігає небезпечному роздвоєнню несвідомих і свідомих психічних процесів» [2, с. 86]. При цьому К. Юнг справедливо зазначає, що не можна обмежуватися лише малюванням, потрібно ще інтелектуально й емоційно збагнути образи, завдяки чому вони не лише стають зрозумілими, а й морально інтегруються свідомістю.

Важливою методичною особливістю психоаналізу сюжетних малюнків є дотримання загальних гуманістичних принципів. Це рівність позицій психолога і клієнта, поєднання зусиль, взаємодія між психологом та автором малюнка у з'ясуванні його глибинно-психологічного змісту, відсутність посилення на будь-які кліше (класифікації рис характеру, типи особистості і т. ін.), що зводять пізнання індивідуально-неповторних психологічних особливостей суб'єкта до якогось наперед заданого штампу, відсутність оціночних суджень у чорно-білих категоріях, максимальне наближення до внутрішньої феноменології суб'єкта. Гуманістичні принципи «вимагають» від дослідника не обмежуватись стандартизованою інтерпретацією символіки малюнка, яка означає, що дослідник ще до взаємодії з автором «знає» сенс використаних символів, автор «відчувається» від процесу з'ясування їх психологічного змісту, висновки робляться за нього. Лише взаємодія дослідника і автора сюжетного малюнка дозволяє не обмежуватись з'ясуванням якогось одного аспекту його психологічного змісту.

Характерною особливістю у роботі з сюжетним психомалюнком є **процесуальність психодіагностики**. Це означає, що психодіагностика відбувається в процесі психокорекційної взаємодії з автором. Процесуальність психодіагностики підвищує її точність, оскільки гіпотези, що виникають у психолога під час аналізу малюнка, можуть бути перевірені за допомогою інформації, яка надходить від автора. Важливе значення для побудови психодіагностичних гіпотез має співвідношення теми малюнка, формальних характеристик її зображення, використаної кольорової гами та вербальної інформації про малюнок, що надходить від автора. Процесуальність психодіагностики також дозволяє зв'язати в єдине ціле процеси психодіагностики і психокорекції. Лише точна психодіагностика несе в собі можливості психокорекції.

Важливе значення в роботі з сюжетним психомалюнком має **багаторівневість та цілісність аналізу**. Він починається діалогом з автором, з'ясуванням авторського розуміння змісту малюнка та окремих його символів. Діалог з автором дозволяє розставити акценти у значенні окремих символічних форм передачі змісту, синтезує образи з індивідуально-неповторним досвідом, об'єктивує міру значущості тих чи інших емоційних переживань для визначення напрямленості психіки. І лише вторинний аналіз, який проводиться на основі дослідження взаємозв'язків між символами, дозволяє констатувати психологічний зміст, що не усвідомлюється суб'єктом. Взаємозв'язки між символами встановлюються за такими характеристиками, як форма, колір, розміри, розташування на площині малюнка, а також отриманій від автора вербальній інформації. З'ясування психологічного змісту, що не усвідомлюється автором сюжетного малюнка, відбувається з урахуванням психологічного значення образів колективного несвідомого [3]. Якщо зміст психомалюнка, що з'ясовується в процесі аналізу, неприпустимий для «Я» суб'єкта, його усвідомлення ускладнюється. Даний феномен у контексті психоаналітичного сеансу З. Фрейд описував, як опір пацієнта. Багаторівневість аналізу сюжетного малюнка означає врахування психологом можливостей клієнта зрозуміти подібний

зміст, а також розширення цих можливостей в процесі роботи з малюнками. Багаторівневість та цілісність аналізу сюжетного малюнка сприяє з'ясуванню несвідомих аспектів психіки суб'єкта, а також виявленню взаємозв'язків несвідомого зі свідомим.

Згідно нашому припущенню, одна й та ж сама символічна форма сюжетного малюнка репрезентує свідомі й несвідомі аспекти психіки автора, прояви яких мають суперечливий характер. У зазначеному припущенні ми спираємось на ідею І.М. Сеченова про здатність психіки до цілісного вираження свого змісту у м'язовому русі. Дослідник писав: «Чи сміється дитина, коли бачить іграшку, чи посміхається Гарібальді, коли його женуть за надмірну любов до батьківщини, чи тремтить дівчина при перших думках про кохання, чи створює Ньютон світові закони і пише їх на папері - скрізь остаточним фактом є м'язовий рух» [4, с. 28]. На наш погляд, такі уявлення І.М. Сеченова про природу м'язових рухів дозволяють зробити висновок, що психомалюнок може виразити неконтрольовані аспекти психіки суб'єкта, тобто його несвідоме. Адже в інструкції наголошується на необхідності спонтанного виконання психомалюнка.

З метою ілюстрації заявлених теоретичних положень розглянемо фрагмент аналізу сюжетних психомалюнків, виконаних учасниками психокорекційних занять. Малюнки виконані відповідно до пропозиції зобразити ситуацію розлучення. У стенограмі психоаналізу малюнків справжні імена їх авторів не називаються з етичних міркувань, психолог позначається літерою «П».

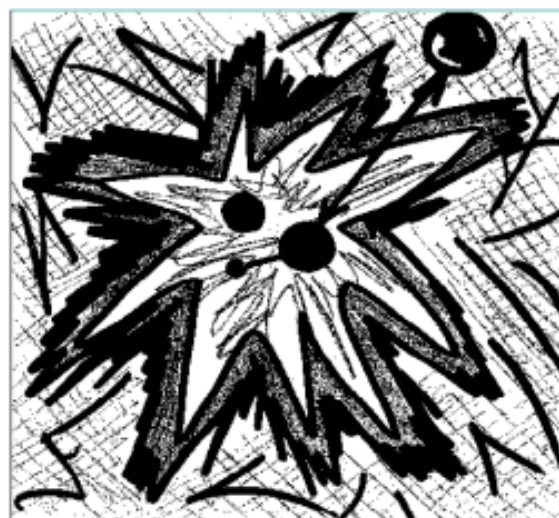

Рис. 1. Розлучення

Учасниця Г.: Вибух зображує розлучення. Всередині я намалювала чоловіка, який вже ніяк не пов'язаний зі своєю дружиною, але не втрачає зв'язок з маленькою дитиною. Чоловік пов'язаний з іншою жінкою, яка для нього є більш вагомим і тому спричиняє цей вибух.

П.: У цій ситуації дитина зберігає контакт не з матір'ю, а з батьком?

Г.: Саме так.

П.: У сім'ї батьків ти психологічно ближча до батька чи до матері?

Г.: До батька.

П.: А в стосунках з матір'ю відчуваєш дистанцію?

Г.: Так.

П.: У вашій сім'ї є ще діти?

Г.: Так. Молодша сестра.

П.: Ти відчуваєш, що вона є більш вагомою для батька?

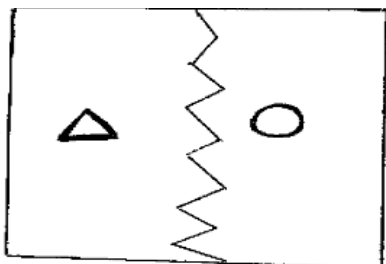
Г.: Ні. Вона є більш вагомою для матері, а я для батька.

П.: Але якби ти відчула, що сестра стає більш значимою для батька, то, мабуть, відбувся б такий вибух, який зображений на малюнку?

Г.: Вибух був би ще дужчий.

П.: Отже, малюнок виражає також психологічні особливості стосунків у вашій сім'ї?

Г.: Тепер я бачу, що це так.

Учасник Т.: У хмаринки, яка зображає сім'ю, одна половинка чорна, а друга - біла. Блискавка відокремлює чорне від білого.

П.: Тобто при руйнуванні стосунків хтось є більш "темною" фігурою, а хтось - більш "світлою"?

Т.: Так.

П.: Що означають ці краплини?

Т.: Це, мабуть, сльози.

П.: Тобто від розриву страждають усі?

Т.: Так.

П.: Блискавка - це інша жінка?

Т.: Ні. Іншу жінку я забув намалювати.

П.: Тоді малюнок виражає, очевидно, певну конфліктогенність стосунків, джерело якої міститься в самій сім'ї.

Т.: Може, й так. У батьківській сім'ї я завжди намагаюся нівелювати конфлікти, мирити батьків.

П.: А хто є світлою хмаринкою в цих конфліктах?

Т.: Мати.

П.: Блискавка може виражати твій емоційний стан у ситуації, коли конфліктують батьки?

Т.: Так.

П.: Малюнок дозволяє висловити думку, що ти несвідомо можеш робити певний внесок у конфлікти між батьками – блискавка намальована так, що вона розділяє чорну й білу хмаринки, тобто батьків.

Т.: Я про це не думав, коли малював малюнок.

Учасниця М.: Чотирикутник - це світ дитини. Ламаною лінією я хотіла показати, що він ламається, коли розлучаються батьки. Образами батьків є коло і трикутник.

П.: Для тебе центром цієї ситуації є дитина та її переживання?

М.: Якщо дорослі якимось можуть впоратися з цією ситуацією, наприклад, поговорити з друзями, то дитина не може цього зробити, тому їй найважче. Особливо важко дитині, коли розлучення супроводжується суперечками дорослих.

П.: Відчувається, що у цій ситуації тобі найближчі відчуття дитини і ти зображала сюжет начебто крізь призму бачення ситуації дитиною.

М.: Моя мама працює психологом, і я часто чула від неї, як у такій ситуації страждають діти.

П.: У твоєму дитинстві не траплялось чогось подібного?

М.: Два роки тому помер мій батько, можливо, це вплинуло на мене, коли я малювала.

П.: Малюнок, очевидно, виражає також твій стан, пов'язаний зі смертю батька, адже смерть - це розлучення назавжди. Тому ти відійшла від запропонованої теми малюнка і зобразила варіант теми, який тобі ближчий.

Представлений фрагмент аналізу сюжетних психомалюнків дозволяє зробити наступні висновки:

- зміст одного й того ж сюжету різні автори виражають за допомогою різних образів;
- однакові символи на малюнках різних осіб виражають індивідуально-неповторний психологічний зміст;
- психологічний зміст сюжетних малюнків не обмежується змістом ситуації, запропонованої для зображення;
- малюнок, який виконується з метою відображення відчуженої ситуації, спроможний виразити значимий для суб'єкта досвід: психотравмуючі події минулого життя, психологічні особливості стосунків у власній сім'ї, умовні цінності, актуальний емоційний стан та ін.;
- значимий досвід суб'єкта впливає на структурування сюжету ситуації та особливості його символічної репрезентації на малюнку.

Отже, символіка кожного з розглянутих малюнків виражає не лише той сюжет, який відтворювався, а й певні психологічні властивості авторів малюнків. Ці властивості проявляються в особливостях структурування сюжету, у виборі символіки для його зображення. Зв'язок особливостей символічної репрезентації сюжету в малюнках з психологічними чинниками перебуває за межами свідомості авторів малюнків і виявляється в процесі їх аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романова Е.С., Потемкина О.Ф. Графические методы в психологической диагностике. Москва: Дидакт, 1992. 256 с.
2. Юнг К.Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство: Пер. с англ. Киев: Ваклер, 1996. 304 с.
3. Яценко Т.С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми. Дніпро: Інновація, 2019. 284 с.
4. Сеченов И.М. Рефлексы головного мозга // Психология поведения: Сборник произведений. Москва: Институт практической психологии, 1995. С. 26-130.

Т. О. Ївженко,

учителька Богуславецького НВК ім. М. О. Максимовича Золотоніської районної ради Черкаської області

ДУХОВНА СПАДЩИНА КОБЗАРЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Минають роки і століття, відходять у небуття покоління людей, змінюються їхні вірування та погляди, а великі мистецькі надбання залишаються, надовго переживають своїх творців, стають скарбами для майбутніх поколінь. До таких скарбів і належить творча спадщина генія українського народу Т. Г. Шевченка.

Велич Шевченка, його титул нашого національного пророка, заслужено здобутий безприкладним подвигом усього життя, зумовлюють ту притягальність, очевидний магнетизм, відчутний усім, хто торкається імені і слова Кобзаря [1, с.22].

Шевченко був наділений багатьма рисами вдачі: палким вільнолюбством, великою працелюбністю, жадобою вчитися, широким діапазоном зацікавлень, тонким знанням людської психології. Якщо помножити це багатство вдачі на талант в поетичному слові і в образотворчому мистецтві, то стає зрозумілою феноменальна природа його як людини і митця [2, с.5].

Ми добре усвідомлюємо, що головне у вихованні людини – це **формування гармонійно розвинутої особистості**. Особистості, яка володіє широким політичним світоглядом і культурним кругозором, має добре розвинене почуття соціальної відповідальності, свідомо, творчо і сумлінно ставиться до праці. Особистості, духовно багатій, політично активної, глибоко зацікавленої у справах суспільства. І на це спрямовано вивчення творчої спадщини Т. Г. Шевченка в школі. Не слід забувати наголошувати дітям, що Шевченко є основоположником сучасної української літературної мови. Саме він з неперевершеною майстерністю розкрив красу і силу українського слова.

Заслуга Т. Г. Шевченка в тому, що він відібрав з народної мовної скарбниці багаті лексико-фразеологічні прошки, відшліфував орфоепічні і граматичні норми, відкрив перспективи багатофункціонального використання літературної мови, вивів українську мову на рівень високорозвинених європейських мов [3, с. 20]. Хоча перед ним після викупу з кріпацтва постала проблема вибору: писати українською чи російською. Зваба була велика, бо жив у Петербурзі, серед російської еліти [4, с.86]. Але він зробив вибір на користь своєї, рідної мови.

Багато творів Т. Шевченка є джерелом вивчення української мови, зокрема синтаксису. Для прикладу візьмемо поему «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...». Найбільш уживаним у творі є двоскладне, поширене, повне або неповне ускладнене речення. У поемі Шевченко широко використовує однорідні присудки, наприклад: «І смеркає, і світає, День божий минає...». Є речення з однорідними підметами: «...заговорять і Дніпро, і гори!». Часто автор використовує речення, ускладнені однорідними означеннями, додатками.

Тарас Шевченко вживає у поемі вставні слова: може, бувало, правда, а також звертання: «Схаменіться, недолюди, діти юродиві!».

Будучи нащадками такої людини-митця, етнографа, історика, літератора, філософа, яким є Шевченко, ми не можемо не відповідати і за долю колосальної значимості Шевченкового спадку,

який все ще потребує цілісного неупередженого прочитання.

Його колосальний творчий спадок вражає: **240 віршів**, балад, поем, драма "Назар Стодоля" і фрагменти двох незакінчених драм, **9 повістей** (із 20 ним написаних, але втрачених), щоденник, автобіографія, **250 листів**, археологічні замітки, статті і рецензії, буквар для народних шкіл... Мистецька спадщина Шевченка-художника налічує **835 творів** – живописних полотен, рисунків, офортів та ескізів (із них близько 270 не віднайдено). Був він першокласним акварелістом – відомо **210 його акварелей**, передусім пейзажів, які за рівнем мистецької досконалості стоять у ряду світових здобутків малярства; блискучим портретистом-психологом, про що свідчать **150 портретів**, серед яких – 43 автопортрети; офортистом – відомі 6 офортів серії "Живописна Україна" та 21 офорт, виконаний в останні роки, ландшафтів України [5, с.1].

Тарас Шевченко зробив значний внесок у скарбницю української культури. Він – цілісна натура, і не можна аналізувати Шевченка-поета, не звертаючи уваги на Шевченка-художника.

Шевченко відвідав Україну в 1843 році і ця поїздка вплинула на подальшу його життєву позицію – словом і пензлем працювати для свого народу. Варто відзначити, що подорожуючи Україною, Тарас Шевченко всі картини життя українського народу показує на фоні пейзажу, типового для Черкащини. В останній рік життя художник створює цілу галерею портретів друзів і близьких [6, с.31]. Особливе місце в портретній творчості Шевченка посідають автопортрети, в яких він відобразив себе у різні пори життя, в різних настроях і переживаннях, але неодмінно із глибоким щирим самоаналізом [2, с.9]. Вагому частину в малярському доробку Тараса Шевченка становлять офорти. Саме за свої офорти вже наприкінці життя Шевченко здобув, безсумнівно, заслужене звання академіка. 2 вересня 1860 р. Рада Петербурзької академії мистецтв присвоїла йому звання академіка гравюри [7, с.13]. Живописні й графічні твори за часом виконання датуються 1830–1861 роками й територіально пов'язані з Росією, Україною і Казахстаном [8].

Творча спадщина Тараса Шевченка – яскрава сторінка в історії української художньої культури. Вчитель образотворчого мистецтва має можливість показати розвиток реалістичних традицій у працях митця. Багато учнів нашої школи, так як і Шевченко, навчаються малюванню, тільки не в дяка, а в художній студії, пробують себе в якості портретистів та пейзажистів. Оригінальною є виставка портретів Шевченка та ілюстрацій до його творів, які намалювали юні богуславчани до ювілею від дня народження Тараса Григоровича.

Ще молодим студентом Академії мистецтв Тарас Шевченко розширює межі свого історичного мислення. Читає про минуле України. Його тривожило ослаблення історичної пам'яті, забутий народом свого славного і безталанного минулого [4, с.91]. У творі «Чигрине, Чигрине» автор висловлює сум і жаль з

приводу знищення Запорізької Січі і втрати могутності України.

Шевченко застерігав від братовбивчої ворожнечі, від засліплення сумнівною славою [4, с. 96]. Ці питання актуальні для сучасного українського суспільства. Таким чином Кобзареве слово – це крок до усвідомлення уроків історії.

Т. Шевченко турбувався не лише про волю українського народу. Ставши на захист народів Кавказу, що обороняли свою волю від зазіхань російського самодержавства, Шевченко настільки усвідомлював природу імперського загарбництва, настільки точно охарактеризував його підлу й підступну ідеологію, що його «Кавказ» набув загальнолюдського звучання [9, с.154]. Під час вивчення в 7 класі теми «Східні слов'яни та їх сусіди» слід згадати поему «Єретик» [14, с.22].

Використовуючи елементи музейної педагогіки та надання музейної кімнати М. Максимовича, вчителі нашої школи активно застосовують на уроках матеріали експозиції, що ілюструє тісні творчі та особисті зв'язки двох визначних постатей Черкащини – Тараса Шевченка і Михайла Максимовича. Це розвиває вміння учнів порівнювати, співставляти, працювати з листами як джерелами інформації, виховувати почуття національної свідомості, пам'яті, відповідальності, прагнення знати та берегти своє коріння. Учасники театрального гуртка «Журавлиний клич» багато уваги приділяють стосункам двох земляків Т. Шевченка і М. Максимовича. Юні актори грають сценки, де відбувається перше знайомство земляків, а також епізод, коли Шевченко приїздить до Максимовича в Прохорівку.

Мало хто знає, що крім свого таланту писати вірші та малювати, Шевченко мав ще один. У 1848 - 1849 рр. він був включений до складу наукової географічної експедиції, очолюваної російським мореплавцем і географом Олексієм Івановичем Бутаковим. Із 5 травня 1848 року Тарас Григорович – художник-дослідник Аральської географічної експедиції [15]. Учитель географії, вивчаючи тему «Водні ресурси рідного краю», обов'язково згадає уривок з балади «Причинна»: «Рече та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива, Додолю верби гне високі, Горами хвилю підійма». А в магнітофонному запису прозвучить «Заповіт» (сл. Т. Шевченка, муз Г. Гладкого) «Було видно, було чути, як реве ревучий» (Дніпро). Шестикласники, вивчаючи тему «Вода в атмосфері», наведуть уривки з творів про хмари, зокрема і уривок з вірша «Іван Підкова»: «Чорна хмара з-за Лиману Небо, сонце криє, Синє море звірюкою То стогне, то вие». Вивчаючи в 9 класі тему «Черкаська область», можна учням дати завдання: в яких відомих творах Т. Шевченка згадуються топоніми області? У своїх творах Шевченко згадує високі кургани та могили, розкидані на території Полтавщини. У повісті «Мандрівка з приємністю та й не без моралі» Шевченко пише: «А понад берегами Дніпра, на Полтавщині та Київщині, не пройдете й верстви полем, щоб не побачити його окраси – високої могили, або й десятка могил» [10, с. 598]. Доречно навести ще одну промовисту фразу з археологічних нотаток поета «По Золотоношської дорозі в семи верстах от города (Переяслава) високий курган, называемый, Богданова могила. И тут же недалеко впадает в древнее русло Днепра бесконечный вал, неизвестно когда и для кого построенный» [11, с. 306]. А щоб зацікавити географією рідного краю, слід підкреслити, що Золотоноша знайшла відображення в художній творчості: повість «Близнята» [10, с. 344, 416] та повість «Наймичка» [10, с.7].

Є широке поле діяльності і для вчителя музики, адже Тараса Шевченка справедливо називають поетом слова, пензля і співу. Під впливом його живописного слова в нашій уяві постають яскраві картини, образи,

а саме слово звучить як пісня. Тому належить він до числа наймузикальніших поетів світу. Доказом цього є дивовижний факт: переважна більшість поетичних творів Великого Кобзаря дістала друге музичне життя. На тексти й мотиви «Кобзаря» сотні композиторів світу створили близько 500 творів (а весь «Кобзар» нараховує 240 назв). Лише М. В. Лисенко поклав на музику 87 творів Шевченка. Перший твір «Заповіт» митець написав у 1868 р., а останній – елегія пам'яті Шевченка для скрипки і фортепіано – у 1912 році. А між двома датами сорок чотири роки плідної роботи, за які створено 56 романсів, 19 хорів, 9 вокальних ансамблів і 3 кантати [12]. Ми зачаровуємося романсами «Нащо мені чорні брови», «Ой одна я, одна», «По діброві вітер віє», «Садок вишневий коло хати» та ін.

Шевченко приходиться до нас щороку навесні. Приходить щоразу новим, неповторним. І саме в березні в нашій школі відбувається тиждень української мови та літератури. Але часто ми цей тиждень називаємо просто – **Шевченківські дні**, що характеризуються насиченістю заходів, оригінальним підходом і великим інтересом учнів. Діти натхненно читають поезії Великого Кобзаря, інсценізують поезії Шевченка та твори про нього самого, знайомляться з творами поета і книгами про нього, які є в нашій бібліотеці. А як логічне завершення тижня – навчальна гра «Чи знаємо ми Шевченка?», де учні показують свої знання про Кобзаря та дізнаються багато нового.

Здавалось би про Т. Шевченка ми знаємо вже все: поет, мислитель, художник, філософ... Та виявляється він багатогранний, його талант – невичерпний і нескінченний. Не тому, що він кращий від інших – у ньому наша історія і реальність!

Як весна оновлює природу, так слово Великого Тараса оновлює наші душі, закликає бути чесними і милосердними, палко любити свій народ, свою Україну. Так, Шевченко – вершина родового українського дерева. Коли б волею якоїсь надзвичайної сили наш народ постав перед необхідністю з-поміж усіх книжок вибрати дві, то він узав би Біблію та «Кобзар» - Євангеліє від Тараса. Без першої був би неповноцінний духовно, а без другої – немислимий як народ. І нехай наші учні пам'ятають Шевченкові заповіді: здобути волю, любити Україну, бути єдиною дружною сім'єю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використані матеріали Веб-сайту Нац. парламентської бібліотеки України.
2. Денисенко Л. Сучасна українська літературна мова, її стан та статус. *Джерела духовності*. 2002. №1. С.20-21.
3. Жулинський М. Українська література: творчі і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям. Київ: Либідь, 2011. 1152 с.
4. Ключок Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Навчально-методичний посібник. Київ: Освіта, 1998. 237 с.
5. Орлова Н. Тарас Шевченко – гравер. *Українська мова і література в сучасній школі*. 2013. №3. С. 13-16.
6. Поліщук В. Шевченкіана земляків Кобзаря. *Педагогічний вісник*. 2009. №1. С.22-23.
7. Рильський М., Дейч О. Тарас Шевченко. Біографічний нарис. Київ, 1963.
8. Розіна Н. Тарас Шевченко – філософ-пророк, художник слова й пензля. *Педагогічний вісник*. 2009. №1. С.31-32.
9. Степовик Д. Вступна стаття. // Тарас Шевченко: Живопис; Графіка: Альбом / Авт. вступ. ст. та упорядник Д.В.Степовик. Київ: Мистецтво, 1986. 175 с.
10. Шевченко Т. Кобзар. Київ: Дніпро. 1969. 700 с.
11. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6 т. Київ, 1963. Т. 6.

О.М. Миколенко,

учителька української мови та літератури Орловецької загальноосвітньої школи I-III ступенів Городищенської районної ради

РОМАНТИЧНІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

РОЗРОБКА УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 7 КЛАС

Тема. Тарас Шевченко. «Тополя».

Мета: продовжувати знайомити учнів з творчістю Тараса Шевченка, вчити визначати ознаки балади, з'ясувати фольклорну основу твору, роль символів у ньому, народно-пісенних засобів, зокрема прийому метаморфози; розвивати увагу, пам'ять; виховувати повагу до літератури рідного краю, поезії.

Обладнання: портрет Т.Шевченка, тлумачний словник, картки для роботи в групах, аудіо запис.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

*По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу*

Тарас Шевченко

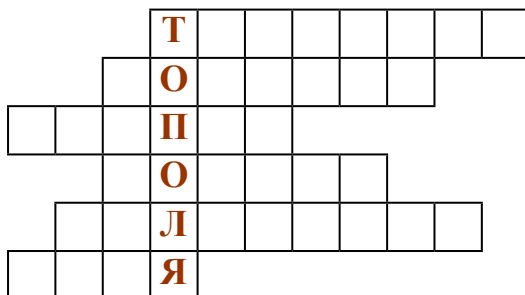
Хід уроку

I. Організаційна хвилинка.

II. Актуалізація опорних знань.

Звучить запис пісні «По діброві вітер віє...» на слова Тараса Шевченка.

Розв'язування кросворду.

1. Назва гори, народна назва, де було перепоховано Тараса? (Тарасова)

2. Село, яке поет вважав своєю батьківщиною? (Моринці)

3. Біля якої річки Шевченко заповідав його поховати? (Дніпро)

4. Назва поетичної збірки, яка була надрукована у 1940 році? (Кобзар)

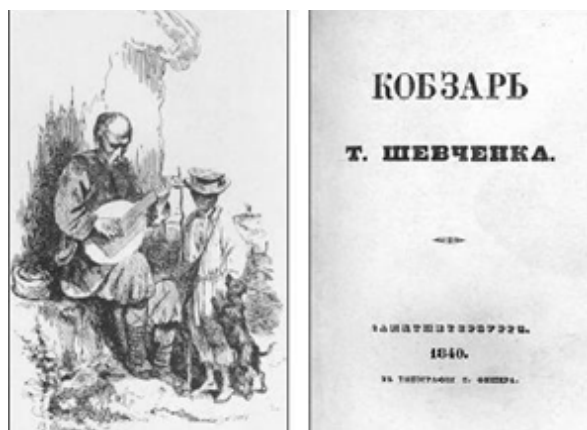
5. Якому ремеслу вчився Тарас Шевченко у цехового майстра Ширяєва? (Малярству)

6. Про що найбільше мріяв поет? (Воля).

III. Повідомлення теми і завдань уроку.
Мотивація навчальної діяльності.

IV. Вивчення нової теми.

1. **Слово вчителя.** Головним джерелом натхнення Тараса Шевченка була усна народна творчість, бо саме на ґрунті народної пісні і думи виріс Тарас. Балада – це один із жанрів усної народної творчості, із яких митець черпав багатий матеріал. У творчості Тараса Шевченка є кілька балад. Коли ми з вами розгорнемо першу сторінку

його відомого «Кобзаря», то наш погляд зупиниться на баладі «Причинна». Цю баладу поет написав у 1937 році, її було опубліковано в альманасі «Ластівка». У перше видання «Кобзаря» 1940 року ввійшла також одна з найкращих Шевченкових балад «Тополя». Не можна не згадати і його славнозвісні балади «Утоплена», «Лілея», «Русалка», «Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини» тощо. У ранній творчості Шевченка яскраво виражена фольклорна традиція – це «жалі Шевченка на сирітство, чужину, лиху долю». Поет думав і почував так, як думав і почував народ. Більшість своїх балад Тарас Григорович створив на основі фольклорних. Поштовхом до написання «Тополі» стала народна балада «Ой чие ж то жито, чий ж то покоси», яку з сестрою Катериною співали у дитинстві. Змальовуючи в баладі перетворення дівчини на тополю, митець підкреслює нерозривний зв'язок людини з природою.

2. **Робота із тлумачним словником.** То який же художній твір називається баладою?

Балада (фр. *ballade*, від прованс. *Ballar* — танцювати) — жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом.

- Балади бувають:
- Історичні
- Міфологічні
- Ліричні
- Трагедійні
- Розбійницькі
- Сімейно-побутові
- І мають такі ознаки:
- жанр фольклору, віршований, ліро-епічний

твір;

- зосередження уваги на моральних проблемах;

- напружений сюжет;
- легендність та фантастичність;
- драматична, часто несподівана розв'язка;
- присутність оповідача;
- використання діалогів і повторів;
- невеликий обсяг;

• та найголовнішою ознакою балади є прийом метаморфози.

МЕТАМОРФОЗА - це

1. Перетворення однієї форми на іншу, видозмінення чогось, що супроводжується набуттям нових функцій, іншого зовнішнього вигляду.

2. Видозмінення вегетативних органів рослин у процесі еволюції внаслідок пристосування їх до інших функцій.

3. Перетворення організму тварин в процесі його індивідуального розвитку

4 *розм.* Докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь.

Ми на уроці розглянемо соціально-побутову баладу.

3. Виразне читання (як варіант прослухати аудіозапис) балади «Тополя» учителем.

4. Виразне читання балади учнями в ролях.

Учитель. Одинокі тополю, широке поле, що синіє в далині, могила... Все це змушує задуматися, чому серед широкого поля росте самотнє дерево. Звідки взялася тут тополя? Хто викохав тонку, змусив гнучку в стеку погібати? Самота і велич стеку мимоволі будять в душі той настрій, який був джерелом для складання казок, міфів, легенд. Людина, яка побачить одинокі дерево, скаже: «Ото сиротина!» Почуття самотності підсилюється і тим, що поряд з тополею немає навіть билини, яка теж є символом самотності, гіркої сирітської долі.

5. Ідейно-художній аналіз твору:

5.1. Визначте тему та основну думку

Тема: розповідь про глибоке переживання дівчини, розлученої з коханим; її звернення до ворожки, розмова з тополею та перетворення дівчини на тополя під впливом зілля від ворожки.

Основна думка: кохання – невмируще почуття, возвеличене красою, вірністю та благородством людських почуттів.

5.2. За жанром – це балада.

5.3. Самостійна робота. Робота в групах.

1-ша група. Знайдіть у тексті твору ті слова і вирази, що підтверджують ознаки балади.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Невелика кількість дійових осіб.
2. Магічне число 3
3. Наявність народного звичаю ворожіння.
4. Наявна композиція (вступ, основна частина, закінчення)
5. Перетворення дівчини на тополя (прийом метаморфози).

2-га група. Визначте проблематику твору.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. Батьки і діти;
2. Вірність і зрада;
3. Щире кохання.

3-а група. Визначте художні особливості балади.

Орієнтовні відповіді учнів:

1. **Епітети:** «карі оченята», «щира правда», «біле личко».

2. **Метафори:** «серце ние», «чорнобрива сохла», «брови полиняють» тощо.

3. **Звертання:** «... бабусенько, голубонько...», «... тополенько!», «... доню» тощо.

4. **Повтори:** «одна, одна...», «плавай, плавай...».

5.4. Бесіда:

- Чому твір названо «Тополя»?
- Чому саме з тополею порівнюється дівчина?
- Яку ще народну символіку використано у цій баладі? (Лебедонька, третій півні, місяць, калина, соловейко, рушники.)
- Пригадайте легенду про тополя, яку ми читали, вивчаючи народну баладу «Ой чие ж то жито, чий ж то покоси ...»
- Символом чого виступає тополя?
- Чим народна балада «Ой чие ж то жито, чий ж то покоси ...» подібна до твору «Тополя» Т. Шевченка?

5.5. Складання таблиці порівняння

5.6. Робота з підручником. Робота в групах

-1-ша група: Опрацювання запитань у підручнику.

-2-га група: Реальне і фантастичне у баладі.

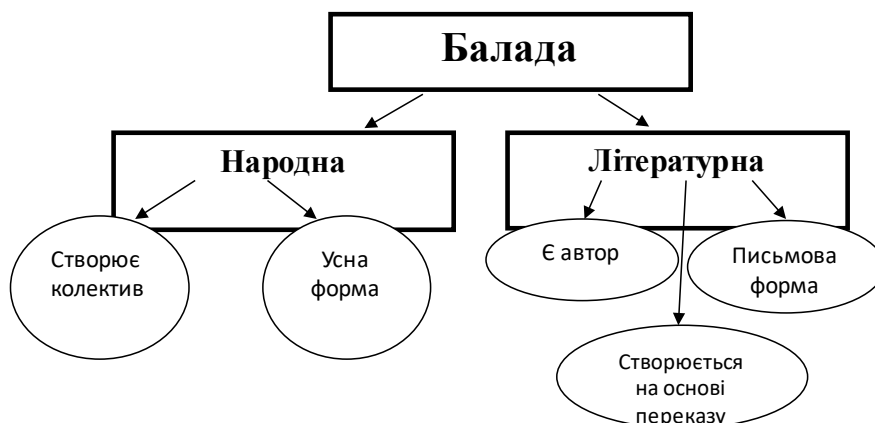
Фантастичне:	Реалістичне:
перетворення дівчини у тополя; дівчина за допомогою зілля викликає милого, якого немає; героїня, користуючись допомогою чарів, не сміє оглядатися.	розлука закоханих, переживання дівчини, звернення до ворожки; бажання матері видати доньку заміж за старого багатія (соціальна нерівність).

III. Підсумок уроку.

— Поезія в душі Т. Шевченка народжувалася, насамперед, як мелодія у дитинстві почутої народної пісні, а вже потім виливалася словами. Так творилася фольклорна манера Шевченкового письма. Йому були доступні різні мистецькі стихії: поезія, малярство, музика. Усіх, хто чув спів Кобзаря, незмінно вражала сила та артистичність його виконання. Шевченкова близькість до національного скарбу допомагала йому зсередини розкрити народний характер, піднести свої образи до високого рівня.

IV. Домашнє завдання.

Намалювати малюнки до балади «Тополя», вміти аналізувати вірш.

В. В. Куліш,

учителька початкових класів комунального опорного закладу
«Лисянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І – ІІІ
ступенів №1 – гімназія – дошкільний навчальний заклад» Лисянської
районної ради Черкаської області»

ЧЕРКАЩИНА - ШЕВЧЕНКІВ КРАЙ

НЕСТАНДАРТНІ ДИКТАНТИ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Одним із провідних напрямів розвитку компетентності учнів є розвиток писемної грамотності. Учень повинен не тільки грамотно і красиво висловлюватись, а й грамотно писати, застовуючи вивчені правила на письмі. Допомагають швидко та якісно перевірити знання дітей, розширити їхній кругозір, ефективно розпочати вивчення нової теми цікаві форми роботи. Нестандартні диктанти – є саме такою формою роботи. Це навчальні, досить малої форми, тексти, насичені певними орфограмами. Проводяться вони на початку уроку. Диктанти незвичайні для учнів, їх методика проведення своєрідна, тому зацікавлює їх.

Для таких диктантів можна завести окремі зошити.

ДИКТАНТИ ПОВТОРНОЇ ДІЇ

Час проведення – 5 – 7 хв.,

Обсяг – 20 – 25 слів.

Методика проведення: школярі записують текст, потім класовод повторно читає його, але при цьому розкриває правопис кожного сумнівного слова. Діти виправляють допущені помилки самостійно. Потім роботи збираються. Помилки аналізуються. На наступному уроці вчитель пропонує написати цей же диктант тим дітям, які допустили помилки. Якщо після другого написання в окремих дітей все – таки трапляються помилки, то вчитель з ними працює вже індивідуально. (Другий раз диктант читається в швидшому темпі, без повторень).

1. Великий український поет Тарас Григорович Шевченко народився в селі Моринцях. Дитячі роки провів у селі Кирилівці. Йому довелося жити і в Лисинці, Стеблові, Тарасівці, Вільшані.

2. Шевченко черпав силу духу і натхнення в славному минулому Черкаської землі. Скроплена потом кріпаків, полита козацькою кров'ю вона зростила не один десяток борців за щастя народу.

3. Дід Іван стельмахував біля повітки. Загадавши дідуся з Умані, думками полетів далеко – далеко від Кирилівки. У споминах промайнули Корсунь, Вільшана, Лисянка, Умань – шляхи, якими йшли гайдамаки.

4. Проминувши Будища, дід з онуком пішли гайдамацьким шляхом. А ось і ушавлене велике село Лисянка. Смеркалося... Оперезане Тікичем, село зустрічало сутінки.

5. Основна річка Черкащини – Дніпро, з притоками Рось, Вільшана, Тясмин, Сула і Супій. Ріки Ятрань, Гірський Тікич і Гнилий Тікич належать до басейну ріки Південний Буг.

6. З козакуванням у поміщика Енгельгарда пов'язане перебування Тараса у Будищі. Досі шумлять у селі віти велетенського дуба, у дуслі якого він ховав свої малюнки.

7. Село Зелена Діброва особливе. Яке ще село має власний гімн і герб? Шанують і зберігають його жителі козацькі традиції – тут і досі живуть справжні козаки.

8. Канів відомий як місце поховання Великого Кобзаря – Тараса Шевченка. Саме тут, на Канівських горах, Шевченко мріяв збудувати хатину.

9. Протягом двох століть чарує відвідувачів Корсунський парк. Багата флора налічує близько 300 видів рослин, серед них близько 80 видів дерев та кущів.

10. Зійди у травні на Тарасову гору. Тебе зачарують співом солов'ї. Це єдине місце на Україні, де, кажуть, живе дванадцять видів солов'їв. Як тільки спаде надвечір'я, солов'ї тут змагаються своїм хистом.

11. Смеркалося. Із Лисянки

Кругом засвітило.

Ото Гонта з Запізняком

Лютьки закурили.

12. Рече та стогне Дніпр широкий,

Сердитий вітер завива,

Додолу верби гне високі,

Горами хвилю підійма.

13. За думою дума роєм вилітає,

Одна давить серце, друга роздирає,

А третя тихо, тихесенько плаче

У самому серці, може, й бог не бачить.

14. По копійці заробляла,

Копу назбирала.

Та до сина лист писала,

У військо послала –

Полегло. Минає рік,

І другий минає,

І четвертий, і десятий,

А чутки немає.

ДИКТАНТ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ДІЇ

Проводиться на початку уроку.

Час проведення – до 5 хв.

Методика проведення: Зв'язний текст диктується частинами протягом 3–5 занять. Пояснюються значення нових слів. Учитель попереджає, що диктуватиме речення, чи частину речень, без повторення, дещо швидше, ніж під час звичайних диктантів, що учням самим треба буде здогадатися, на які правила дається цей текст. При читанні тексту та його записі учні одночасно підкреслюють орфограми у словах, можуть користуватися орфографічним словником під час перевірки. Ці диктанти можна пропонувати четвертокласникам при повторенні матеріалу.

1. Шевченків край... Земля безсмертного Тараса... Так на Україні називають сучасну Черкащину.

Тут у селі Моринцях, в родині селянина — кріпака народився великий український поет, художник Тарас Григорович Шевченко. Тут пройшли його дитячі роки. Сюди, у рідний край, линув він думкою з чужини.

2. У Лисянку, тоді волосне містечко Звенигородського повіту Київської губернії, Тарас утік від кирилівського дяка Петра Богородського до учителя живопису дякона Єфрема. Однак і тому потрібний був не учень, а хлопчик на побігеньках. Утік хлопець від отця Єфрема до маляра — дяка в Тарасівку.

3. ... Шевченко протягом кількох днів оглядав історичні пам'ятки Києва, пам'ятки культури українського народу, милувався пейзажами міста, робив численні зарисовки Дніпра та його крутих схилів із садами і ярами.

4. Зворушливою була зустріч поета з рідними братами й сестрами після чотирнадцяти літ розлуки. На власні очі побачив Шевченко, як живуть і страждають його рідні, всі селяни-кріпаки, й великий гнів запалав у його серці. Враження здобуті під час подорожей по Україні, незабаром були узагальнені в поезіях.

5. Минуло кілька сонячних, теплих днів, які бувають у травні. Катря, закінчивши полоти бур'яни на городі, впорядковувала свій квітник. Ну й квіти ж! Таких не знайдеш у селі. Від причілкового вікна до самої вулиці цвіли рожі, лілії, королеви цвіт, півонії, пахучий канупер. Біля самої хати росли троянди, любисток, барвінок, а понад стежкою — бузок, жоржини.

6. Другого дня почалося весілля. Серед двору тонко вигравала скрипка, дріботів бубон. Хлопці і дівчата парами танцювали. Сонце ясне виглядало з — за хати, мороз пощипував за обличчя, але всім було жарко.

Опівдні почали збиратись від'їжджати до молодого в Зелену Діброву. Настав час прощання з рідною оселею, з батьком, матір'ю, з сестрицями, братами.

7. Сонце звернуло на південь, коли Тарас прийшов у Лисянку — велике село, оперезане річкою Тікичем, завітчане садками. У глибокій долині й понад горами білили хатки. На найвищому місці височіла церква. А далі йшов великий вал, перерізаний ровом, лежали руїни панського маєтку.

8. Та воно, правда, і в Тараса справ чимало. У ставку викупатися треба? Треба! З хлопцями в поросі повалятися треба? Треба! А потім знову викупатися.

9. Аж страх погано

У тім хорошому селі
Чорніше чорної землі
Блукають люди., повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалялись,
Стави бур'яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть,
І діточок своїх ведуть!..

ДИКТАНТ ШВИДКОЇ ДІЇ

Час проведення — 3 хв.

Обсяг — 10 — 15 слів.

Методика проведення: пропонується одне — двоє речень, які легко запам'ятати, пояснити правопис. Учителю зауважує, що читатиме кожне речення, або частину речення, лише раз. Його треба уважно послухати, запам'ятати і швидко записати,

визначивши, яке правописне правило діє тут. Отже, відбувається все в прискореному темпі. Пояснює класовод теж коротко. Перевірка — колективна, групова або в парах.

1. В Городищі був відлитий перший пам'ятник Шевченкові, встановлений на могилі поета в Каневі.

2. Народ Шевченка не забуває і ніколи не забуде. Поет живе в серцях свого народу. М.Т. Рильський

3. На рідній землі тепло вдень і вночі.

4. Назавжди запам'ятав Тарас мачуху, яка так і не стала йому матір'ю.

5. Сидів малий Тарасик на узбіччі дороги, витираючи кулачками заплакане обличчя.

6. Пам'ятник Богданові Хмельницькому в Черкасах відкрили 30 жовтня 1995 року до 400 — річчя від дня народження гетьмана.

7. Милують око краєвиди над Тясмином у Кам'янці.

8. Лицарство, шляхетність, сміливість і мудрість — родові риси Хмельницьких.

9. Тарас поміг батькові розпрягти Чорноморця і Дуная, вивів їх на попас. Хлопці — наймити по черзі стерегли усіх волів.

10. Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів...

11. Бандуристе, орле сизий!
Добре тобі, брате:
Маєш крила, маєш силу,
Є коли літати.

12. Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють....

13. Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже.

14. Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України,
Широка, глибока.

15. Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

16. І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

ДИКТАНТ УСНОЇ ДІЇ

Час проведення — 5 — 7 хв.

Методика проведення: Проводиться усно і письмово. Учителю добирає невеличкі тексти і пропонує учням послухати їх та визначити, яке правило правопису діє в них. Можна запропонувати самим знайти і дописати кілька прикладів на дане правило.

Бажано проводити такі диктанти перед контрольними.

1. Земля Черкащини, давши світові генія, бережно прийняла його прах. Як і заповідав поет, його поховано над Дніпром, на високій горі, яку в народі називають Тарасовою.

2. Лисянка увійшла в життя і пам'ять Тараса. Вона назавжди залишилась в його серці завдяки розповідям сивих дідів про минуле містечка, про гайдамаччину.

3. Чорні хмари нависли над Кирилівкою, Пединівкою, Моринцями. Краплисті дощі змочили землю, нарobili грязюки на дорозі, напоїли зелень у садах, на городах, ланах.

4. Сестра Ярина сіла біля Тараса, притулилась до нього, поклала руку на плече і теж дивилась, як парує земля під тином, як усе радіє весні.

5. У багатьох місцях в межах Черкаської області збереглися залишки оборонних валів, споруджених для захисту південних рубежів держави від нападу численних степових орд.

6. У Млієві сад Симиренка налічував 900 сортів яблуні і черешень, 889 — груш, 84 — сливи, 350 — вишень і черешень, 15 — персиків, 36 — абрикосів, 165 — агрусу, 54 — горіхи.

7. Я згадав хлоп'ячі забави на батьківському подвір'ї. Почув трав'яний дух лук, де в'ється моя Рось. Задзвеніли мені солов'ї, кропив'янки, очеретянки, заворкотіли голуб'ята. Запахли в рідному саду ряст, рум'янок, п'ятиперстень, і м'ята.

8. Ніби прокинувся Тарас від сну чарівного. Що він? Кому він потрібний? Чого радіє так із сонця, і з неба синього, і з хат біленьких? Що в тих хатах? Скрізь там сльози, злидні, прокльони. А хіба є в нього хоч така злидненна рідна хата? Що його, Тараса, чекає? Опустив голову на коліна й заплакав.

9. Тече вода з — під явора
Яром на долину;
Пишається над водою
Червона калина.

10. Горить Сміла, Смілянщина
Кров'ю підпливає.
Горить Корсунь,
горить Канів,
Чигирин, Черкаси ...

ДИКТАНТ НАСТУПНОЇ ДІЇ

Час проведення: 3 — 5 хв.

Методика проведення: 3 диктанту діти виписують у зошити тільки те, чого вони не знають, або не впевнені як пишеться. Відоме пропускають.

Потім, з допомогою підручника, орфографічного словника та учителя, перевіряють виписані слова.

1. У світовій літературі важко знайти поета, котрий так тісно був би зв'язаний зі своїм народом, як Шевченко.

2. Черкаси були колись козацькою українською козацтвом, а потім упродовж більш як двох з половиною століть було його столицею. Достовірно відомо, що козаків, які селилися навколо міста, іменували ще й черкесами.

3. Перший місяць 1814 року приніс сім'ї кріпака Григорія Шевченка сина Тараса, поміщика Василю Енгельгарду, який мав п'ятдесят тисяч рабів, — іще одну кріпацьку душу, а Україні і всьому світу — геніального поета.

4. Вже зовсім вечоріло. Сім'я сиділа біля хати, вечеряла. Велика миска стояла на шпориші, а навколо всі з ложками. Тільки Катря не вечеряла, не могла їсти — її улюблений братик десь подівся. І де він може бути?

5. Тим часом на перелазі з'явилася білява голова. Першою вгледіла Тараса Катря, підбігла, взяла хлопця на руки.

6. Народ Черкащини свято береже пам'ять про перебування в їхньому краї великого поета. Ще залишилось чимало будинків де зупинявся і жив Тарас.

Шумлять вікові дерева, так чи інакше пов'язані з його іменем, і досі служать людям криниці і джерела, з яких він тамував спрагу.

7. Село Тарасового дитинства, Кирилівка... Сучасне Шевченкове. Воно згадується в листах, автобіографії, поетичних і прозових творах поета. Воно було його великою душевною мукою і святом. Спогади виливалися у рядки, сповнені болу і гніву, давали натхнення для написання шедеврів світової лірики.

8. Десь здалеку загуркотів грім, і Тарас прокинувся. Прохолодою повіяв вітер від Пединівки. Насувалась чорна хмара, яка швидко закривала небо. Кріпаки забігали по степу, складаючи снопи в копи. Ледь встиг батько покласти останнього снопа на полукип, як полив густий краплистий дощ. Тарас заліз під копу, а батька й матір змочило до рубця.

9. Удаліні замаячила Звенигородка. Дід Іван багато розповідав про цей легендарний куточок нашого краю. Звенигородка вже тоді була густо заселена. Серед села стояла церква. Коли татарська орда робила наскоки, дзвін голосним дзвоном будив населення, попереджаючи про небезпеку.

Люди ховалися в густих лісах, що тягся від Звенигородки до Лисянки, Медвина, Умані.

10. Економічний і культурний розвиток Черкаського краю перервала спустошлива монголо-татарська навала. Та ніщо не могло зупинити відродження життя на цій благодатній землі. Поступово поверталось уціліле населення, залюднюючи найбільш безпечні і зручні для проживання та ведення господарства місцевості.

11. У музеї Хмельницького в Чигирині — чудова колекція зброї. Тут можна побачити справжні козацькі і турецькі мечі, пістолі, інші види тогочасного військового спорядження.

12. І золотої й дорогої

Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодой,
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу.
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі.
Мов одірвалось од гіллі,
Одно — однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається що се я,
Що це ж та молодість моя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бондаренко О. Батьківщина Тараса Шевченка. Черкащина. 2012. №5.
- Бутич І.Л. Тарас Шевченко документи і матеріали. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963.
- Костюк Ю. Літа мої, молодії. Київ: Державне видавництво дитячої літератури УРСР. 1962.
- Красицький Д.Ф. Тарасові світанки. Київ: Веселка, 1989.
- Мандри Україною. Золота підкова Черкащини. Путівник/Черкаський обласний фонд «Золота підкова». Київ: 2007.
- Мельниченко В. Шевченкіана Черкащини. Черкаси: Брама України, 2013.
- Нестандартні навчальні диктанти. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/39138/
- Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ: Дніпро, 1985.

В. І. Дейнега,

учителька початкових класів Черкаського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ліцей спортивного профілю №34" Черкаської міської ради Черкаської області;

Г. М. Ганенко,

бібліотекарка Черкаського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ліцей спортивного профілю №34" Черкаської міської ради Черкаської області

«ПОКЛОНИСЯ, ЗЕМЛЕ, НИЗЬКО ПОКЛОНИСЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА, СЛАВНОГО СПІВЦЯ»

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

Мета: ознайомити дітей з життям і творчістю великого українського поета Т.Г.Шевченка. Виховувати інтерес до його творів, викликати бажання розповідати вивчені вірші. Виховувати любов до рідної мови, до краю, де народився.

Обладнання: Портрет Т.Г.Шевченка, книжкова виставка творів поета, вишиті рушники, калина, презентація життя Тараса Шевченка.

Хід заходу

Ведучий. Дорогі діти, шановні вчителі! У 2014 році минає 208 років від дня народження великого українського поета Тараса Григоровича Шевченка. Ви бачите портрет великого Кобзаря. Він ніби дивиться на нас завжди уважно, лагідно і сумно. Це він написав «Заповіт», «Рече та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати», багато пісень та віршів. Їх дуже любить народ, адже поет ними закликав людей боротися за волю.

Тож давайте ми сьогодні разом полинемо у спогади про важкі роки славетного Кобзаря, прислухаймося до шевченківської думки, слова, вклонімося світлій пам'яті поета.

Ведуча. Я впевнена, що кожен з вас бачив зоряне небо. А чи задумувалися ви, чому одні зірки світять яскраво, а інші ледь тліють.

1 учень. За старовинним повір'ям відомо, що коли народжується людина – загоряється нова зірка – це Господь Бог запалює свічку. І горить ця свічка, поки живе людина.

Ведуча. А от чому одні зірки яскраві, а інші тьмяні?

2 учень. Та тому, що коли людина зла, недобра, скупа, то зірочка її ледь тліє, а якщо людина добра, справедлива, чесна, то зірка її світить яскраво, віддаючи своє тепло і світло.

3 учень. Ось так 9 березня 1814 року загорілась на небі нова зірочка, саме в цей день народився маленький хлопчик, який згодом став великим поетом зі світовою славою. Люди з таким обдаруванням, з таким Божим даром народжуються раз на століття.

4 учень. Щовесни, коли тануть сніги і на рясті просяє веселка. Повні сил і живої снаги ми вшановуєм пам'ять Шевченка.

Ведучий. А чому саме сьогодні! Бо день народження і день смерті його стоять поряд – 9 і 10 березня. Між цими двома березневими днями – 47

років життя, яке стало славою і гордістю українського народу.

Ведуча. Розпочинаються Шевченківські дні. Ми звертаємось до поета, який став для України заповітною думою, її безсмертною піснею.

1 учень. Благословен той день і час, коли прослалась килимами Земля, яку сховає Тарас малими босими ногами. Земля, яку скропив Тарас дрібними росами сльозами.

2 учень.

В похилій хаті край села
Над ставом чистим і прозорим,
Життя Тарасику дала
Кріпачка мати, вбита горем.

Ведуча. Мати Тараса - Катерина Якимівна. Бойко була натурую чутливою, безмежно жіночною і люблячою. Померла 1823 року, залишивши сиротами шестеро дітей (Катерину – 19 років; Микиту – 12 років; Тараса – 9 років; Ярини – 7 років; Марину – 4 років; Йосипа – 2 років).

3 учень. Батько Тараса - Григорій Іванович Шевченко – родом з вільних низових козаків, був людиною письменною, кохався на слові Божому. Чумакував, двічі брав з собою у мандри Тараса.

4 учень. Малий Тарас був хлопцем веселої вдачі, моторним, чутливим до всякого горя. Любив хлопець в неділі і в свята приходити в гості до діда Івана, де читали вголос Біблію та слухали розповіді діда Івана про козаччину, про гайдамаків.

*Столітній очі, як зорі, сяли,
А слово за словом сміялось, лилось...*

1 учень. Про свою хату Тарас згадував.

Тарас. *Переді мною наша бідна, старенька хата
з потемнілою солом'яною стріхою і чорним димарем,
а біля хати – яблуня, квітник, стара гілляста верба,
а за вербою клуня, за клунею сад. Увечері сяде дід
на призьбі, а я біля нього. Показує дід на темне
небо, зорі. Ото Чумацький шлях! Ото ідуть чумаки,
їдуть..., навколо самий степ та тиша. Глянуть на
зорі – ото їм і дорога.*

2 учень. У Тараса справ чимало. У ставку викупатися треба, до кузні забігти, як коваль працює подивитися. Їсти хочеться, та нічого додому йти – нема нічого. Тарас часто утікав від усього, ховався в густі кущі калини і мріяв...

Вірш «Зацвіла в долині червона калина»

3 учень. Ще змалку Тарасик був дуже спостережливим хлопчиком.

Тарас. Небо над головою, ніби великий дах, а там, у долині, дах цей спускається до землі. Там його стовпи залізні підпирають. А що там за стовпами? Йшов я довго до тих стовпів. Сонце вже за гору сховалося. Зустріли мене чумаки, до рідного села довели. Коли підійшов до перелазу, біля хати сидить вся сім'я і вечеряє.

Вірш «Садок вишневий коло хати».

4 учень. Тарасик дуже рано навчився читати. Про школу першим завів розмову дід.

Дід. Що в голові є – те довіку твоє. Час уже Тараса до дяка в науку віддати. Хай змалку вчиться, що вміти, того за плечима не носитиме.

4 учень. Тарасові було і цікаво, і трохи боязко йти до школи. Бо чув, як дяк любить шмагати різками босонігих хлоп'ят.

1 учень. Коли Тарасові минуло 9 років, померла мама, знесилена тяжкою працею на панщині. А коли минуло 11 років, він втратив останню опору – батька, який помираючи, сказав пророчі слова. «З нього буде або щось дуже добре, або велике ледащо». І тільки поховали батька, зібрав Тарас у свою торбинку каламар, перо й крейду і пішов шукати собі долі.

Вірші. «Доля», «І золотої, і дорогої».

2 учень. Тарас пішов вчитися до вчителя-дяка. Дуже вже йому вчитися хотілося. Та дяк більше знущався з нього, ніж учив. Втік від нього.

Тарас. Так було і в другого дяка. А третій дяк – маляр – сказав: «Нічого з тебе не вийде. Ні швець, ні кравець, ні на дуду грець».

Тарас став сам заробляти собі на кусок хліба. Носив воду, пас ягнята.

Вірш «Мені тринадцятий минало».

3 учень. Ким Тарас тільки не працював і чого тільки не робив! Але ж йому хотілося бути малярем! Все, що бачив, хотілося змалювати. Та минали літа, і було йому вже 15 років. Ось так і відплив якимсь непомітно Тарас від берега Дитинства. Він став козачком у пана Ангельгардта. Інколи Тарас потайки від пана малює.

4 учень. Восени 1829 року разом з іншими слугами-кріпаками за наказом пана Ангельгардта Тарас вирушає в далеку дорогу до Вільна (тепер Вільнюс – столиця Литви). Шевченко вивчив тут польську мову і став свідком польського повстання проти Росії 1831 року.

1 учень. Коли Тарасові минуло 17 років пан Ангельгардт дозволив йому вчитися у «живописних дел» майстра – професійного художника Василя Ширяєва у Петербурзі. Помітивши природній хист юнака, Ширяєв залучив Тараса до оформлення будинків, палаців, до розпису стін і плафонів Великого театру.

2 учень. Шевченко часто приходив у Літній сад перемальовувати скульптури. Там він зустрів земляка – художника Івана Сошенка, який познайомив його з видатними особистостями Петербурга Карлом Брюловим, Євгеном Гребінкою та іншими. Сошенко зі своїми товаришами викупив Шевченка з кріпацтва за 2500 карбованців – це кошти від продажу картини Карла Брюлова «Портрет В.А. Жуковського».

3 учень. Відпускна Тараса Шевченка. «1838 года апреля месяца 22 дня, я, полковник Павел Васильев, сын Ангельгардт отпустил вечно на волю крепостного

моего человека Тараса Григорьева, сына Шевченка, доставшегося мне по наследству. К сей отпускной полковник Ангельгардт руку приложил».

4 учень. 3 травня 1838 року перед Шевченком відкрився світ волі і навчання в Петербурзькій Академії Мистецтв в класі історичного живопису, яким керував Карл Брюлов. Разом зі своїм учителем він відвідує Ермітаж, приватні картинні галереї. Уже в перший рік навчання він за малюнок одержує срібну медаль, пізніше ще дві медалі. Багато в цей період написав поетичних творів.

1 учень. Із «Щоденника» Шевченка: «Дивне, одначе, це всемогутнє покликання. Я добре знав, що живопис – моя майбутня професія, мій насущний хліб. І замість того, щоб вивчати її глибокі тайнства та ще й під проводом такого вчителя, яким був безсмертний Брюлов, я писав вірші...».

2 учень. 18 квітня 1840 року виходить перше видання книги «Кобзар» Шевченка. Сюди ввійшли 8 поетичних творів. Тепер у збірці «Кобзар» – 252 вірші. А чому Шевченко так назвав цю збірку? Кобзар – означає народний співець. Ілюстрація до книги була – зображення сліпого кобзаря з хлопчиком-поводирем. Ця книжка вважається святиною, національною Біблією України. Ні одна книжка у світовій літературі не мала такого значення, як «Кобзар» для України. Скільки ніжності і любові до рідного краю у його віршах.

3 учень. Після закінчення Академії Мистецтв Тарас Шевченко приїздить до Києва, працює художником, пише вірші, в яких закликав до непокори, до боротьби з панами. Він прагне волі для простого народу. Чи могли такі вірші подобатись панам, царю? Звичайно, ні!

4 учень. За те Шевченка було заслано солдатом в Орську фортецю (це в Казахстані), далеко від рідної землі. Цар заборонив йому писати і малювати. Понад 10 років Шевченко «карався, мучився, але не каюся». Це були тяжкі дні в житті поета. Він тужить за Україною, за своїм народом. Незважаючи на заборону, Тарас Шевченко писав вірші та ховав їх за халявою чобота. Це були так звані «захальявні» книжечки.

1 учень. Кожна сторінка обведена рамкою, кожний рядок виведений нервовим, дрібним і стислим почерком, несе в собі ритм серця поета, його нестерпний гнів і безмежну любов. Він прохав долю, щоб аби хоч крихітку землі із-за Дніпра мого святого Святий вітри принесли. Та й більш нічого..

Вірші: «Зоре моя вечірняя», «Думи мої...»

1 учень. 10 березня 1861 року Тарас Шевченко зайшов у свою майстерню, упав і відійшов у вічність. Перестало битися серце великого українського Кобзаря. Поховали поета на Смоленському цвинтарі в холодному Петербурзі. Але його друзі над домовиною пообіцяли: «Будь, Тарасе, певний, що ми твій заповіт виконаємо».

Вірш «Заповіт».

2 учень. І у травні того ж року перевезли прах Шевченка на Україну. Поховали його на Чернечій горі, поблизу Канева. На цій горі поховано три гетьмани війська козацького: Іван Підкова, Самійло Кішка, Яків Шах. Тут же поховали і генія поетичного слова, великого художника, патріота і борця за свободу Тараса Григоровича Шевченка. Відтоді ця гора називається Тарасовою.

Над Дніпром могила з вітром говорила.

*«Не забудьте, кого-то я для вас схоронила»
Це не князь могучий на дніпровській кручі
Замкнув очі утомлені, з походу ідучи.*

*Не козак хоробрий в кожнім бою добрий
Не архієрей, не затворник, чернець преподобний,
А співак найбільший і найсміливіший
Що всю красу України перелив у вірші.*

*Славу України зберіг від руїни,
Як ураган віщим словом прогнав чорні тіні.
Був тим сонцем, діти, що в темряві світить,
Научив нас, що любити й чого нам хотіти.*

*Поклонися, Дніпре, предвічний, дужий
Тій святій могилі, з-між розлогих нив.
Хай озветься хвиля, задзвенить, затужить,
Він тебе, Славуто, міцно так любив.*

*Поклонися, степе, сивий ти козаче,
З-за могил високих, кучерявих трав –
Він же ж твою славу, що її ти бачив,
Як ніхто ніколи, славно оспівав.*

*Поклонися, земле, низько поклонися
Пам'яті Тараса, славного співця.
До могили тої серцем пригорнися,
Де ж бо більші скарби, як могила ця?*

*Поклоніться низько, українські діти,
Тій горі, що гордо над Дніпром стоїть.
І Тараса-батька віщі заповіти
У життя з собою в серці понесіть!
Українська народна пісня*

Ведучий. Ім'я Тараса Шевченка увіковічено в легендах і переказах, народом про нього складено прислів'я та приказки. Т.Г.Шевченко любив природу. Про красуню калину в своїх віршах згадував аж 365 разів. А сьогодні на калинових гронах у себе на партах ви знайдете написані крилаті вислови про Тараса Шевченка. Давайте їх прочитаємо.

1. Шевченко Тарас, наче сонце для нас.
2. Тарасові слова – то правда жива.
3. Шевченкові твори сяють, мов зорі.
4. Хто з Шевченком знається, той розуму набирається.
5. Хто Шевченка прочитав, той багатший серцем став.
6. Шевченків «Кобзар» - то для народу великий дар.
7. Шевченкові пісні молодіють, бо люди з ними живуть, працюють і мріють.
8. Шевченко жити буде, поки на землі житимуть люди.

Ведуча. Діти, а де ви зустрічаєтесь з іменем Шевченка у нашому місті?

Правильно, діти. Його іменем названі міста і села, вулиці, школи, театри, а пам'ятники побудовані не лише в Україні, а й далеко за її межами. в Росії, Молдові, Казахстані, Канаді, Франції, Америці. Його твори видані за рубіжем на 33 мовах світу. А вірш «Заповіт» перекладений на 150 мов світу.

*Багато літ минуло з того часу,
Праправнуки вивчають «Заповіт»,
У Каневі вклоняється Тарасу
Не тільки Україна – цілий світ.*

Ведучий. До Дня народження Тараса Шевченка учні 4-А класу написали власні вірші і продекламують їх.

Богдан Говорун ШЕВЧЕНКУ

*У минулому столітті
загорілась ясна зірка,
Та не знав хлопчина тоді,
яка його долі мірка.
Коли минав 9-й рік,
померла його мати.
Знесилена вона була -
так тяжко працювати!
Як 11-й прийшов, -
помер і його тато.
Вмить сиротою хлопчик став,
прийшов час сумувати.
Зібрав тоді торбинку він
і рушив мандрувати.
І не зламався, навпаки –
зміцнів, повстав, підвіся.
І став відомим на віки,
і з ним весь світ змінився.*

Яна Чулкова БЕЗМЕРТНИЙ ШЕВЧЕНКО

*Це той Тарас, що вівці пас?!
Вогонь у серці тім не згас.
У Тараса була одна дорога – до людей і до Бога.
А до катів нещасних - лише пересторога.
Та куди б не кидала доля,
Із Тарасом було українське слово.
І тепер, коли життя нове будемо,
Ми Кобзаря голос чуємо!
Кобзареві мрії збулися, –
В Україні села щастям розплилися!
Хоч Шевченко мало літ прожив,
Та багато доброго зробив:
Думи Тараса живуть серед нас,
Став Кобзар взірцем для нас.*

Ведучий. Отож, діти, дорожіть нашим великим Кобзарем, читайте його твори і ваша мова буде гарною, чарівною, барвистою, бо українська мова – одна з найкращих мов світу.

Учіться, шануйте батьків, шануйте свою рідну землю, живіть дружно – так учив Тарас Шевченко! І це сьогодні головне ваше завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Драган Т. Світлиця Шевченкового заповіту. *Шкільна бібліотека*. 2004. №2. С.53.
2. Є в Шевченка народження дата – дати смерті в Шевченка немає. *Позакласний час*. 2010. №12. С.152153.
3. Павленко О.І. Сонце України. До 200-річчя Шевченка. *Розкажіть онуку*. 2013. №19-20. С.79.
4. Подранецька Н. Ми тебе не забули, Тарасе! *Шкільна бібліотека*. 2004. №2. С.49.
5. Славін О.І. Вклонімося Кобзарю. *Розкажіть онуку*. 2013. №17-18. С.15-18.
6. Шевченко Т.Г. Кобзар. Передмова П.Мовчана. Київ: Вид.центр «Просвіта», 2008. 352 с.
7. Шипелюк Ю.З. Шлях Кобзаря – це шлях народу. Сценарій. *Позакласний час*. 2013. №19-20. С.44-45.

В.М. Фещенко,

учителька Броварківського навчально-виховного комплексу
«загальноосвітня школа І – ІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад»
Золотоніської районної ради Черкаської області

НЕЗВІДАНІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ КОБЗАРЯ

РОЗРОБКА ВИХОВНОЇ ГОДИНИ ДЛЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ

Мета: поглибити знання про життя та творчість Т. Г. Шевченка; розвивати вміння виразного читання, естетичні смаки; виховувати глибоку шану до мужнього сина українського народу, його спадщини.

Обладнання: стіл, накритий вишитою скатертиною, портрет Т. Г. Шевченка, прикрашений рушником; ілюстрації картин поета; вислови видатних людей про Кобзаря.

Хід заходу

Вступне слово вчителя. І знову Шевченкова весна прийшла на нашу землю. Відзначаємо 208-у річницю від дня народження Пророка. На повний голос говоримо про мудре і живе слово його, про Тарасові заповіді, сподівання. У ці дні хочеться більше пізнати про наповнене трагізму й болю життя, всі сторони таланту Кобзаря.

Знайомими незнайомцями стають для нас іноді ті видатні особистості, життя яких начебто відоме нам в усіх деталях. Але завжди знайдеться якась історія чи навіть легенда, яка відкриє щось цікаве про знаменитість.

Сторінка «ВІДОМІ ПРЕДКИ ПОЕТА»

Учень 1. За згадками родичів Т. Шевченка, його прадідом був Андрій Беззідний – виходець з козацького Низу, який з невідомих причин прийшов до Керелівки (нині Шевченкового) із Запорізької Січі. Пристав, як кажуть в цих краях, до Єфросинії Іванівни Шевчихи, батько якої шив чоботи. За тодішнім звичаєм він узяв прізвисько дружини. Так у Керелівці з'явилася сім'я Шевченків. Жила вона у мирі й злагоді. Народили та виховали трьох синів: Олексу, Кіндрата та Івана. Іван був найменшим у родині, і йому залишилося батьківське обійстя. Це саме той дід Іван, який мав чи не найбільший вплив на юну душу Тараса.

Іван Андрійович був одружений тричі. Перша дружина Горпина Сергіївна народила йому семеро дітей: Григорія (батька Тараса), Омелька, Олену, Саву, Явдоху, Павла та ще одну Явдоху. Від другої дружини, яку звали Марфою, народилася ще одна дочка – Домаха. У третьої Іванової дружини Марії дітей не було. Це були рідні тітки та дядьки Тараса за батьком.

Учень 2. По материнській лінії відомими предками Тараса була сім'я батьків матері Якими і Параски Бойків, які мешкали у сусідньому селі Моринці. Народили вони троє дітей: дочок – Катерину (матір Тараса) і Ганну та сина Павла. Після смерті дружини Яким Бойко жив удівцем. Жили Бойки дещо заможніше від таких же сільських кріпаків, мали просторішу хату, добрий садок, худобу. Саме до материного батька перебралися Григорій з Катериною у Моринці від керелівської нужди і злигоднів.

Як указують біографи, «сім'я Бойків із шести душ мала ниву, леваду, воза та пару волів; у саду на полудневому визубі гори дивилася вічками на сонце з-під сніпків пасіка – тридцять чотири колоди, шостий за силою бджолиний рій у селі. Щороку Яким платив сріблом п'ять карбованців чиншу – відкуповувався у пана».

Сторінка «БАТЬКИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Учень 1. Григорій Іванович та Катерина Якимівна одружилися у 1802 році. На той час Григорію був 21 рік, а Катерині – 19. Подружжя жило у батьківській оселі, в якій на той час мешкало тринадцятеро дорослих дітей. Там у них народжуються доньки Катерина (1804 р.) та Марія (1808 р.).

Злигодні, нестача, тіснота у батьківському будинку змусили молоду сім'ю, перебратися з Керелівки у Моринці, до батька Катерини. Переїхала сім'я із шестирічною Катериною, оскільки дворічна Марія померла. Сьогодні важко визначити точну дату переїзду. Можливо, це сталося влітку 1810 року, тому що сповідальна книга керелівської церкви свідчить, що у Великий піст Шевченки ще жили у Керелівці. У Моринцях 28 травня 1811 у Григорія та Катерини народжується син Микита.

Вже на той час молода сім'я мала свою власну оселю. Це була сусідська хата, яку придбав Яким Бойко у родичів Григорія Копія. Це був відомий на всю округу народний месник, якого заарештували за наказом поміщика Енгельгардта, якому на той час належали Моринці, Керелівка та інші навколишні села. Під час етапування до Сибіру Копій втік і з ватагою подібних собі «гуляв» Звенигородщиною, переховуючись у віковічних могутніх лісах, які збереглися і до цього часу.

За споминами Петра Микитовича Шевченка та моринського священника Івана Березницького, Копій неодноразово погрожував розправою Якимові Бойку та Григорію Шевченку «за те, що забрали мій ґрунт і хату мою». Чи було це насправді, встановити важко. Але безперечним є той факт, що повернення Григорія Копія прискорило переїзд Шевченків знову до Керелівки. Це сталося у 1815 році. Тобто, Тарас Шевченко прожив у Моринцях близько півтора року. І всі свої дитячі спогади пов'язував з Керелівкою. Навіть в автобіографічному листку (1860 р.) Шевченко записав, що народився в Керелівці Звенигородського повіту Київської губернії.

Однак, за документальними свідченнями, народився Тарас Григорович Шевченко 25 лютого (за старим стилем) або 9 березня 1814 року в селі Моринці, про що свідчить запис у метричній книзі Моринської церкви, в якій на сторінці 8 записано: «У жителя села Моринець Григорія Шевченка и жены его Екатерины родился сын Тарас. Молитствовал и крестил иерей Алексей Базаринский». Тарас був четвертою дитиною в сім'ї, якщо рахувати і рано померлу дочку Марію.

Учень 2. Де ж саме народився Тарас? До якої хати приходила сільська баба-повитуха – чи до батькової, чи до тої, де мешкали молоді Шевченки, – аби допомогти породілля?

Серед дослідників з приводу цього немає одностайної думки. Ось тому у Моринцях сьогодні відтворено ще до 175-річчя від дня народження Кобзаря обидві оселі – й хату Якіма Бойка, й хату Григорія Копія.

Отже, у 1815 році (за окремими твердженнями, на початку 1816 року) Григорій і Катерина Шевченки повертаються до Керелівки. Там вони оселяються у дворищі діда Івана.

Тут у дідовій хаті у Григорія й Катерини народжуються ще троє дітей: у травні 1816 року – сестра Ярина, у 1819 році – сестра Марія, у 1821 році – брат Йосип.

Як згадували родичі Шевченка, «дід поета по батькові – Іван – був людиною обдарованою, великим патріотом України». Безпосередній учасник Коліївщини, він на схилі літ оповідував онукові про героїчну боротьбу народу України.

Учень-декламатор.

Столітні очі, як зорі, сіяли,

А слово за словом смілось, лилось:

Як ляхи конали, як Сміла горіла.

Сусіди од страху, од жалю німіли.

І мені, малому, не раз довелося

За титаря плакати. І ніхто не бачив,

Що мала дитина у куточку плаче.

Учень 3. 20 серпня 1823 року, коли Тарасу було трохи більше дев'яти років, помирає мати. Як вказують дослідники, їй було всього сорок років. Нужденне життя, кріпаччина, велика родина dokonали її.

Тепло материнського серця, жвавість вдачі, вся розкіш материнських почуттів, на які так багата була кріпачка з колишнього вільного селянського роду – Катерина Бойко, навіки закарбуються в Шевченковій пам'яті, знайдуть вагоме відображення в образах жінок-матерів – світлих, аж святих, наповнених щастям материнства і стражданням за долі своїх дітей.

Матір поховали на дворищі, неподалік хати. Над її могилою схилила свої кетяги калина, на якій весною виспіває соловейко.

Не називаю її раєм,

Тієї хатиночки у гаї

Над чистим ставом край села.

Мене там мати повила

І, повиваючи, співала,

Свою нудьгу переливала

В свою дитину...

Учень 4. На руках у батька залишилося п'ятеро малолітніх дітей. Старшому з них Микиті було 12 років, а найменшому Йосипу – 2. Батько вимушений був одружитися вдруге. Його дружиною і мачухою для багатодітної сім'ї стала Оксана Терещенко. Прийшла вона зі своїми трьома дітьми. У Григорія і Оксани у 1824 році народилася дочка, яку назвали Марією.

Пізніше Т. Шевченко писав: «Кто видел хоть издали мачеху и так называемых сведённых детей, тот значит, видел ад в самом отвратительном торжестве. Не проходило часу без слез и драки между нами, детьми, и не проходило часу без ссоры и брани между отцом и мачехой; меня мачеха особенно ненавидела, вероятно, за то, что я часто тузил ее тщедушного Степанка».

За що, не знаю, називають

Хатину в гаї тихим раєм.

Я в хаті мучився колись,

Мої там сльози пролились,

Найперші сльози. Я не знаю,

Чи єсть у бога люте зло,

Щоб у тій хаті не жило?

А хату раєм називають!

Учень 5. А у 1825 році пішов із життя і батько Григорій Іванович. У матеріалах до біографії Т. Шевченка О. Лазаревського наводиться передсмертний заповіт Григорія Шевченка щодо сина Тараса: «Синові Тарасу із мого хазяйства нічого не

треба; він не буде абияким чоловіком: з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо, для його моє наслідство або нічого не буде значить, або нічого не допоможе». Поховали Григорія Івановича на сільському цвинтарі біля церкви. І нині його могила збереглася і знаходиться в самому центрі Шевченкового.

Сторінка «ПЕРШЕ ВИДАННЯ «КОБЗАРЯ»

Учитель. Перше видання творів Тараса Шевченка, подібно як і перше видання «Енеїди» І. Котляревського, завдячує до якоїсь міри випадкові.

Під кінець 1839 року пізнався з Тарасом у Гребінки дідич із Полтавщини Петро Мартос і бував у його квартирі на Василівському острові. Шевченко згодився намалювати з нього портрет акварельними фарбами. Прийшовши раз на сеанс, Мартос випадково підняв із землі кусок записаного паперу й прочитав на ньому слова:

Червоною гадюкою

Несе Альта вісти,

Щоб летіли круки з поля

Ляшків-панків їсти.

Слово по слову виявилось, що Шевченко не тільки малює, але й вірші пише. Має їх повну скриньку під постелею. Мартос зацікавився поетичними творами бувшого кріпака. Попрохав їх у Шевченка, прочитав, захопився і поніс – до кого ж би, як не до відомого українського поета Є. Гребінки? (*Гребінка знав, мабуть, уже перед тим Шевченкові твори, бо 18 листопада 1838 року писав до Квітки: «Є тут один земляк Шевченко, що то за завзятий писати вірші! Як що напише, так тільки цмокни і вдар руками об поли...»*).

Цьому-то випадкові й завдячуємо найціннішу українську книжку – «Кобзар». Появилася вона коштом Мартоса у Петербурзі 1840 р. під назвою «Кобзарь Т. Шевченка. Санкт-Петербург, 1840. В типографі Е. Фишера. Издание М-са П».

Невеличка чепурна книжечка з малюнком поетового друга, художника В. Штернберга – кобзар і хлопчик. Надруковано в ній: «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Нащо мені чорні брови, нащо карі очі», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч».

Небагато, а все ж таки як багато! Тяжко знайти другу книжку в світі, щоб для долі народу мала таке превелике значення, як «Кобзар» для України.

Учень-декламатор. «До Основ'яненка» (уривок)

Обідрана, сиротою

Понад Дніпром плаче;

Тяжко-важко сиротині,

А ніхто не бачить...

Тільки ворог, що сміється...

Смійся, лютий враже!

Та не дуже, бо все гине, –

Слава не поляже;

Не поляже, а розкаже,

Що діялось в світі,

Чия правда, чия кривда

І чії ми діти.

Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине...

От де, люде, наша слава,

Слава України!

Сторінка «СЕРДЕЧНІ ПРИСТРАСТІ Й РОЗЧАРУВАННЯ ШЕВЧЕНКА»

Учитель. Мало кому в коханні так не щастило, як Тарасу Шевченку. Маючи унікальні таланти, гострий розум, товариську вдачу, привабливу зовнішність, він, здавалося, був приречений на успіх у жінок.

Натура творча і вразлива, Кобзар часто закохувався. І в нього закохувалися. Та особисте життя великого українця так і не склалося. Не судилося Тарасові Шевченку продовжити свій родовід у наступних поколіннях.

Першим коханням юного Тараса була сусідка-ровесниця **Оксана Коваленко**. Кучерява Оксана і Тарас ще маленькими дітьми вкупі гралися, а потім одне одного й покохали.

Після довгої перерви Шевченко побував у рідних місцях і довідався, що Оксану звів прибула – москаль, вона мала від нього дитину, а потім, покинута ним, збожеволіла. Це шокувало поета.

Учень-декламатор.

Чомусь тепер мені, старому,
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер, старим.

...«Чи жива ота Оксаночка?» — питаю

У брата тихо я. «Яка?»

«Ота маленька, кучерява,

Що з нами гралася колись.

Чого ж ти, брате, зажурився?»

«Я не журюсь. Помандрувала

Ота Оксаночка в поход.

За москалями та пропала.

Вернулась, правда, через год,

Та що з того. З байстрюм

Вернулась, острижена».

Учитель. З усіх жінок, які зустрілися Тарасові Шевченку на його життєвому шляху, найдуховнішою особистістю була княжна **Варвара Рєпніна**.

1843 року доля звела Варвару з Тарасом у Яготині, куди Шевченко, вже відомий на той час поет і маляр, завітав, щоб робити копії портрета князя Миколи Рєпніна.

Тарас Шевченко бачив, що княжна його покохала, і це завдавало йому душевних страждань. Він досі ніколи не зустрічав такої співзвучної собі жіночої душі, і в жодній із жінок не бачив такого захоплення ним, але його почуття не було коханням, як у Варвари. Він поважав її, захоплювався її талантом та добротою. Княжна все зрозуміла. Вона опанувала себе, погодилася бути названою сестрою.

Прощаючись, Шевченко сказав: «До побачення, сестро...». Він не дав розгорітися своїм почуттям, бо добре розумів безперспективність таких стосунків. Аристократична родина виключала можливість шлюбу колишнього кріпака зі спадкоємицею роду Рєпніних.

Серед численних жіночих портретів, створених Тарасом Шевченком, є один, що привертає увагу своєю виразністю, якоюсь не портретною енергетикою, випромінюваною з темних, аж із синявою, живих очей героїні. Ця жінка – **Ганна Закревська**, яка, за свідченням сучасників, була вродливою, яскравою, завжди мала безліч прихильників серед поміщиків і офіцерів. Запала красуня в око й молодому Тарасу Шевченку, якому було 29 років, коли вони познайомилися.

А відбулося це так.

Учень 1. Навесні 1843 року вже прославлений автор «Кобзаря», відомий портретист Тарас Шевченко їде до рідної України. Мандруючи українськими маєтками поміщиків-меценатів і заробляючи гроші портретуванням, досягнувши у цій справі великих успіхів, молодий Шевченко викликав захоплення жіноцтва, примушуючи страждати не одну дівочу душу. Та і його влюбливе серце деякі молодички вимушували похвилюватися.

Тарас не був салонним красенем, але приваблював насамперед обличчям, яке світилося потужним розумом. Коли ж він говорив, а особливо, коли читав вірші, то його очі випромінювали чарівну силу, що притягувало до нього багатьох панночок.

Одна зі старих поміщиць – Тетяна Волховська, що мешкала в селі Мойсівка Полтавської губернії, влаштувала великий бал (29 червня 1843 року), на який були запрошені Тарас Шевченко і Євген Гребінка, що разом із поетом приїхав на Україну. Бал, за традицією, мала розпочинати сама господиня з почесним гостем. Таким гостем визнали Шевченка. На балу серед усіх присутніх жінок увагу привертала молода дружина відставного полковника Платона Закревського – Ганна, якій нещодавно виповнився 21 рік. Вона легко й вишукано кружляла в танці, жартувала з чоловіками, даруючи їм привітну посмішку.

На Шевченка – молодика середнього зросту, коренастого, звичайної зовнішності, панночка спочатку не звертала уваги. А він, захоплений її чарівністю й успіхом на балу, вже не зводив з Ганни очей. Підійшовши до неї, пожартував, заговорив про щось цікаве. Очі його враз засвітилися таким виразним світлом, що вродлива Ганнуса майже весь той вечір пробула в товаристві поета. Шевченко, як майже кожна людина, мав дві сторони свого життя: видиму, за якою він спілкувався, жив, і невидиму для оточення, суть якої так виразно виливалася в його поезіях.

Почуття до Ганни Закревської були досить серйозними, страждав від того, що не може бути разом із Ганною, не дозволив собі розбити сім'ю свого приятеля Платона Закревського. Поет згадував її на засланні, приховуючи ім'я коханої під літерами «Г. З.». Їй була присвячена журнальна публікація поеми «Сліпий» («Невольник»), датована 1845 роком, а також кілька віршів-спогадів про Україну (1848, Кос-Арал).

Учень в образі дорослого Тараса (читає вірш).

Якби зустрілися ми знову,
Чи ти злякалася б, чи ні?
...А я зрадив би, моє диво!
Моя ти доле чорнобрива!
Якби побачив, нагадав
Веселеє та молодеє
Колишнє лишенько лихеє...
Я заривав би, заривав!

Учитель. Спогади про почуття, про теплі хвилини спілкування із коханою гріли серце поетові, підтримуючи його на Аралі. Але ще довго снилися йому її прекрасні очі.

Учень в образі дорослого Тараса (читає вірш)

Не журюсь я, а не спиться
Часом о півночі,
Усе світять ті блискучі
Твої чорні очі.
Мов говорять тихесенько:
«Хоч, небоже, раю?
Він у мене тут у серці».
А серця немає.
Й не було його ніколи,
Тільки шматок м'яса...
Нащо ж хороше і пишно
Так ти розцвіла ся?
Не журюсь я, а не спиться
Часом і до світа,
Усе думка побиває,
Як би ж так прожити,
Що ніколи такі очі
Серця не вразили.

Учитель. В Орській фортеці, куди поета заслали на довгі роки, у Тараса зав'язався платонічний роман із жінкою коменданта форту Агатою Усковою.

«Це найпрекрасніша жінка для мене – справжня благодать Божа, – писав він друзям. – Я покохав її чистою, високою любов'ю».

Але невдовзі вона припинила зустрічі з Шевченком, через глузування, і це поета образило. Платонічний роман скінчився.

Повертаючись із заслання Тарас Шевченко зупинився в Нижньому Новгороді. Навідавши Щепкіна, поет познайомився із 16-ти річною акторкою Катериною Піуною, яка мала неабиякий талант. Повна життя й молодих сил, вона полонила уяву 44-річного поета.

Тарас Григорович познайомився з її батьками, почав до них приходити. Він попросив руки Катрусі, але мати дівчини не дозволила їм одружитися.

Останнім почуттям, що спалахнуло в серці Шевченка, була любов до Ликерії Полусмакової, колишньої кріпачки. Вона мала порятувати його від самотності, була надією на створення свого маленького раю. Та не судилося стати Ликерії Шевченковою долею. Напередодні весілля він застав її в обіймах іншого. Розрив стосунків загострив хворобу поета. Біль у грудях, на який дедалі частіше жалівся, поєднався з душевним болем.

Прагнення простого людського щастя було в Тараса Григоровича таким палким, що навіть, за кілька днів до того, як відійти у вічність, він пише:

...над Стіском у раю.

Неначе над Дніпром широким.

В гаю – предвічному гаю,

Поставлю хаточку, садочок

Кругом хатини насаджу...

Сторінка «ЦІКАВІ БУВАЛЬЩИНИ Й ЕПІЗОДИ З ЖИТТЯ ШЕВЧЕНКА»

Учень 1. Коли Тарас Григорович жив у Києві, то малював там картини. Він був відомий художник. От зайшов до нього один великий пан і просить, щоб Шевченко змалював його. Балакаючи з ним, Тарас Григорович швидко накидав олівцем портрет того пана. От пан став питати Тараса Григоровича:

– Скільки коштуватиме змалювати з мене портрет?

Тарас Григорович запросив з нього сто п'ятдесят карбованців. А пан йому каже:

- Що це ви так дорого хочете?
- Дорого? Тоді це буде коштувати триста карбованців.

Пан розсердився й пішов од нього. А Тарас Григорович узав портрет, що накидав олівцем з того пана, приставив до нього осяччі вуха, поніс у магазин і сказав прикажчикові:

Постав цей портрет на вітрині, а хто купить, нехай заплатить п'ятсот карбованців.

От іде пан вулицею, дивиться — на вітрині його портрет, тільки з осяччими вухами. Він до прикажчика, а там купець стоїть і питає:

- Скільки коштує осел, що на вітрині?
- П'ятсот карбованців.
- Пан підійшов і каже:
- Цей портрет я заберу.

Витяг п'ятсот карбованців і заплатив. А покупець стоїть і каже:

Гарний осел, та не мені дістався.

Учень 2. Сидів якось Шевченко над самісіньким Дніпром та й думав глибоку-глибоку думу. Як ось, гуляючи, йдуть пан з панею таки тут, понад Дніпром. Підійшов пан ото до Шевченка, подивився на нього поверх окулярів та й каже:

А що б я думав самотній? Живи та хліб їж, ніякісеньких тобі клопотів, не те що в мене. За тим багатством і вгору ніколи глянути. Подивись, у тебе вже голова посивіла та й лиса стала. А я он скільки маю кріпаків, за всіх думаю, а голова чорна та кучерява.

Шевченко йому на це одрізав: "Отож правду говорять, що дурні голови не лисіють, не сивіють. А що вам, пане, ніколи і вгору глянути, — то це правда — свиня теж угору не дивиться".

Учень 3. Улітку 1859 року Шевченко жив у Києві на Приорці. Якось він звернувся до господині будинку, попросивши в неї, по-перше, десять копійок, поки розживеться на гроші, і, по-друге, щоб наймичка Оришка випрала його сорочки та носові хусточки. Господиня охоче задовольнила обидва прохання. Оришка, переглядаючи білизну, помітила два вузлики на різках хусточок. Розв'язавши їх, вона побачила в одному двадцять п'ять карбованців, у другому – три карбованці. Оришка сказала хазяйці про свою знахідку.

Тарас Григорович не стільки зрадив з того, що випадково знайшовся забутий «капітал», скільки вражений був незвичайною чесністю Оришки. Господиня з його дозволу передивилась усе його майно і за обкладинками книг знайшла ще п'ятнадцять карбованців. І на ці гроші, діждавши неділі, Шевченко задумав добре почастувати дівчурі. Дітей набігло з півсотні. Тарас Григорович тим часом подався на базар і накупив стільки ласощів, що ледве доніс їх до квартири. Накосили трави, потрусили на подвір'ї, і діти цілий день качалися по ній і перекидалися, сповнюючи околиці веселими дзвінками голосами. Та на цім не закінчилось: по обіді перекупка привезла повний віз яблук, груш, медяників, бубликів... Це, друге, частування відбулося вже на вигоні за Приоркою, куди хазяйка спроводила галасливу юрбу разом із своїм квартирником. А Тарас Григорович радів більш за всіх: бігав, метушився, пустував, реготав.

Учень 4. Один київський генерал запросив Шевченка до себе в гості. Прийшло вже багато гостей, а Шевченка нема та й нема. Стурбований цим, генерал послав слугу на розшуки поета. Виявилось, що він давно вже прийшов, але спочатку завітав на кухню і в розмові із двірнею забув про вітальню генерала.

Підсумок.

Вчитель. Шевченко – Титан ідеї соборності України. Його твори дають нам сили жити, вірити в кращу долю свою. Ідеї, думки поета промовляють до нас крізь роки його віршами. У наш час полум'яне слово Шевченка нам дуже потрібне. Він був посланий Богом на нашу землю, як Титан ідеї соборності України. Тому й ідемо до нього, щоб набратися наснаги до життя, віри в яснішу долю свою, у краще майбутнє свого краю.

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. Київ: Україна, 1994. 173с.
2. Моє свято чорнобриве! *Я вивчаю українську*. 2011. № 3. С. 10-12.
3. Чабан А.Ю. Шевченків родовід. *Уклін тобі, Тарасе*. 2014. № 3. С. 1–2.

Ю.В. Леснікова,

завідувачка відділу координації дистанційної освіти, стажування та пролонгованого підвищення кваліфікації комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Навчання на відстані у віртуальному освітньому середовищі на сьогодні є об'єктивною реальністю. Веб-сервіси дистанційної комунікації вчителя і учнів передбачають відео- і аудіо-зв'язок, онлайн- та офлайн-формати організації освітнього процесу, спільну та індивідуальну роботу щодо вирішення навчальних завдань. Проте на увагу педагогічної громади заслуговує не тільки технічний аспект дистанційного навчання, адже в умовах тотальної цифровізації освіти відбувається ще й трансформація пізнавальної діяльності школярів.

Учителі б'ють на сполох: учні неспроможні сприймати довгі тексти, зосередитися, заглибитися у суть, мають низький коефіцієнт засвоєння знань. Їм не під силу прочитати великий твір навіть за розділами. Під час конспектування або написання рефератів у школярів виникають суттєві складнощі: діти вишукують звичні їм слова «запишіть», «перекажіть», а потім самі домислюють завдання, намагаючись надати їм зрозумілий зміст. Часто діти сприймають не всю текстову інформацію, а тільки частину – слово або речення. Означені проблеми не пов'язані з небажанням дітей вчитися, скоріше це наслідки застосування стандартів комунікації цифрового суспільства. Доступність величезних обсягів інформації у глобальній мережі, швидкість обробки даних, широкий вибір концептуальних підходів до будь-якої події чи явища формують феномен цифрового суспільства – **кліпове мислення**. Це сприйняття інформації через короткі та яскраві відео повідомлення, здатність швидко переключатися між потоками інформації.

Як і будь-яке явище, «кліповість» має позитивні і негативні наслідки. З одного боку, всі образи сприймаються дуже швидко, що дозволяє миттєво обробляти потоки інформації, при цьому варто відмітити високу адаптивну здатність людини до будь-яких змін. З іншого боку, «кліповість» дозволяє бачити лише те, що на поверхні, не проникаючи в глибину процесу або явища. Дитина не встигає аналізувати інформацію, комп'ютерні навички користувача (які створюють ілюзію доступності пізнавальних дій) не супроводжується логічним осмисленням. У широкому значенні до кліпового мислення належать всі особливості вищих психічних функцій: увага, пам'ять, мислення, мова, сприйняття. Якщо взяти кожен з них, то в контексті кліпового мислення вона перетворюється на максимально стислий за часом процес. Насправді це означає, що учням легше сприймає короткі, зручно упаковані одиниці тексту чи невеликі яскраві картини. Цифрове покоління адаптується до швидкісного середовища, і воно вже не є для нього стресовим. Однак це спричиняє зміну когнітивних функцій, змінюються звичні стандарти мислення, мови, сприйняття. У реаліях

цифрового інформаційного простору існує базова тенденція до зручної, короткої та яскравої упаковки контенту. Наслідком цього є формування відповідного стилю комунікації між людьми, наприклад: SMS-повідомлення одним словом або навіть смайликом. Дійсно, представникам кліпової культури притаманний мовний мінімалізм. Обробка і сприйняття інформації відбувається динамічно, в результаті і оформлення думок набуває компактного і швидкісного формату. Прикладом цього стає цитування фраз з кінофільмів і мультфільмів, афоризмів, мемів, копіювання картинок у соціальних мережах. З часом стає все важче формулювати свої ідеї і думки, аргументувати власну позицію, вести конструктивну дискусію.

Звичайно, сучасну тенденцію інформатизації системи освіти та пов'язані з нею наслідки не можна усунути. Отже, необхідно навчитися по-новому будувати комунікацію з учнями таким чином, щоб кліпове мислення не перешкоджало, а сприяло освітньому процесу. Наприклад, у представників цифрового покоління розвинене вміння миттєво сприймати найважливіше (суть) з інформаційного потоку нестандартного великого обсягу контенту. На думку американського психолога Ларрі Розена, кліпове мислення – це наступний щабель еволюції людини, тому що є перехідним етапом багатозадачності. Пригадаймо феномен Юлія Цезаря, який, за свідченням Плутарха, міг одночасно читати, писати і надиктовувати чотири різних листи своїм секретарям? Чи доступне Вам таке вміння? Натомість учні цифрового покоління (ті, хто народилися після комп'ютерної революції) можуть одночасно слухати музику, виконувати домашні завдання, «серфити» в інтернеті, спілкуватися в чаті та переглядати пошту.

Чи може кліпове мислення формувати картину світу в учнів? Якщо мати на увазі під картинкою світу цінності, суспільні норми та правила, то кліпове мислення на їхнє формування не впливає. Кліпове мислення – це спосіб пізнання інформації, а картина світу – те, що пізнається. З його допомогою можна вивчати науку, а можна споживати деструктивний контент. Через нього можна передавати ємні думки, а можна переглядати рекламні ролики, в яких практично не має сенсу. Необхідно розуміти особливості когнітивних функцій молодого покоління, але не впадати в крайнощі. Одна з них – не враховувати кліпове мислення взагалі, намагатись від нього відмовитися. У педагогічному плані це може зустріти опір із боку учнів і суттєво вплинути на ефективність результатів навчання. Інша крайність – спрямувати організаційно-методичні зусилля на підтримку лише кліпової особливості сприйняття. Вчителю необхідно спробувати пройти між цими двома крайностями: враховувати стандарти кліпового мислення, але у

відповідних моментах їх ігнорувати та давати учневі можливість спробувати інші способи пізнання світу.

Виклик для сучасного вчителя полягає не тільки у подоланні технологічної дистанції у цифровій комунікації з учнями, які віртуозно оперують гаджетами. Проблема полягає в тому, що у школах представників інтернет-покоління навчають педагоги, які навчалися у рамках текстової культури та навчені вибудовувати освітній процес саме за цими методиками. Традиційно передача інформації до учня від учителя мала усний і прямий характер. У наш час кліпова свідомість як одна з характеристик сучасних дітей та дистанційний формат навчання у цифровому просторі ставить учителя принципово в інші умови. Спираючись на креативність та конструктивну стратегію взаємодії, вчитель завжди може знайти компромісне рішення за формою подачі змісту освітнього компонента.

Наприклад, використовуючи метод формування освітнього контенту **ПЕРЕВЕРНУТА ПІРАМІДА**, аналогу стандарту журналістики, який з'явився в Америці ще в XIX столітті. Формат подачі передбачає розповідь, в якій найважливіша інформація чи основні висновки подаються у перших реченнях. Тут немає вступного абзацу, що залучає читача до статті, немає актуалізації проблеми та інших передмов. На початку головна думка, ідея, висновок, сама цінна інформація. Потім деталі, докази, візуалізація, цитати. Заклучна частина – додаткова інформація, схожі, цікаві матеріали. Пріоритетність інформації зменшується від початку інформаційного блоку до його завершення. Чому варто спробувати саме таку архітектуру освітнього контенту під час дистанційного навчання? Зважаючи на особливості сприйняття інформації в цифровому просторі сучасними школярами, пам'ятаємо, що ключовий інформаційний посил має «зацепити» учня з перших хвилин. Основна ідея, яку Ви розглядаєте, має бути для нього зрозумілою, інакше інтерес зникає. Увага – це капітал XXI століття. Утримати увагу учня і послідовно розкрити питання можна завдяки гіпертекстовій структурі освітнього веб-середовища, анімаційним ефектам.

Візуалізація освітнього контенту є пріоритетним напрямом організаційно-методичного забезпечення дистанційного навчання. Беручи до уваги особливості візуального сприйняття інформації сучасними учнями, варто активно впроваджувати під час дистанційного навчання онлайн-сервіси відповідного спрямування, а саме:

- oCam Screen Recorder дозволяє записувати відео з екрану монітора зі звуком та конвертувати відео-файл у потрібний формат;
- Draw.io забезпечує можливість створювати та редагувати ілюстрований матеріал;
- Google Arts&Culture містить великий обсяг готового наочного матеріалу, який поділений на групи: історичні події, постаті, місця, колекції, мистецькі напрямки та техніка. Дана платформа буде безцінною для вчителів історії, географії, культурології, мистецтва та літератури. Сервіс дозволяє відвідувати музеї та мистецькі галереї завдяки опції «Віртуальні екскурсії»;
- Padlet, віртуальна цифрова стіна, на якій можна розміщувати документи, покликання, відеоролики, зображення тощо. Можлива спільна робота на стіні кількох учасників. Стіну Padlet можна використовувати для розміщення матеріалів, які здобувачі освіти повинні опрацювати дистанційно;
- Canva, платформа графічного дизайну, яка дозволяє створювати графіку, презентації, анімаційні навчальні відео та інший візуальний контент.

Активне впровадження системного підходу та інтегрованого навчання школярів допоможе позбутися фрагментарності та поверхневих знань. Спільна творча робота щодо створення інтерактивних мап думок у веб-сервісах **Miro.com** або **Mindmeister.com** сприятиме розвитку навичок в учнів структурувати інформацію шляхом її графічного подання. Проблема чи ідея, представлена в розрізі логічної схеми, краще сприймається візуально, легше поділяється на складові й дає системне уявлення про суть і структуру питання, а це в підсумку спрощує вибір оптимальних рішень щодо об'єкту пізнання.

Так званий мовний мінімалізм можна нівелювати, практикуючи **метод дискусій**, оскільки участь у дискусії вчить їх учасників мислити, відстоювати свою думку і розуміти протилежну, а пошук аргументації стимулює логічні процеси. Корисним є і **спосіб парадоксів**. Щоб змусити учня міркувати, а не просто пропускати через себе інформацію, потрібно надати йому два взаємовиключні твердження. Відсутність чітко сформульованої кінцевої думки, готового висновку від вчителя може змусити школярів замислитися та включити логічне мислення.

Виходячи з вищезначеного, маємо констатувати необхідність переформатування організації навчальної діяльності та методів педагогічної взаємодії у віртуальному освітньому просторі. Процес трансформації пізнавальної діяльності учнів цифрового покоління, пов'язаний з розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій, є побічним ефектом цифровізації суспільства, що виник природним шляхом. Кліпове мислення молоді слід сприймати як даність та виробляти нові освітні практики, що сприяють максимальній активізації переваг цього виду мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єхалов В.В., Седінкін В.С., Баранник С.І. Кліпове мислення. *Актуальні питання освіти і науки*: Збірник наукових статей, матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 10-11 лист. 2017) Харків, 2017. С. 172-178.
2. Горлач Д. Кліпове мислення як фактор впливу на організацію мережових видань. *Український інформаційний простір*: Науковий журнал факультету журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. редактор М. С. Тимошик. Число 4. Київ, 2016. С. 15-19.
3. Удовиська Т.А. «Кліпове мислення» молоді: особливості прояву в процесі навчання. *Вища освіта України* : теорет. та наук.-метод. часопис. Дод. 1. Вип. 31. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору / Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ, 2013. Том VIII (50). С. 407-416.
4. Сердюк О. Витоки суспільства споживання: соціально-філософський аналіз. *Грані*: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. 2014. Вип. 7. С. 26-31.
5. Павлюк Р.О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm
6. Шрагіна Л.І. Технологія розвитку креативності. *Шк.світ*, 2010. С.160.
7. Ярмола Т.І. Інформатизація освіти і її наслідок - формування «кліпової» свідомості та «кліпового» мислення - крок уперед чи назад у медичній освіті? *Удосконалення якості підготовки лікарів в сучасних умовах*: мат. наук.- практ. конф. Полтава, 2016. С. 254-256.

Ірина ВЕРБА,

директорка Канівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4
Канівської міської ради;

Тетяна БОРСЕНКО,

заступниця директорки з виховної роботи Канівської загальноосвітньої
школи I-III ступенів №4 Канівської міської ради;

Тетяна МІНЕНКО,

завідувачка бібліотеки Канівської загальноосвітньої школи I-III ступенів
№4 Канівської міської ради

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ: ВЕКТОР НА УСПІХ

... Ми повинні піднятися до розуміння того, що кожна дитина, кожен учень – це Особистість, яку ми повинні відчувати серцем, підтримати в разі необхідності, вселити надію на щасливе майбутнє. Головне – створити в людині Людину!

Шалва Амонашвілі

Усвідомленням суспільством того, що новий Україні потрібні люди з високим творчим потенціалом, які здатні вивести націю на новий рівень соціально-економічного розвитку, спонукало до численних інновацій у різноманітних сферах життя, зокрема в освіті. У нормативно-правових актах чітко визначено мету державної інноваційної політики, а саме: створення економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу нації [5, с.88]. Формування інноваційної культури населення вважається стратегічним та пріоритетним напрямком інноваційної політики в Україні. Сьогодні питання української самоідентичності стоїть як ніколи гостро. Українці об'єднуються, демонструючи свій патріотизм та активно концентруючи всю увагу на своїй культурі, мові та історії. Патріотизм, державність – ці великі національні святині владно входять у нашу освіту, безпосередньо у виховний процес, долучають молодих людей до світлич національно-патріотичних і державницьких почуттів, формують їх як стійких патріотів-громадян [1, с. 157].

Відповідно до наказу МОН України від 18.03.2019 року №369 «Про проведення експерименту Всеукраїнського рівня з реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей», Канівська загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Канівської міської ради Черкаської області була включена до даного проекту. З метою виконання завдань Всеукраїнського експерименту з реалізації Програми з виховання «Нова Українська Школа у поступі до цінностей» на 2018-2022 рр., адміністрацією закладу освіти, педагогічним колективом проведено змістовну роботу інформаційного, організаційного та аналітичного характеру з урахуванням особливостей нашої школи. У форматі апробації Нової програми виховання, організована діяльність творчих груп, якими опрацьовувалися

концептуальні організаційно-педагогічні умови реалізації Програми «Нова Українська школа у поступі до цінностей» в освітньому процесі закладу освіти, було узагальнено напрацювання класних керівників щодо форм та методів роботи з дітьми різновікових категорій. У 2018 році творчою групою педагогів на чолі з заступником директора з виховної роботи обумовлені етапи реалізації вищезначеної програми та затверджені рішенням педагогічної ради школи (протокол №30 від 22.11.2018 року): *перший етап* – приведення установчих документів у відповідність з перспективною моделлю і програмою розвитку закладу згідно з експериментом, внесено зміни до структури річного плану роботи закладу з доповненнями; *другий етап* програми передбачав розроблення освітніх планів виховної роботи класними керівниками, відповідно до особливостей учнівських колективів та проведення систематичних, загальношкільних заходів-звітів щодо реалізації Нової програми виховання.

Вище зазначена програма спирається на духовні та моральні цінності як інтегративне стрижневе ставлення особистості до себе та утворення нею життєвих смислів, проявами яких є визначені **базові цінності**, а саме:

- любов, що визначає життєві й особисті пріоритети, ідеали, цілі та духовні пошуки дитини;
- повага до інших як прагнення бути порядним у своїх думках, вчинках і діях;
- гідність, що охоплює самоповагу і самооцінку та відображає значущість конкретної людини;
- відповідальність за вчинки у своєму житті;
- совість як вияв самосвідомості та самооцінки власних вчинків;
- свобода як розширення можливостей самореалізації та самоствердження особистості;
- справедливість як регуляція побудови людських стосунків;

• ініціативність як діяльнісна активність у досягненні мети, тому, починаючи працювати в даному напрямку, ми розуміли, що наш випускник повинен бути особистістю з якісно новими життєвими цінностями та компетенціями, і бути не лише носієм знань, а гармонійно розвиненою особистістю.

Провідною ідеєю педагогічного колективу ЗОШ №4 є творчий пошук, спрямований на впровадження національних традицій, відродження української культури, звичаїв народу, утвердження патріотизму й національної гордості, виховання кращих моральних якостей людини, формування здорового способу життя. Сьогодні, в умовах війни, ми прагнемо, щоб школа для кожної нашої дитини стала осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну державу.

З огляду на це, виховна робота школи спрямована **на реалізацію таких завдань:**

- національно-патріотичне виховання;
- виховання національної самосвідомості;
- виховання в учнів громадянської позиції;
- виховання поваги та любові до державної мови;
- формування моральних якостей особистості.

Реалізація вище зазначених завдань у закладі передбачає і проектну діяльність, яка на сьогодні є однією з найперспективніших складових освітнього процесу, адже створює умови творчого саморозвитку та самореалізації учнів, формує всі необхідні життєві компетенції: полікультурні, мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні. Самостійне здобуття знань, систематизація їх, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему й приймати рішення відбувається саме через метод проекту.

Досвід діяльності нашого закладу переконує, що саме проекти є вагомим кроком до формування сталих духовно-моральних принципів сучасного компетентного учня та громадянина-патріота. Вони є одним із провідних засобів оволодіння учнями навичками планування власної діяльності, вибору способів та шляхів щодо здійснення, формування та узагальнення життєвого досвіду учнів.

Як бачимо, незважаючи на складні умови, в яких знаходиться наша країна сьогодні, виховна діяльність у нашому закладі продовжується, а її результатом є нові педагогічні ідеї, нові форми навчання та виховання сучасної молоді. Звісно, яким буде завтрашній день, спланувати зараз неможливо. Але очевидним є те, що нам, освітянам, доведеться працювати у надзвичайно складних умовах, стикатися з новими викликами та шукати шляхи для їх подолання.

Канівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4 Канівської міської ради Черкаської області є громадсько-активною школою, яка забезпечує становлення підростаючих громадян як суб'єктів демократії. Школа №4 розміщена в центрі міста, вона не може існувати окремо від потреб громади і є осередком її розвитку, так як для участі у проектах

залучаються учні, батьки та мешканці громади. Заклад загальної середньої освіти зареєстрований у соціальній мережі **Facebook «Вектор успіху»**, <https://cutt.ly/IOKjJWw>

через яку ми маємо можливість встановити зворотній зв'язок із громадою та бути відкритими для спілкування. За кількістю переглядів, поширень та лайків ми можемо оцінити соціальну вагомість кожного. Серед проектів, в яких нам вдалось використати можливості для розвитку творчих здібностей і лідерських якостей учнів, партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу

визначаємо такі: **“Квітучий сад біля школи”** – у нашій школі озелененню пришкольної території ми приділяємо велику увагу. Декілька років поспіль ініціативна група школи у складі педагогів, учнів та обслуговуючого персоналу дослідницьким шляхом відшукують оптимальний варіант розміщення рослин на території школи та забезпечення їх декоративності. Щороку ми створюємо різні квіткові композиції. Таким чином, територія шкільного подвір'я, ми сподіваємося, перетвориться в майбутньому в затишний куточок. URL: <https://cutt.ly/vMg4GFZ>

“Нашим захисникам та захисницям!” – не перестаємо дякувати захисникам за відданість своїй державі, за сміливість та відвагу, якими вони здобувають перемогу. Саме завдяки їм, нашим захисникам, ми залишаємося сильними, вільними та незалежними. URL: <https://cutt.ly/EMg7yOI>

“Здорові та сильні духом” – власним прикладом команда вчителів нашого закладу, представляючи нашу школу на XV Спартакіаді працівників освіти, показала, що може навчати не тільки з книжок, а й власним прикладом- вперед до перемоги. URL: <https://cutt.ly/RMg7c75>

“Наш внесок у перемогу” – вкотре учні, батьки та вчителі Канівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 4 долучаються до благодійної акції «Допоможи ЗСУ — наблизь перемогу». Добро і милосердя – це два крила, на яких тримається людство. Наш освітній заклад має не так багато можливостей, та головне – більшість із нас розуміє, що світ тримається на добрі та на гарних вчинках, тому вчителі та учні не просто говорять про добро та чекають його від інших, а реально діють, намагаються зробити світ кращим своїми добрими, корисними справами, URL: <https://cutt.ly/BMg7EXm>, <https://cutt.ly/uMg7SwC>

“Вибори президента школи – це твоя можливість!” Школа – це підготовка до дорослого життя. Допомогає у цьому учнівське самоврядування, яке не можливе без авторитетних лідерів. Вибори саме такого лідера — шкільного президента – відбулися у нашій школі. Нова команда на чолі з президентом школи вже плідно працюють над новими проектами, URL: <https://cutt.ly/rMg7Z0Y>

“Музичний вектор” – з метою розвитку творчих здібностей дітей і підлітків, за участі батьків школи, активно продовжує розвивається наш проект «Музичний вектор», який є родзинкою серед великої кількості інших проектів.

Молодь нашої школи отримує ще більше можливостей для розкриття власних талантів та творчих здібностей! URL: <https://cutt.ly/xMg5Wem>
<https://cutt.ly/IMg5Ptc> <https://cutt.ly/iMg5G01>

URL: <https://cutt.ly/y025iV8>

Ми кожного дня намагаємося стати простором довіри й ціннісних дискусій, середовищем, в якому ми всі вчимося не нав'язувати свої принципи іншим, не примушувати, а бути прикладом, надихати й допомагати один одному в цьому непростому процесі. Здатні вплинути на моральні та духовні переконання вихованців і, за словами філософа Генрі Сідгвіка, дати дітям «моральний компас» у сучасному світі. Бібліотека нашого закладу освіти – це інформаційний центр, який спрямований на виховання в учнів культури та творчості. Вона забезпечує саморозвиток особистості, духовний розвиток, навчає її мистецтву жити. Відповідно до актуальних завдань і перспектив розвитку українського суспільства, позитивної соціалізації особистості та з урахуванням вікових можливостей учнів і специфіки організації виховного процесу в закладі [3, с.23], шкільні бібліотекарі використовують як традиційні, так і інноваційні форми роботи, із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Працівники бібліотеки створюють **відеопрезентації**, які можуть задовольнити різноманітні уподобання користувачів.

Державні свята та пам'ятні дати

28 липня - День української державності
 URL: <https://cutt.ly/nMEEKFM>

23 серпня – День Державного прапора України URL: <https://cutt.ly/iMEETp6>

День української писемності та мови в історії URL: <https://cutt.ly/8MERWta>

Козацькому роду нема переводу URL: <https://cutt.ly/4MERGbF>

28 жовтня – День визволення України від фашистських загарбників URL: <https://cutt.ly/aMER187>

Ми присвячуємо героям наші вірші URL: <https://cutt.ly/DMETGU5>

21 лютого – Міжнародний день рідної мови URL: <https://cutt.ly/HMETprD>

Цей пам'ятний січень в історії України URL: <https://cutt.ly/5METINO>

Календар подій

6 вересня – День читання книг <https://cutt.ly/mMERyQx>

Вересень. Сторінками історії <https://cutt.ly/3MERkH5>

24 жовтня 2022 року – Міжнародний день шкільних бібліотек <https://cutt.ly/JMERZEA>

Всіх бабусь і дідусів ми вітаємо сьогодні <https://cutt.ly/3MER5Cu>

13 листопада – Всесвітній день доброти <https://cutt.ly/NMETyql>

11 січня – Всесвітній день «дякую» <https://cutt.ly/dMETbjq>

Хустка українська – берегиня роду <https://cutt.ly/UMETOuf>

Видатні постаті

Людина з головою вченого і руками робітника (85 років від дня народження О.А.Захаренка) <https://cutt.ly/RMETf2Z>

Цікаві факти про Пилипа Орлика <https://cutt.ly/zMERppN>

Тарас Григорович Шевченко: маловідомі факти <https://cutt.ly/qMETZm1>

Крім відеопрезентацій, з метою популяризації книг та залученню учнів до читання, бібліотекарі школи створюють **віртуальні книжкові виставки**:

Чорнобиль. Без права на забуття <https://cutt.ly/LMETNsJ>

І не згасне свіча пам'яті ... <https://cutt.ly/gMET2jf>

Шляхами мужності та слави <https://cutt.ly/jMET4IO>

Наприкінці березня в усіх дитячих бібліотеках країни традиційно проходив **Всеукраїнський тиждень дитячого читання**. Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О.Сухомлинського НАПН України звернулася до бібліотекарів із закликом — провести Всеукраїнський тиждень дитячого читання — 2022 під гаслом: «НАЦІЯ, яка ЧИТАЄ — НЕПЕРЕМОЖНА!». Для нашої книгозбірні це було своєрідним випробуванням, але завдяки налагодженій співпраці бібліотекарів, учителів, учнів та батьків, школа долучилася до Національної акції — Всеукраїнського тижня дитячого читання.

- Якщо читає дитина, Україна буде вільна і єдина! <https://cutt.ly/hMEYwos>

- Її величності книзі присвячується

#тижденьдитячогочитання2022

#ЗкнигоюДоПеремоги

<https://www.facebook.com/hashtag/>

З метою формування духовних та національних цінностей особистості, створення у дітей та молоді активної громадянської – державницької позиції, заснованої на традиційних культурних цінностях українського суспільства, бібліотекарі школи разом із вчителями проводять **різноманітні заходи**:

- Усе моє, все зветься Україна...(до дня Соборності України) URL:<https://cutt.ly/yMEYxuy>

- Козацькі змагання у 5-В класі URL: <https://cutt.ly/CMETm1N>

- Чорнобиля уроків не забудем URL: <https://cutt.ly/OMETCTO>

Через війну в Україні робота шкільної бібліотеки, направлена на виховання зростаючої особистості учня, є пріоритетною, адже, на нашу думку, саме книгозбірні мають бути для кожної дитини осередками становлення громадянина-патріота [4].

З непохитною вірою в перемогу України та усвідомленням руйнівних наслідків війни цього річного **Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек** проходив під гаслом «У нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи!». У цьому році захід проходив у не зовсім звичайному режимі. Повітряні тривоги, відключення світла, змішана форма навчання – усе це не стало на заваді його проведення. Усіх об'єднала спільна справа. Протягом місяця, крім книжкових полиць та виставок, спільними зусиллями учнів, батьків та учителів було проведено багато різноманітних заходів.

У рамках Всеукраїнського місячника учні школи створили **онлайн-виставку малюнків**. Діти

втілили на папері своє сьогоднішнє та заповітні мрії про майбутнє. Творчі роботи сповнені віри у світле завтра, прагнення до миру, проникнуті любов'ю до України, гордістю за наш народ:

- *Першокласники з Україною в серці* URL: <https://cutt.ly/DMEUpHr>

- *Все буде Україна!* URL: <https://cutt.ly/6MEUjCv>

У житті кожної людини є кілька дуже важливих речей: друзі, кохані, родичі. А ще є рідна країна, де вона народилася, де їй належить жити, у чий долю та розвиток робити свій внесок. Учні 2-А, 2-Б та 4-А класів створили невеличкі **проекти**, які присвятили рідній Україні. Діти намалювали малюнки про свою Батьківщину, декламували вірші.

- *У серці кожної дитини живе любов до України* URL: <https://cutt.ly/HMEUSg3>

- *У наших серцях Україна* URL: <https://cutt.ly/gMEUJUa>

З метою донести до учнів красу та багатство української мови, пробуджувати інтерес та бажання добре володіти нею, учитель української мови та літератури разом із завідувачем бібліотеки провели **інтегрований урок у дистанційному форматі** для учнів 5-Б класу. Спілкування пройшло надзвичайно цікаво та пізнавально.

- *Перлини народної мудрості* URL: <https://cutt.ly/xMEUXGk>

У такі непрості часи для нашої держави важливо виховувати у дітей почуття любові до рідної країни, гордості за свою національну приналежність, навчати їх української мови. Учнями та батьками школи були **написані вірші** про те, що зараз відбувається в Україні і про її героїв.

- *Моя незламна Україна* URL: <https://cutt.ly/bMEIoT6>

Протягом багатьох років учні нашої школи дарують бібліотеці книги. Подарувавши книгу, користувачі дають можливість продовжити їй життя і принести користь читачам. Завдяки **акціям «Подаруй шкільній бібліотеці книгу» та «Подаруй бібліотеці українську книгу»** наша книгозбірня поповнилася чудовими книжками-подарунками.

- *Калейдоскоп книжкових новинок* URL: <https://cutt.ly/WMEIfci>

- *Осінній бібліофреш* URL: <https://cutt.ly/SMEIkRN>

Мозаїка книжкових новинок URL: <https://cutt.ly/5MEIn9M>

Книги подаровані з любов'ю URL: <https://cutt.ly/eMEITx1>

Бібліотека школи №4 є учасником не лише загальношкільних заходів, а й **Всеукраїнських акцій, конкурсів, флешмобів**:

Жовтень 2021 року. Всеукраїнський конкурс «Дивомандри. Україна легенд та міфів країна» URL: <https://cutt.ly/ZMEIOBG>.

30 листопада 2021 року шкільна бібліотека разом із учнями, які подарували книги, долучилася до Всесвітнього благодійного руху #ЩедрийВівторок (GivingTuesday — міжнародний благодійний рух). *Канівська ЗОШ І-ІІ ступенів №4 — учасник Всеукраїнської акції дарування книг* URL: <https://cutt.ly/OMEIHid>.

1 лютого 2022 року. Всеукраїнська мережева бібліотечна акція «Читаємо казки В. О. Сухомлинського» (Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О.Сухомлинського НАПН України спільно з Всеукраїнською асоціацією Василя Сухомлинського до Всесвітнього дня читання вголос; 1-9 класи). *Канівська ЗОШ І-ІІІ ступенів №4 — учасник Всеукраїнської мережевої бібліотечної акції «Читаємо казки В.О.Сухомлинського»*. URL: <https://cutt.ly/kMEIZT7>; <https://cutt.ly/kMEIZT7>.

30 вересня 2022 року. *Бібліотека — спільнодія для твоєї мрії* (Всеукраїнський флешмоб #бібліотекаспільнодія (створення плакату до Міжнародного дня бібліотек), Українська бібліотечна асоціація/Ukrainian Library Association. URL: <https://cutt.ly/1MEI9Vm>

Отже, як бачимо, працівники школи у тісній співпраці з батьками докладають усіх зусиль задля виховання громадянина з високими моральними та патріотичними якостями. Патріотичне і громадянське виховання нині стало незаперечним пріоритетом для нашого закладу у всіх його ланках. Вчителі школи, масово включилися на досягнення цієї мети. Вони свідомо пов'язують її з долею країни: насамперед з її безпекою, незалежністю, інтеграцію у Європейську спільноту [1, с. 184]. Педагогічний колектив перебуває у пошуках розвивального змісту, форм, методів і технологій, які б сприяли кожній молодій людині стати справжнім громадянином-патріотом. У ході експерименту шкільна спільнота переконалась, що Програма «Нова Українська Школа у поступі до цінностей» надає можливість вчителям, учням і батькам в сучасних умовах осмислювати виклики виховання, головні засади, розуміти базові моральні цінності, визначати чіткі пріоритети, які допоможуть учням відбутися у житті, як порядній, високоморальній, професійно-успішній, здоровій та щасливій людині.

У нас єдина мета — Україна свята, нездоланна ніким і ніколи!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ — Чернівці. 2018. 320 с.
2. Бібліотека Нової української школи. Збірник за матеріалами бібліотечного форуму. Упорядник В.П.Фарварщук. Хмельницький. 2022. 65 с.
3. Педагогічний вісник. Спецвипуск 1-2 (103-104) 2021. 106 с.
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ. 2018. 40 с.
5. Рекомендації до проведення у 2022 році Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек «В нас єдина мета — Україна свята, нездоланна ніким і ніколи!» [електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Monthly_methodical_recommendations_2022.pdf. — Назва з екрану.

С. В. ГЛОВАЦЬКИЙ,

методист предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

СУЧАСНИЙ УРОК МИСТЕЦТВА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ

Сучасне суспільство потребує самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань неможливе без розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми. Саме ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної загальноосвітньої школи, головне завдання якої - підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому – і професійних ситуаціях.

Для успішної реалізації головних завдань сучасної загальноосвітньої школи пропонується використовувати систему активних та інноваційних художньо-педагогічних технологій, які є основою сучасного уроку мистецтва і забезпечують ефективний розвиток мистецьких здібностей учнів. Тому вчителю потрібно відійти від старих парадигм і працювати творчо, професійно спрямовуючи свою педагогічну діяльність на ефективний кінцевий результат.

Основне завдання учителя в умовах реформування української школи – це розвиток дитини і створення освітнього середовища, у якому їй буде цікаво навчатися. Учителі мають виконувати свою педагогічну діяльність відповідно до основної мети музичного мистецтва – формування естетичних почуттів, розвитку музично-творчих здібностей, художньо-образного мислення та естетичного смаку учнів. Для цього учитель повинен не тільки володіти сучасними методиками викладання, а й оволодіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом. Має велике значення рівень виконавської майстерності вчителя музичного мистецтва, глибоке проникнення у зміст музичного твору, вивчення різних граней творчості композитора та самостійного пошуку засобів виразності. А сила образного слова вчителя, що супроводжується власним виконанням музичного твору, може мати вирішальне значення для виховного впливу на дитину. Під час проведення уроків мистецтва необхідно намагатися бути більшою мірою тренером, диригентом, концертмейстером, а ніж традиційним учителем.

На кожному занятті вчитель повинен намагатися створити оптимальні умови для адекватного різнобічного розвитку учнів, дотримуючись принципу природовідповідності, згідно з яким для розвитку певних здібностей та формування вмінь, зокрема музичних, природа відвела певні вікові періоди. Якщо природні можливості своєчасно не реалізовані, то здібності та якості більшості людей уже не можна розвинути в подальшому житті у повному обсязі. Тому надзавдання сім'ї, школи та кожного вчителя - своєчасна та послідовна реалізація можливостей дитини відповідно до її вікових особливостей.

Особливу увагу потрібно приділяти обдарованим дітям, формувати для них індивідуальні траєкторії навчання та розвитку. Важливо враховувати високий рівень творчих можливостей обдарованих дітей. Доручати їм функції помічників, експертів, керівників творчих груп тощо. На кожному уроці намагатися створювати для них зону комфортного розвитку.

Бажано частіше практикувати проведення бінарних та інтегрованих уроків мистецтва з різними дисциплінами: мовами, історією, літературою тощо. Такі уроки набагато ефективніші, а ніж монопредметні. Особливості музики, літератури й живопису як видів мистецтва: література найповніше і найглибше втілює в життя думки людини, музика – життя її почуттів і переживань, образотворче мистецтво – зміст уявлень людини про світ у тій формі, яку дає їй реальне почуттєве сприйняття дійсності. Під час проведення інтегрованих уроків усі компоненти мають бути представленими на професійному рівні. Особливо це стосується використання української та іноземних мов, музичного та образотворчого мистецтва, театру, хореографії тощо. Методистами України, провідними вчителями музики були запропоновані і розроблені різноманітні, цікаві, корисні **та демократичні типи уроків:**

- УРОК ВІКТОРИНА.
- УРОК-ОРКЕСТР.
- УРОК-КОНКУРС.
- УРОК-ПОДОРОЖ.
- УРОК-“КРУГЛИЙ СТИЛ”;
- УРОК-САМОПІЗНАННЯ;
- УРОК-КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ;
- УРОК-КВК, ТОЩО.

Кожний з цих уроків має свою мету, специфіку та методичну основу, але всі вони – це різновиди сучасного уроку мистецтва в умовах НУШ.

Потрібно пам'ятати, що на уроках мистецтва також необхідно забезпечити процес формування якісних знань.

Усі знання у галузі мистецтва можна поділити на три категорії:

1. Опорні поняття, що мають засвоїти учні (знання про музичні жанри стилі й форми музичних творів, епохи розвитку музичного мистецтва та класичні школи, імена видатних композиторів і виконавців; інформація про оркестри, музичні інструменти, історію створення та описи характеристик окремих творів і т. ін.);

2. Знання з теми/предмета, запам'ятовування - обов'язковим;

3. Інформація культурологічного характеру, емоційного тла уроку.

Потрібно чітко визначити для себе, які саме опорні поняття учні мають засвоїти (запам'ятати) на уроці, домагаючись цього шляхом їх закріплення та повторення.

Особливо важливою є послідовна робота над формуванням розвивальних і виконавських умінь та навичок учнів, зокрема практична діяльність, пов'язана з:

- розвитком в учнів почуття музичного метра (розміру) й ритму, ритмічної пам'яті та навичок ансамблевого виконання;
- розвитком мелодійного та гармонійного слуху;
- розвитком умінь сприймати та споглядати твори мистецтва, визначати її зміст, розуміти, яким чином він розкривається, характер, виявляти власні враження, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, голоси та інструменти, що звучать, засоби виразності, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва:

- умінням рухатися під музику;
- умінням грати на найпростіших музичних інструментах, тощо.

Необхідно також чітко уявляти не лише те, яких знань, умінь та навичок мають набути учні на уроці, але й на якому рівні.

Під час планування та підготовки до уроків, намагайтеся зробити їх динамічним і різноманітним у дидактичному та художньому планах. Мається на увазі - раціональну послідовність та доцільну зміну видів і форм навчальної/творчої діяльності, зумовлену віковими та індивідуальними особливостями учнів класу.

Під час індивідуальної роботи з окремими учнями та/або групами завжди давати завдання класу та контролювати його виконання: учні не завжди здогадаються, що необхідно робити. Перед виконанням кожного завдання на уроці потрібен короткий і чіткий інструктаж учнів і перевірка, що вони зрозуміли, як саме слід виконувати його.

Важливо створювати для себе протягом уроку кілька пауз - можливостей для «відсторонення» від його безпосереднього проведення, і доручати це учням із високою мотивацією до навчання, коригувати свою роботу на уроці: СПОСТЕРІГАТИ, ОЦІНЮВАТИ її ніби збоку.

Упродовж уроку не потрібно стояти над дітьми і не ходити без потреби по класу, адже діти стомлюються від безперервного нагляду та контролю. Зробіть учнів центральним суб'єктом уроку, більше довіряйте їм. Контроль виконання частково передавайте дітям, наділяючи їх функціями експертів.

Урок мистецтва має проходити в оптимальному темпі, розмірено та ґрунтовно. Говорити швидко і проголошувати марні, стресогенні заклики і зауваження на зразок «швидше», «швиденько», «будь уважним» не бажано.

«Поспішай повільно! (лат.)», – одне з улюблених висловлень римського імператора Октавіана Августа (63 р. до н. е. — 14 р. н. е.).

Важливе значення в професійній діяльності вчителя має динаміка та виразність власного голосу під час вербальної комунікації з учнями. У разі спілкування з великою групою учнів, говорити потрібно помірено, голосно; спілкуючись із малою групою – напівголосно; індивідуально – пошепки. Адже люди, які говорять дуже голосно, зазвичай мають знижений слух (їм здається, що всі навколо не достатньо чують). У кабінеті мистецтва необхідно дотримувати тиші, адже гучні шумові звуки «забруднюють» мистецтво, заважають його сприймати і споглядати.

Під час вокально-хорової роботи, виконуючи вокальні вправи та пісні, робити це потрібно артистично, виразно, з гарною інтонацією, виділяючи музичні фрази, штрихи, динаміку. Пам'ятаючи, що наслідувальний спів – першооснова вокального виховання. Отже, самому потрібно добре вивчити пісню, щоб можна було виразно і правильно виконати її на уроці, демонструючи своє власне виконання перед учнями.

Учителям-чоловікам доцільно під час виконання або показу користуватися фальцетом, потрібно максимально наближати звучання власного голосу до дитячого. Необхідно навчати дітей виконувати пісні виразно, з гарною інтонацією, динамікою та дикцією. При необхідності нагадувати учням та їхнім батькам, учителям інших предметів, що діти повинні співати неголосно, не зловживали гучною динамікою, щоб якомога точніше інтонувати. Гучний спів призводить до форсованого витягування звуків, що неприйнятно з точки зору вокальних норм, формування художнього смаку, а також це шкодить здоров'ю.

Проведення сучасного уроку мистецтва неможливе без використання колективних бесід, відповідей і обговорень! Мінімізуйте індивідуальне опитування та спілкування в режимі «сам-на-сам». Найпоширеніший метод вербальної

комунікації під час проведення уроку музичного мистецтва – евристична бесіда (проблемні питання, колективне обговорення та закріплення навчального матеріалу). Оптимальної ефективності можна досягти, залучаючи до розмови більшість або всіх учнів класу. Тому звернення на зразок: «Оленко, як ти вважаєш...?» - у такій ситуації є невдалим. Краще: «Діти, як ви вважаєте...?», а потім після 3-5-ти секундної паузи слід звернутися до одного з учнів або класу. Отриману відповідь необхідно уточнити/узагальнити й закріпити. Типова помилка багатьох учителів – одержавши відповідь від одного учня, вони одразу ставлять наступне запитання.

Учителю потрібно формулювати запитання чітко, точно та влучно. Уміння професійно ставити запитання відповідно до завдання уроку, теми, предмета й курсу шкільного навчання – найважливіша компетентність вчителя. А високий рівень професійної діяльності сучасного вчителя – це легкість, природність й простота в роботі і спілкуванні з дітьми, їхніми батьками та колегами-педагогами. Такому вчителеві властиві такі якості як професійна впевненість у собі, добрий гумор, виразність на вербальному та невербальному рівнях, гнучкість, уміння швидко імпровізувати тощо.

Одним із найважливіших показників уроку сучасного уроку є його щільність/насиченість. Критерієм щільності уроку є раціональне використання навчального часу як групою (класом), так і кожною дитиною. «Надзавдання» учителя — досягти високої щільності уроку, тобто ситуації, коли кожен учень ефективно розвивається/навчається в зоні свого найближчого розвитку, оптимально використовує кожну хвилину.

Традиційні пасивні форми навчання (лекція, розповідь учителя, індивідуальне опитування, перевірка домашнього завдання та ін.) надають навчальному заняттю низької щільності. Високу щільність на уроці музичного мистецтва забезпечують групові й колективні форми роботи, що належать до активних/партисипативних (інтерактивних) методів. Наприклад:

1. Вхід учнів до навчального кабінету під марш, визначаючи під лічбу вголос сильні та слабкі частки метра (розміру);
2. Гра групи учнів на найпростіших музичних (шумових) інструментах під час лічби вголос, виконуючи певний метр і ритм;
3. Колективне (а за потреби й індивідуальне) повторення заданих учителем або учнем-експертом ритмічних рисунків в ансамблі з певною розстановкою акцентів;
4. Колективне виконання вправ на формування вокального дихання, гарної дикції, уміння розуміти й підкорятися диригентським жестам;
5. «Настроювання» голосів на розспівування;
6. Хорове виконання пісень;

7. Рух під музику у вигляді довільної танцювальної композиції відповідно до характеру музики;

8. Колективна бесіда про композитора й про музичний твір, що прослуховують та аналізують на уроці;

9. Слухання музики (краще у відео форматі) з попереднім завданням щодо опрацювання її змісту, характеру, засобів виразності, музичної форми, інструментів/голосів, що солірують, особливостей оркестру/хору та ін.;

10. Колективне аналізування прослуханих музичних творів тощо.

Кожен вчитель має використовувати на уроках загальноприйняті методики збереження здоров'я дітей, а також уживати певних заходів, зокрема:

1. Забезпечити санітарно-гігієнічні умови в навчальному приміщенні (температурний і світловий режими, вологе прибирання та ін.).
2. Дотримуватися нормативів повітряного режиму, установлених з урахуванням віку дітей, пори року та температури атмосферного повітря.
3. Проводити для учнів уроки в режимі сидячи - стоячи; постійно стежити за поставою дітей, дотримувати правильної співочої позиції, а також у положенні сидячи (спина рівна, руки на колінах).
4. У початковій школі диференціювати дітей, об'єднавши їх у три групи залежно від музичних здібностей, рівня підготовки, чистоти інтонування та культури поведінки (група «А» — для дітей з гарною інтонацією та високою навчальною мотивацією; група «Б» — для дітей з неточною, нестійкою інтонацією; група «В» — для «гудошників»).

Важливо мати на увазі, що причини диференціації та розсаджування учнів за групами відомі лише вчителеві. Пояснення для учнів може бути таким: у групі «А» співають діти з високими голосами, у групі «Б» — із середніми, у групі «В» — з низькими. Причому необхідно постійно підкреслювати, що всім важливо вчитися співати високими голосами. Співвідношення кількості дітей у групах змінюється з розвитком та опануванням вокальних навичок. Практика свідчить, що вже в 3-му класі в групі «Б» дітей не залишається — вони переходять до групи «А», а в групі «В» залишаються лише ті учні, які потребують індивідуальної роботи з учителем або лікування голосових зв'язок. Щоб забезпечити достатню динаміку уроку, під час кожного уроку (у початковій школі) потрібно організовувати 2-3 динамічні паузи та музичні руханки, інсценування пісень та ін. Потрібно суворо дотримуватись рекомендацій медико-психолого-педагогічного консиліуму під час роботи з дітьми з групами ризику, тобто з тими учнями, які мають хронічні захворювання й інші відхилення. Учителю важливо безпосередньо брати участь у динамічних паузах, рухливих і валеологічних заходах разом із дітьми; подавати їм (та їхнім батькам) приклад здорового способу життя та рухової активності; створювати для учнів позитивний та комфортний

морально-психологічний клімат під час уроку. Під час проведення уроку:

- використовувати всі види оцінювання навчальної роботи та корисної праці учнів;
- стимулювати їхню працездатність схваленням, оплесками та ін.;
- формувати у дітей (під час хорового співу, слухання музики та ін.) почуття команди, творчої взаємодопомоги та чуйності;
- звертатися до дітей на ім'я спокійним і доброзичливим тоном;
- виховувати в дітей оптимізм, життєлюбність, бажання бути здоровими, сильними та спритними;
- навчати їх отримувати радість від мистецтва, кожного прожитого дня, від спілкування з учителем, однокласниками та ін.
- Для ефективного проведення уроків мистецтва (особливо в початкових класах) потрібен спеціалізований навчальний кабінет. У кабінеті мистецтва необхідно мати та постійно використовувати:
 - набір найпростіших музичних (шумових) інструментів;
 - портрети композиторів і видатних виконавців;
 - ілюстрації зі сценами з відомих опер та інших музичних вистав;
 - зображення музичних інструментів;
 - книги про мистецтво;
 - переліки характеристик музики — для визначення особливостей музичних творів; таблицю динамічних відтінків та ін.

Важливо створити в кабінеті умови для об'єднання дітей у вокальні групи («А», «Б», «В») з урахуванням того, що, починаючи вже з 2-го класу, у групі «А» зазвичай співає 80—90 % учнів класу. Дітей, які потрапили до групи «В» («гудощники»), необхідно розмістити між групою «А» та вчителем. Важливо, щоб вони постійно чули спів однокласників позаду себе та водночас звучання музичного інструмента, на якому грає учитель, спереду.

Доцільно також розмістити на бічних стінах навчальної кімнати додаткові нотні дошки, портрети українських та зарубіжних композиторів, художників, таблиці динамічних відтінків, переліки, що відображають характери музичних творів, а також максимально використовувати все це для підвищення щільності та продуктивності уроків.

Учителю слід мати для себе додаткові робочі місця у класній кімнаті, що допоможе змінювати психолого-педагогічну ситуацію під час уроку, усунути домінування педагога, створити творчу атмосферу колективної роботи, надати можливість учням випробувати себе в ролі педагога тощо. Наприклад, залежно від завдань окремих етапів уроку вчитель може відійти у кінець класу, перебувати поза учнями або серед них, поруч із ким-небудь за партою тощо.

Згідно з реформою Нової української школи сучасним можна назвати той урок, що побудований на засадах розвиваючого навчання, а також сприяє розвитку в учнів розумових операцій: умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між різноманітними фактами, явищами, а також виробленню навичок логічного структурування. Але урок музичного мистецтва, за словами Василя Сухомлинського – це ще й пізнання світу почуттів, яке « неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основною емоційної, естетичної, моральної культури». Тож намагайтеся зробити його таким!

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» / Нормативно-правове забезпечення освіти : у 4-х частинах. Харків : Видав. гр. «Основа», 2004. Ч. 1. С. 26–58.
2. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. *Рідна школа*. 1995. № 12. С. 30–51.
3. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. Посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
4. Букреєва Д. Види діяльності на уроці музичного мистецтва: [в початкових класах загальноосвітньої школи] *Музичний керівник*. 2013. № 2. С. 7-13.
5. Гончаренко М. М. Формування творчої активності на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі*. 2013. № 2. С. 6-8.
6. Мілюкова Н. П. Нетрадиційні уроки музичного мистецтва. *Мистецтво в школі* (Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура). 2013. № 5. С. 2.
7. Пашкевич О. А. Дидактична гра на уроці музичного мистецтва. *Мистецтво в школі* (Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура). 2012. № 2. С. 16/1-16/5.
8. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
9. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
10. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000.

В. І. Мозгова,

практичний психолог Золотоніської спеціальної загальноосвітньої школи – інтернату Черкаської обласної ради

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

Щоб бути здоровим, кожній людині потрібні здорові життєві навички. Вже не доводиться говорити про те, що принципи здорового способу життя – необхідні умови здоров'я кожного. Та проблема полягає в тому, щоб ці принципи освоїв та засвоїв кожен.

Академік Амосов говорив, що головна перешкода розповсюдженню навичок здорового способу життя – це психіка людей, яка чинить опір обмеженням та навантаженням до того часу, доки немає реальної необхідності для цього.

Дітям з особливими потребами, які навчаються в спеціальній школі, ще важче засвоїти ці навички. Через певну інтелектуальну недостатність в них відсутнє критичне сприймання шкідливих звичок, вони легко долучаються до них. Сприяє цьому й оточення, в якому росте та виховується дитина. Мова йде про сім'ю, в якій дитина проживає важливу та велику частину свого життя. Варто зазначити, що більшість сімей вихованців нашої школи є асоціальними. Отже, дитина засвоює шкідливі звички як норму ще з раннього дитинства. Тому для дитини з особливими потребами вкрай важлива постійна систематична та комплексна робота з профілактики та пропаганди здорового способу життя.

Однією з таких форм роботи є проведення «Дня здорового способу життя» в школі. У рамках заходу проводяться корекційно-розвивальні заняття на відповідну тематику з учнями молодшої, середньої та старшої ланки. Під час проведення на заняттях присутні вихователі з метою допомоги у виконанні завдань учням, які самостійно не можуть справитись. На заняттях використовуються та поєднуються різні види діяльності, що допомагає дітям краще зрозуміти та засвоїти дану тему. Хід заняття продумувався таким чином, щоб кожна попередня вправа для учнів була підґрунтям до сприймання та виконання наступної.

До уваги пропонуємо корекційно-розвивальні заняття для учнів середньої та старшої ланок, які можна використовувати під час проведення «Дня здорового способу життя» в спеціальній школі.

Корекційно-розвивальне заняття для учнів середньої ланки спеціальної школи. «Людина та її здоров'я».

Мета: розширення знань дітей про шкоду алкоголізму, тютюнопаління та інших шкідливих звичок, формування навичок відповідальної внутрішньої позиції щодо свого здоров'я; поглиблення усвідомлення необхідності турботи про своє здоров'я та власну відповідальність за нього; розвиток самостійного творчого мислення, навичок співпраці.

Обладнання: аркуші паперу, фломастери, кольорові олівці, мікрофон (дитяча іграшка); малюнок («Циферблат життя»); картки із зображеннями сонечка та хмаринки; плакат з прислів'ям; малюнки для групової та колективної роботи.

Вступна частина

Психолог. Сьогодні у нас заняття, присвячене здоров'ю і боротьбі зі шкідливими звичками. Бесіда:

1. Хто вважає себе здоровим?
 2. Що ж таке здоровий спосіб життя?
 3. Що таке шкідливі звички і як з ними боротися?
- Ці та інші питання будуть висвітлюватися на занятті.

Гра «Я обираю здоров'я»

Дітей ділять на дві команди.

Психолог. Погляньте на надруковані на папері два прислів'я:

«У здоровому тілі — здоровий дух».

«Здоров'я дорожче за все».

Прислів'я розділено на окремі склади двох кольорів. Ви повинні вибрати собі один колір, з частин зібрати прислів'я. Перемагає команда, яка швидше збере зі складів вислів.

Вправа „Циферблат життя”

Психолог. Зараз будемо малювати. Візьмемо аркуші, які є у вас на столах, і подивимось на циферблат. Цифри на ньому означатимуть не час, а роки нашого життя.

Спочатку ми тільки народились — цифра 0, стрілка вашого годинника показувала сюди. Потім ми росли, стрілка рухалася від цифри до цифри, і зараз вона стоїть на певному числі. Скільки років кожному з вас? Позначте це число на першому колі.

Малюємо далі стільки, скільки років ви хочете прожити. Це зображуємо на другому колі. (Діти говорять скільки років вони хочуть прожити: 120, 150, 200 років і малюють на циферблаті)

Що у вас вийшло? Ким ви хочете стати? А скільки років вам тоді буде? Намалюйте це на третьому циферблаті. А знизу — напишіть.

(Діти називають свої варіанти та домальовують їх).

Метод «Мікрофон»

Уявіть, що ви потрапили в майбутнє і в країну, де не дотримуються здорового способу життя. Там навіть не знають про це. Давайте розповімо їм про «здоровий спосіб життя» все, що ми про це знаємо. Отже, розпочинаємо.

Учитель. Уявіть, що у вас в руках мікрофон і саме вам потрібно висловити свої думки про здоровий спосіб життя. Але інші учні не можуть говорити, кричати з місця, оскільки право говорити має тільки той, у кого «символічний» мікрофон.

(Діти пропонують свої варіанти відповідей..)

Психолог. Всі ви хотіли б мати успіх у житті, професію, виховувати дітей, діждатися онуків. Як ви вважаєте, що необхідно для досягнення всіх цих бажань?

(У кінці вправи психолог робить висновок, що найнеобхіднішою умовою досягнення життєвої мети є здоров'я).

Вправа «Дорога здоров'я»

Психолог. А зараз ми з вами спробуємо збудувати «дорогу здоров'я». Хто більше скаже слів про здоров'я?

Завдання підгрупам: продовжити ряд слів, пов'язаних зі словом «здоров'я». (Члени команд по черзі називають слова, їх записують на дошці).

Довідка: рецепт, режим, відпочинок, температура ...
(*Перемагає та команда, яка складе найдовшу «Дорогу здоров'я».*)

Хвилинка психологічного настрою

Є звички – квітки, звички – як дуби.

Є гарні звички, звички є погані.

Вони сильніші від людей, а люди – їх раби.

Схиляють голови неначе каторжани.

Діти разом з психологом з'ясовують, про які звички йде мова.

Методика «Казка».

Психолог. Діти, мабуть, кожен із вас любить слухати і читати казки. В дитинстві я теж їх любила. Особливо подобалася мені туркменська казка про вже немолодого, але дуже нерозумного чоловіка. Через цю його рису з ним увесь час траплялися прикрі випадки. Наприклад, порадила йому жінка бажати зустрічним удачі, а він зустрів похоронну процесію й почав кричати: «Удачі вам! Хай щастить у вашій справі!» Звичайно ж, розлючені люди побили дурня. Жінка, почувши про те, що сталося, сказала, що треба було вигукнути: «Нещасний день!» Наступного дня нерозумний дід зустрів весілля й «привітав» молодих, прокричавши: «Нещасний день!» Ви вже здогадалися, що з ним зробили родичі молодих. І тоді він вирішив жити тільки власним розумом. Прийшовши до лісу, сів на велику гілку й почав її рубати (на дошку вийшов маленький малюнок — ілюстрація до казки).

Психолог. Що було далі, здогадатися неважко. Коли я в дитинстві читала цю казку, то думала: все це вигадки, не можуть люди бути настільки нерозумними. Але тепер пересвідчилася, що помилялася: такі люди трапляються, і, на жаль, дуже часто. Спробуємо це довести разом. Сідайте зручніше.

Увага! Хай піднімуть руку ті, хто знає, що палити тютюн небезпечно для здоров'я. (*Діти піднімають руки, психолог разом із ними також піднімає руку.*)

Добре, а тепер піднесіть руки ті, хто вірить, що про безпеку куріння знають зараз і діти, і дорослі. (*Діти підносять руки, психолог разом із ними також піднімає руку.*)

А тепер найцікавіший момент нашого експерименту. Піднімайте руку ті, в кого рідні, знайомі, сусіди палять. (*Діти піднімають руки, психолог разом із ними також.*)

Що ж відбувається? (*Учні висловлюють свої думки.*)

Психолог. Продовжимо експеримент. Цього разу хай піднімуть руку ті, хто знає, що вживання алкогольних напоїв також дуже шкодить здоров'ю та розумовим здібностям. (*Діти підносять руки, психолог разом із ними також: підносить руку.*)

- Піднімайте руки ті, хто сподівається, що всі люди також про це знають. (*Діти піднімають руки, психолог разом із ними також.*)

- А тепер руки піднімуть ті, у кого рідні, знайомі, сусіди час від часу вживають алкогольні напої. (*Діти піднімають руки, психолог разом із ними також.*)

- Що ж відбувається? Люди знають, що чинять неправильно, і все одно шкодять собі. Чи не нагадує це героя казки? (*Знову звертаємо увагу на ілюстрацію.*)

Учніма надається можливість висловити власні думки з цього приводу.

Усі ми часто діємо нерозважливо. Чи є серед вас сміливці? Якщо так, то скажіть, хто хоча б раз у житті спробував палити. (*Діти піднімають руки, психолог разом із ними також: підносить руку.*)

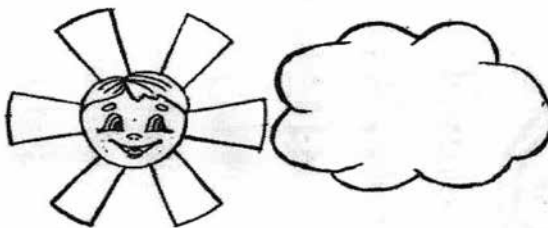
А хто курить і дотепер? Чому? (*Якщо курці є, їм пропонують подумати, чи варто позбутися цієї поганої звички.*)

Висновки. Мудрий чоловік із казки попередив дурня, проте не почав стягувати його з дерева за ноги. А чи можете ви самостійно зробити правильні висновки?

Вправа „Сонечко і хмарка”

Мета вправи: виявити рівень обізнаності дітей про ознаки здоров'я та причини хвороб. Пропонується виконувати роботу в групах.

Дітям роздають зображення сонечка і хмаринки.

Завдання: написати на проміннях сонечка відомі вам ознаки здоров'я, а в хмаринці розмістити симптоми хвороб.

Пояснення психолога: здорова людина весела, життєрадісна, працездатна, схожа на сонечко. А коли людина починає хворіти, настрій в неї псується, вона стає немічною, потребує допомоги інших. Цей стан людини можна порівняти з дощовою хмаринкою, яка ось-ось заплаче дрібним дощиком.

На дошці записані слова-підказки: хороший сон, апетит, посмішка, висока температура, нежить.

Діти збираються в групи та разом з вихователями записують симптоми здорової та хворої людини, підбирають копії малюнка в залежності від його змісту.

Висновок заняття.

Неприємностей можна уникнути, якщо думати про наслідки своїх вчинків. Моє здоров'я – це моє рішення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ Джерел

- Ваша дитина і наркотики. Брошура для батьків та інших вихователів / Пер. з голландської. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Сфера, 2000. 32 с.
- Кіпер А.А. Профілактика шкідливих звичок у початковій школі. *Психолог*. 2004. №23-24. С.27.
- Лапіна Н.М. Увімкніть розум. *Психолог*. 2003. №46. С.6.
- Лисенко І.П. Програма „12 кроків”. Модель подолання залежності від алкоголю та наркотичних речовин. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. №3. С.13.
- Лисенко І.П. Програма „12 кроків”. Модель подолання залежності від алкоголю та наркотичних речовин. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. №4. С.27.
- Лисенко І.П. Сімейні проблеми хворих на наркоманію та алкоголізм: робота психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. №6. С. 28.
- Мочальна Н.А. Я обираю здоров'я. Відповідальна поведінка. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №2. С.6.
- Наркотичні речовини та залежність від них. / Пер. з голландської. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Сфера, 2000. 44 с.
- Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. Педагогіка здорового способу життя: Орієнтована програма для установ післядипломної педагогічної освіти та педагогічних навчальних закладів. Київ, 2004.

І. О. Омельченко,

учителька хімії Кам'янського закладу загальної середньої освіти №2
з поглибленим вивченням окремих предметів Кам'янської міської ради

ПОШИРЕНІСТЬ МЕТАЛІВ ТА ЇХ СПОЛУК У ПРИРОДІ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

РОЗРОБКА УРОКУ З ХІМІЇ. 10 КЛАС

Мета: ознайомити учнів з найбільш поширеними на Землі металами та їх значенням. Сформувати знання про загальні хімічні властивості металів, показати взаємозв'язок між хімічними властивостями металів та їх будовою атома.

Формувати культуру мовлення, записів; удосконалювати вміння поводитися з речовинами, хімічним посудом, дотримуючись правил техніки безпеки.

Розвивати навички складання рівнянь окисно-відновних реакцій на прикладі хімічних властивостей металів, аналізувати хімічні процеси, користуватися таблицями, складати схеми. Розвивати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Форми роботи: фронтальна робота, робота в групах, робота з дидактичною схемою, лабораторна робота.

Обладнання: періодична система хімічних елементів, ряд активності металів, дидактична таблиця «Розчинність металів у воді», презентація «Поширення металів у природі та їх властивості».

Хід уроку

1. ОРГАНІЗАЦІЯ КЛАСУ. Клас розділений на 3 групи (Історики, Біологи та Геологи).

Учитель. Незважаючи на досягнення матеріалознавства, створення великої кількості різноманітних нових штучних матеріалів з дивовижними і, навіть, рідкісними властивостями, метали та їх сплави залишаються неперевершеними і незамінними матеріалами. Тому на сьогоднішньому уроці ми будемо вивчати хімічні властивості металів.

Епіграфом нашого уроку стануть слова Георга Агрікола: «Людина не може обійтися без металів... Якби не було металів, люди вели б найогидніше і жалюгідніше життя серед диких звірів...» (перек.).

2. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Фронтальне опитування.

Учитель. Пригадаємо, де у періодичній таблиці знаходяться метали? Які особливості їх електронної будови? Як це пов'язано з хімічним зв'язком, який утворюють метали?

Робота на дошці (по 1 учню з групи). Складіть електронно-графічну формулу для елементів Натрій, Кальцій і Цинк.

Повідомлення групи «Історики» (одночасно демонстрація презентації).

В стародавні часи і в середні віки вважалося, що існує лише сім металів: золото, срібло, мідь,

олово, свинець, залізо, ртуть. За уявленнями алхіміків метали зароджувалися в земних надрах під впливом променів планет і поступово удосконалювалися, перетворюючись на срібло і золото.

У багатьох країнах давнього світу грошима були мідні та залізні ножі, наконечники стріл, каблучки, браслети та нашійні прикраси. Така срібна нашійна прикраса на Русі називалась гривнею. Ось звідки походить назва наших грошей.

Не менш цікавий факт. У 1912 році, під час експедиції до Південного полюсу, члени експедиції зустрілись з незвичайним явищем. Вирішивши зігрітися у лютий мороз чаєм, вони побачили, що їх олов'яні казанки вкриті сірими плямами. Варто було легко вдарити по казанку, як він вмить розсипався у порошок. Винуватцем цього стало перетворення при низькій температурі білого олова на його іншу алотропну форму – сіре олово, крупинки якого визвали явище відоме під назвою «олов'яна чума».

У процвітаючому Стародавньому Римі несподівано стали масово гинути мешканці. І причина цього лиха довгий час була невідома. І лише згодом з'ясувалось, що винен у цьому був збудований із свинцю водопровід. Свинець – метал дуже пластичний, але він поступово роз'їдається розчиненими у воді газами і солями і розчиняється, хронічно отруюючи організм.

У 1885 році на виставці у Парижі демонстрували зливки «срібла з глини», так тоді називали Алюміній. Довгий час цей метал цінувався так само дорого як золото. Така цінність Алюмінію пояснювалась тим, що його було важко добути з глини. Так тривало до кінця 19 століття.

3. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Учитель. А зараз погляньте на екран. Найбільше металів знаходиться у літосфері. За схемою «Поширення металів у природі» скажіть які метали найбільш поширені, а які найменш? Які метали знаходяться в природі у вигляді самородків і чому? Одним із перших металів, виявлених людиною була мідь, а не залізо. Хоча міді в Земній корі в 1000 разів менше. Чим це можна пояснити?

Маючи на зовнішньому рівні невелику кількість електронів, атоми металів будуть прагнути віддавати їх елементам, які мають велику кількість електронів на зовнішньому рівні, тобто неметалам.

Отже, **метали взаємодіють з простими речовинами - неметалами** (киснем, азотом, галогенами, фосфором, сіркою, вуглецем, а найактивніші – з воднем.) По 2 учні з команди запишіть рівняння цих реакцій, визначте окисник і відновник. Врахуйте, що азот та фосфор з металами трьохвалентний, сірка – двоховалентна. $K + Cl_2 =$; $Cu + O_2 =$; $Ba + N_2 =$; $Ca + P =$; $Fe + S =$; $Ca + H_2 =$

Повідомлення групи «Геологи» (діти дивляться колекцію мінералів). У вільному стані в природі зустрічаються тільки золото й платина, іноді – срібло й мідь. В Україні виділяються три золотоносні провінції: Карпати, Донбас та Український щит. У Карпатах розвідано запасів золота у кількості майже 55 тонн. **Ферум** в чистому вигляді знайдено в метеоритах. Природними сполуками феруму є магнітний залізняк, червоний залізняк, бурий залізняк та пірит. За розвіданими запасами залізних руд Україна входить до трійки світових лідерів. Найбільші басейни залізної руди: Криворізький, Білозерський (Запорізької області) та Керченський. Мінеральною базою **алюмінію** в межах України є родовища бокситів, нефелінових руд та алунітів. Родовища бокситових руд: Високопільське, Нікопольське та Смілянське. Крім того, є запаси алунітів у Закарпатті.

За запасами **урану** країна займає 1-е місце в Європі. Руди виявлені у Кіровоградській, Миколаївській, Дніпропетровській областях. Дослідження останніх років дозволяють прогнозувати аналогічні родовища в центральній частині України. За запасами **марганцевих** руд Україна займає 1-е місце в Європі і 2-е місце в світі. Головні родовища: Велико-Токмацьке, Зеленодільське, Марганцівське, Нікопольське. Запаси марганцевих руд складають 2,5 млрд т.

Учитель. Запитання:

1) Ким у цих реакціях виступають метали?

Найактивніші метали при взаємодії з киснем можуть утворюють пероксида, в яких ступінь окиснення Оксигену -1. $2Li + O_2 = Li_2O_2$.

2) А які метали не окислюються киснем навіть під час прожарювання? Чому.

Метали, в залежності від їх активності, по-різному взаємодіють з водою. **Увага на екран!!!!** На схемі ви бачите, що лужні та лужноземельні метали при взаємодії з водою за звичайних умов утворюють луг та водень, менш активні метали при нагрівання з водою утворюють основний оксид та водень, а малоактивні метали з водою не взаємодіють. (Демонстрація досліду «Взаємодія Натрію з водою»).

Таблиця 1. Взаємодія металів з водою

Метали	Продукти реакції з водою
Активні: Li Na K Ca Ba	$Me(OH)_n + H_2$
Менш активні: Mg Al Mn Zn Cr Fe	$Me_xO_y + H_2$
Малоактивні: Cu Ag Au	Не взаємодіють з водою

Складіть рівняння реакцій взаємодії з водою Калію, Кальцію та Цинку (по 1 учню з групи).

Взаємодія металів з кислотами.

Учитель. Щоб розглянути взаємодію металів з кислотами, виконаємо лабораторну роботу №11 (с.126 підручника, повторення правил техніки безпеки). Група «Історики» проведе реакцію сульфатної кислоти з Магнієм, група «Біологи» – з Цинком, а група «Геологи» – з Купрумом. Свої спостереження та рівняння реакції запишіть у зошит. Який газ при цьому виділяється?

Висновок. Метали, що у витискувальному ряду стоять до Гідрогену, взаємодіють з розчинами кислот із виділенням водню, крім нітратної та концентрованої сульфатної кислоти.

- А які гази можуть виділятися при взаємодії металів з концентрованою сульфатною та нітратною кислотою?

- Допишіть рівняння на дошці та урівняйте їх електронним балансом (по 1 учню з групи). $Cu + H_2SO_4 \text{ конц.} =$; $Cu + HNO_3 \text{ розв.} =$; $Cu + HNO_3 \text{ конц.} =$;

Повідомлення групи «Біологи»

Натрій у природі міститься у морській воді, Кальцій – у прісній, Магній входить до складу хлорофілу рослин. У людському організмі **Натрій** підтримує осмотичний тиск. Добова потреба 6 г. Підвищене споживання натрію підвищує тиск, сприяє виведенню з організму Калію. **Калій** необхідний для роботи м'язів, сприяє перетворенню глюкози на глікоген, регулює серцевий ритм.

Магній бере участь у обміні Фосфору, регулює нервові процеси.

Кальцій забезпечує згортання крові, надає антистресовий ефект, сприяє виведенню з організму важких металів та радіонуклідів, володіє антиалергічною дією, надає кісткам міцності. **Цинк** формує імунітет, підтримує функцію чоловічих статевих залоз, забезпечує здоров'я шкіри, волосся, нігтів, бере участь у багатьох обмінних процесах.

Залізо є основною складовою гемоглобіну крові, є каталізатором багатьох обмінних процесів. **Мідь** бере участь у кровотворенні, складова багатьох ферментів. **Марганець** регулює роботу статевих залоз, надає профілактичну дію захворювань артерій, серця, діабету, щитовидної залози, регулює вуглеводний та ліпідний обмін.

Кобальт допомагає синтезувати гемоглобін, входить до складу вітаміну B12. **Хром** знижує рівень холестерину у крові, підтримує рівень цукру крові. **Ванадій** відіграє важливу роль у процесах репродукції, знижує вміст ліпідів у крові, запобігає розвитку карієсу.

Фізкультхвилинка «Так чи ні». Всі учні витягують руки перед собою. Якщо вони погоджуються з твердженням, то плескають у долоні, а якщо ні – розводять руки в сторони.

1) Найпоширеніший металічний елемент на Землі. Алюміній.

2) Метали існують у природі лише у вигляді сполук.

3) Метали є провідниками тепла та електричного струму.

- 4) До лужних металів належать: Літій, Калій, Кальцій.
 5) Усі метали мають однакову твердість.
 6) Метали є пластичними і куються.
 7) Тугоплавкими металами вважаються такі, температура плавлення яких є меншою за 1000°C
 8) Метали проводять електричний струм завдяки електронам металічного зв'язку.

Взаємодія металів з лугами.

Учитель. Чому у оцинкованому посуді не можна квасити капусту та тримати вапно? (Цинк як амфотерний метал взаємодіє з кислотами та лугами)

Які ще метали можуть реагувати як з кислотами, так і з лугами? (Амфотерні алюміній, цинк, олово, свинець та берилій).

Погляньте на рівняння реакцій на екрані: $Zn + 2KOH = K_2ZnO_2 + H_2$ при сплавленні. Калій цинкат

$Zn + 2KOH + 2H_2O = K_2[Zn(OH)_4] + H_2$ у розчині Калій тетрагідроксоцинкат

Подібні реакції відбуваються із алюмінієм, тому у алюмінієвому посуді бажано не готувати кислі страви.

Взаємодія з солями.

З курсу хімії вам відомо, солі взаємодіють з металами. Який для цього потрібно брати метал? (Активніший за метал солі).

Допишіть рівняння на дошці (по 1 учню з команди).

$CuSO_4 + \dots = \dots + Cu$; $AgNO_3 + \dots = \dots + Ag$;
 $ZnCl_2 + \dots = \dots + Zn$

4. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ

На дошці 1 учень розв'язує задачу, а решта класу відповідає на тести.

Задача. У розведену сульфатну кислоту помістили 35,2г суміші міді та заліза. При цьому виділилось 8,96л газу. Обчисліть масову частку міді у суміші.

ТЕСТИ

(На екрані комп'ютера записані тестові питання, учні пишуть у зошит відповідь, а потім обмінюються зошитами з сусідом та перевіряють червоною пастою правильність їх виконання.)

1. Виберіть продукти реакції: $Ca + H_2O \rightarrow$

- а) $CaO + H_2O$; б) $CaO + H_2$; в) $Ca(OH)_2 + H_2$

2. Допишіть рівняння та вкажіть коефіцієнт перед відновником

$Ca + N_2 \rightarrow$

- а) 1 б) 2 в) 3 г) 4

3. З купрум (II) хлоридом взаємодіятиме:

- а) Zn; б) Mg; в) Ag

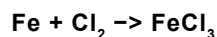
4. При взаємодії концентрованої сульфатної кислоти з аргентумом продуктами є:

- а) $AgSO_4$ та H_2 ; б) Ag_2SO_4 та H_2 ; в) Ag_2SO_4 , SO_2 та H_2O

5. Укажіть електронну формулу йона, утвореного атомом Алюмінію:

- а) $1S^2 2S^2 2P^6 3S^2 3P^1$
 б) $1S^2 2S^2 2P^6 3S^2 3P^3$
 в) $1S^2 2S^2 2P^6$

6. У схемі реакції вкажіть кількість електронів, які приймає окисник:

- а) 3; б) 2; в) 4

7. Укажіть назву та формулу речовини X у схемі: $Mg + N_2 \rightarrow$

- а) магній нітрат, Mg_3N_2 ; б) магній нітрит, Mg_2N ; в) магній нітрид, Mg_3N_2

8. Установіть відповідність:

- 1) $1S^2 2S^2 2P^6 3S^1$ А)

Mg

- 2) $1S^2 2S^2 2P^6 3S^2$ Б)

Na

- 3) $1S^2 2S^2 2P^6 3S^2 3P^4 4S^1$ В) К

- 4) $1S^2 2S^2 2P^6 3S^2 3P^4 4S^2$

9. Укажіть речовину, яка не взаємодіє з

Алюмінієм:

- а) $ZnSO_4$; б) $MgSO_4$; в) $CuSO_4$; г)

NaOH

10. Укажіть формулу речовини, яка у водному розчині дисоціює з утворенням йону Al^{3+} :

- а) $AlCl_3$; б) $AlPO_4$; в) $Al(OH)_3$; г) Al_2O_3

11. Установіть послідовність розміщення сполук за зростанням ступеню окиснення Феруму:

- А) K_2FeO_4 ; Б) Fe; В) $Fe(OH)_3$;

Підбиття підсумків уроку.

Учитель. Підсумуємо вивчене (висновки на екрані):

1. Метали взаємодіють із неметалами, виступаючи відновниками.

2. З водою: найактивніші утворюють луги та водень; менш активні – оксид металу та водень.

3. Метали, що у витиску вальному ряді стоять до водню, реагують із розбавленими кислотами та розведеною сульфатною кислотою з утворенням солей та виділенням водню.

4. Амфотерні метали взаємодіють з лугами.

5. В реакціях з солями беруть участь метали, активніші за метал солі.

Рефлексія.

(Сьогодні я дізнався... Було цікаво... Було складно... Я навчився... Урок дав мені для життя....)

6. Домашнє завдання. Вивчити §18 до с. 126 та вик. № 169 та №170, с. 132.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березан О. В. Хімія. Тестові завдання для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 272с.

2. Попель П. П., Крикля Л. С. Хімія: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 208 с.

3. Бочеваров А. Д., Жикол О. А. Хімія у визначеннях, таблицях і схемах: Довідниково-навчальний посібник. Харків: Ранок, 2004. 48с.

4. Шаламов Р. В., Загайко А. Л. Хімія. 10 кл. Заліковий зошит для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів. Харків: Ранок, 2004. 40 с.

5. Буринська Н. М., Величко Л. П. Хімія, 10 клас: Підруч. для 10 кл. середньої загальноосвітньої школи. Київ: Перун, 1998. 176 с.

К.І. Ванько,

методистка відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради»

СОЦІАЛЬНА ТА ФІНАНСОВА ОСВІТА ДОШКІЛЬНИКІВ В КОНТЕКСТІ БАЗОВОГО КОМПОНЕНТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Актуальність включення основ економічного виховання до освітньої діяльності на рівні дошкільної освіти набуває на сучасному етапі розвитку все більшого значення. З погляду включення економічного виховання в освітню діяльність дошкільнят 5-7 років не йдеться і не може йти мова про повноцінні знання, вміння або навички раціонального поведіння з грошима. Однак саме цей вік є найпродуктивнішим у плані закладення таких індивідуально-психологічних особливостей особи, як відповідальність, ощадливість, сила волі, які надалі будуть необхідні для виховання фінансово грамотного громадянина України. Ці властивості особистості сприяють успішності рішень, що приймаються дорослою людиною.

З метою покращення роботи щодо підвищення рівня соціальних прав та фінансової освіти дітей дошкільного віку 16 листопада 2016 року підписано **Меморандум про співпрацю у сфері дошкільної освіти** між Міністерством освіти і науки України та міжнародною фундацією «Aflatoun International» (Нідерланди). Початком спільної роботи в даному напрямку став наказ Міністерства освіти і науки України від 22.01.2016 № 46 «Щодо упровадження основ соціальної і фінансової освіти дітей дошкільного віку», відповідно до якого проєкт «Афлатот» офіційно започатковано у 16 регіонах України. У всіх регіонах була створена система надання комплексної інформаційної та методичної підтримки для всіх учасників проєкту. Також освітяни України є учасниками у Міжнародному проєкті соціальної та фінансової освіти дітей 3–18 років «Афлатун».

До цієї програми долучилися заклади дошкільної освіти Черкаської області, а саме: ДНЗ №69 «Росинка» м. Черкаси, ДНЗ «Веселка», ДНЗ «Берізка» м. Золотоноша, ДНЗ №57 м. Сміла, ДНЗ №25 м. Умань, ДНЗ №6 «Теремок» м. Канів. З філософією «Афлатот» ознайомилась значна кількість педагогічних працівників всіх рівнів області. Відповідно до плану заходів у комунальному навчальному закладі «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» проводилися навчальні тренінги, інструктивно-методичні наради, проведені теоретично-практичні семінари з теми «Актуальність проблеми фінансово-економічного виховання в сучасному світі», а також розроблений 30-годинний тематичний курс для педагогів закладів дошкільної освіти «Програма AflaTot. Соціальна і фінансова освіта дітей дошкільного віку» (методист Ксенія Ванько).

Конкретніше про філософію програми

Міжнародна програма «Афлатун» (Нідерланди) побудована на пріоритетах і методичних ідеях Всесвітнього руху із соціальної та фінансової освіти дітей віком від 3 до 18 років – програмах «Афлатот» (3–6 років), «Афлатун» (7–14 років) і «Афлатін» (15–18 років), які пояснюють дітям основи бюджетування власних коштів, вчать бути ощадливими та допомагають дітям усвідомити свій

потенціал для того, щоб зробити світ кращим за допомогою освіти – ось основна місія «Афлатуна».

На замітку!

Афлатун у перекладі з арабської означає «дослідник» (той, хто мислить, досліджує, вивчає та діє).

У процесі формування позитивних установок до різних видів праці, закладання основ соціальної та фінансової грамотності у дітей дошкільного віку виробляються навички самообслуговування, елементарної побутової праці в приміщенні та на вулиці (дільниці дитячого садка), а також складаються первинні уявлення про працю дорослих, їх роль у суспільстві та житті кожної людини. У ході освітньої діяльності у дитини виховується ціннісне ставлення до своєї праці, праці інших людей та її результатів.

Дошкільник знайомиться зі складними взаємозв'язками між фінансово-економічними поняттями: гроші, праця, товар, ціна — та етичними: чесність, щедрість, ощадливість. Діти дошкільного віку знайомляться з професіями, навчаються сприймати і цінувати світ рукотворних речей як наслідок праці людей. У них формуються уявлення про грошові відносини (торгівля, купівля-продаж, кредит тощо), про доходи (заробітна плата, пенсія) та витрати, про грошові знаки (монета, купюра) України та інших країн. Діти освоюють взаємозв'язок понять «праця — продукт — гроші» і те, що вартість продукту залежить від його якості. У дітях виховується повага до людей, які вміють трудитися і чесно заробляти гроші; формуються базисні якості фінансової діяльності: ощадливість, економічність, раціональність, діяльність, працьовитість.

Програма Афлатун для дітей віком 5-7 років – це освітня програма, яка формує у дошкільнят ази соціальної та фінансової грамотності. Програма пройшла апробацію у сфері дошкільної освіти і доводить, що таке раннє навчання дає дітям знання та переваги, з якими можна працювати та вдосконалювати їх з кожним роком.

Чому саме у віці 5-7 років

До п'яти-шести років формується довільність поведінки: на основі набутої раніше здатності до усвідомлення своїх дій у дитини зростає здатність до самоконтролю та вольової регуляції поведінки. Здатність до усвідомленості та вольової саморегуляції – це одна з визначальних психологічних передумов для залучення дошкільника до такої складної галузі людської діяльності, як економіка.

Інша передумова для залучення дитини до економічної сфери людської діяльності полягає:

- в активному освоєнні дітьми п'яти-шести років світу соціальних явищ;
- виробленні дитиною власного розуміння та ставлення до них;
- формуванні орієнтації на оцінне ставлення дорослих через призму конкретної діяльності.

Дитина п'яти-шести років починає усвідомлювати суть понять «вигідно – не вигідно», «виграш – програш», емоційно сприймає ситуації «успіху та неуспіху».

Третьою передумовою є становлення та розвиток здатності до децентрації: готовності ставити себе на місце іншої людини та бачити речі з його позиції, враховуючи не лише свою, а й чужу думку.

Таким чином, у старшому дошкільному віці цілком можливо знайти дитину зі світом економіки як з однієї з невід'ємних сторін соціальної життя. При цьому економічне виховання здатне збагатити соціально-комунікативний та пізнавальний розвиток старших дошкільнят. Крім того, правильно організоване економічне виховання сприяє моральному розвитку дитини.

Програма орієнтована на принцип тісного взаємозв'язку морально-трудового та економічного виховання. Чим молодша дитина, тим глибшим має бути цей взаємозв'язок.

Також важливо наголосити, що програма Афлатун робить особливий наголос на першому з ключових елементів - на особистісному розумінні та вивченні, особливо якщо використовується як самодостатня програма. Особистісне розуміння грає провідну роль у формуванні самосприйняття дити, поки дитина пройде далі у вивченні соціальних та фінансових складових.

На рівні розвитку кожної дитини слід виділити такі основні **освітні завдання вивчення основ фінансової грамотності як:**

- дати дошкільникам первинні фінансові уявлення;
- збагатити словниковий запас дошкільнят основними фінансово-економічними поняттями, відповідними їх віком;
- сприяти формуванню розумних соціально-фінансових потреб, вмінню порівнювати потреби із реальними можливостями їх задоволення;
- стимулювати мотивацію до ощадливості, накопичення, корисних витрат;
- започаткувати формування фінансово-економічного мислення; сприяти формуванню основних якостей щодо вміння прийняття самостійних рішень;
- сформувати вміння раціонально організовувати свою трудову діяльність;
- сприяти формуванню позитивної соціалізації та особистісному розвитку дошкільника.

У процесі формування та розвитку особистості дитини навчання та виховання нероздільні. Єдність навчання та виховання – найважливіша умова ефективності освітньої діяльності. Тому при організації освітньої діяльності обов'язково повинні ставитися виховні завдання. Серед основних виховних завдань можна назвати:

- спонукання інтересу до вивчення світу економіки та фінансів;
- виховання поваги до своєї та чужої праці, сумлінного ставлення до посильної праці, колективізму в побуті, що передбачає взаємодопомогу між членами сім'ї, друзями, сусідами;
- виховання морально-економічних аспектів особистості: працьовитості, діяльності, підприємливості, сумлінності, відповідальності та самоконтролю, впевненості у собі, пошуку найкращого виходу із ситуації;
- виховання дбайливого ставлення до всіх видів власності (особистої та суспільної), сімейному та суспільному надбанню, матеріальним ресурсам;
- спонукання до взаємодопомоги та підтримки, бажання ділитися та віддавати, у разі гострої необхідності прийти на допомогу ближньому.

За якими напрямками реалізується Програма

Програма Афлатот робить особливий наголос на першому з ключових елементів - на особистісному розумінні і вивченні. Особистісне розуміння відіграє провідну роль у формуванні самосприйняття до того, як дитина пройде далі у вивченні соціальних і фінансових складових. Знайомство дітей із фінансовою абеткою проходить в ігровій формі. Заняття за програмою Афлатот вважаються базовими і рекомендовані для проведення:

- коробки Афлатуна,
- прогулянка по місцевості,
- заняття з батьками,
- ярмарок Афлатуна і т.д.

Ефективність програми Афлатот передбачає включення модулів з п'яти розділів. Можна вибирати модулі, які найбільш доречні для вашої групи або вашої комплексної програми.

Програма Афлатот розділена на п'ять основних розділів Це:

1. **Ти, Я і Афлатун:** Розвиток позитивного і сприятливого сприйняття своєї особистості
2. **Я і моя сім'я:** Турбота про людей, яких ми любимо
3. **Я і мої друзі:** Допмагаючи один одному
4. **Я і суспільство:** Живемо і працюємо разом
5. **Я і гроші:** Витрачаємо, накопичуємо і ділимося

Опанувати фінансові поняття дітям допомагають використання історій про Афлатуна, казок економічного змісту в ігровій діяльності та на заняттях.

Для закріплення складних економічних понять використовуються казкові персонажі: Афлатун, Мурашка, Коник, Лев, та ін. Краще зрозуміти матеріал допоможе осередок фінансів у групі з економічною картою для подорожей, дидактичними матеріалами.

До прикладу, практична робота «Міні-банк»

Мета: показати принципи фінансового планування, донести принцип «спочатку заробляємо – потім витрачаємо».

Хід практики

Запропонувати дошкільникам створити свій міні-банк. Надати право обрати самим, хто відповідатиме за збір та зберігання монет. Він нагадуватиме всім членам сім'ї, щоб вони «здавали монети в банк», звільняючи від них кишені.

Запропонувати обговорити, на яку сімейну справу збираються ці монети в «міні-банку» – наприклад, на купівлю комп'ютера чи настільної гри. Це має бути щось для загального користування, щоб дитина відчувала гордість за підготовку такої важливої для сім'ї покупки.

Вихователь. Малюга, як ви вважаєте, чи всі гроші свого бюджету потрібно витратити?

Діти. Ні, залишки можна покласти в скарбничку.

Вихователь. Щоб гроші не лежали у скарбничці без діла, потрібно змусити їх працювати. І зараз я вам розповім, як це можна зробити. Банки заробляють відсотки на зберіганні грошей, і домовитися про те, що якийсь невеликий відсоток від наявних у «міні-банку» грошей віддаватиметься йому особисто за роботу банкіром – наприклад, 3% чи 5%. А на що ви витратите свій прибуток вирішувати тільки вам.

Фізкультхвилинка.

*Афлатунчик потягнувся,
Раз-нагнувся, два-нагнувся.
Руки в сторони розвів,
Зірку, мабуть, не зустрів.
Щоб ту зірку нам дістати,
Треба на носочки встати.*

Прийом «Закінчи речення»

Принцип: попередньо підготуйте картки з 14 незакінченими фразами та наприкінці уроку

запропонуйте учням дописати речення, виражаючи власні думки:

- сьогодні я дізнався...
- мені було цікаво...
- мені було важко опрацювати...
- я виконував завдання...
- я зрозумів, що...
- тепер я можу...
- я відчув, що...
- я навчився...
- у мене вийшло...
- я спробую...
- мене здивувало...
- ці знання я зможу використати
- мене здивувало...
- мені захотілося...

Оскільки знання, вміння та навички, сформовані у дошкільному віці мають стати фундаментом для становлення громадянина – людини, щиро зацікавленої в розвитку та економічному розквіті своєї держави, дуже важливою є продумана та послідовна робота з питань економічної та соціально-фінансової освіти маленьких громадян нашого суспільства. Тому завдання педагога не тільки дати об'єм економічних знань, але й навчити правильно користуватися цими знаннями, тобто виховувати економіста, господаря, господаря свого життя.

Програма Афлатот визнає роль сім'ї у формуванні соціальної та фінансової грамотності. Залучення

батьків розглядається як важлива складова програми. Сім'я - це часто перший учитель, який має величезний вплив на формування фінансових і соціальних знань дитини, її поведінку. Враховуючи, що діти цієї вікової групи схильні наслідувати, батьки розглядаються як важливі дійові особи та помічники педагога в формуванні у дітей фінансових понять. З цією метою навчальна програма пропонує ряд додаткових занять, щоб розповісти батькам про ті поняття, які вивчають діти і, таким чином, залучити їх в структуру плідної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новий базовий компонент дошкільної освіти – що він пропонує і як пов'язаний із НУШ. URL: <https://nus.org.ua/articles/novyj-bazovyj-komponent-doshkilnoyi-osvity-shho-vin-proponuye-i-yak-pov-yazanyj-iz-nush/>
2. Освітній проєкт «Афлатот». url: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijna-skarbnichka/osvitnij-proekt-aflatot>
3. Сокиринська Н.Д. Соціально-фінансова освіта дошкільників. методичні рекомендації. Вінниця, 2016. 8с.
4. 8 прийомів для рефлексії освітнього процесу. <https://vseosvita.ua/news/8-priyomiv-dlia-refleksii-osvitnoho-protsesu-5984.html>.
5. Інтерактивні інструменти розвитку фінансової грамотності дитини URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/6.pdf

Т.М.Чернега,

учителька Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №18 імені В'ячеслава Чорновола Черкаської міської ради Черкаської області

ВИВЧЕННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКА У 7 КЛАСІ

РОЗРОБКА НЕСТАНДАРТНОГО УРОКУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тема. Узагальнення, систематизація та поглиблення вивченого з теми «Дієприкметник». Розбір дієприкметника як особливості форми дієслова.

Мета: поглибити, узагальнити й систематизувати вивчене про дієприкметник; навчитися виконувати морфологічний розбір дієприкметника; виховувати потребу пізнавати мовні глибини.

Формування ключових компетентностей:

- **спілкування державною мовою:** здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання мови;
- **математична компетентність:** здатність розвивати й застосовувати математичні знання для розв'язання проблем;
- **інформаційно-комунікаційна компетентність:** застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності;
- **інноваційна компетентність:** ставити перед собою цілі, щоб навчатися і досягати успіхів;
- **навчання впродовж життя:** знаходити можливість для навчання і саморозвитку, навчатися і працювати в колективі та самостійно;

- **громадянські та соціальні компетентності:** дбайливе ставлення до особистого здоров'я, дотримання здорового способу життя;

- **культурна компетентність:** шанобливе ставлення до культурних традицій українців.

Тип уроку: урок – програма телепередач (узагальнення, систематизація та поглиблення вивченого).

Обладнання: дидактичний матеріал, картки зі схемою морфологічного розбору прикметника, дієслова і дієприкметника, мультимедійна презентація, сигнальні картки «Світлофор».

Не все одразу дається, а потроху та помалу, то зробиш користі чимало.

Народна мудрість

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

Учитель. Епіграфом до уроку пропоную обрати народне прислів'я : « Не все одразу дається, а потроху та помалу, то зробиш користі чимало».

Сьогодні я запрошую вас скористатися власним життєвим досвідом і уявити себе в ролі працівників телебачення.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Прокоментуйте епіграф уроку. Як ви вважаєте, чи багато роботи в працівників телебачення? Сьогодні є нагода перевірити та побувати в ролі кореспондентів і ведучих телепередач.

Телекомпанія «Дієприкметник» працює в прямому ефірі.

Ознайомтеся з розкладом телепередач на сьогодні:

1. «АКТУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю».
2. «ФАКТИ»
3. «НАШ РОДОВІД».
4. «ГОЛОС НАРОДУ»
5. «ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ».
6. «БУДЬМО ЗДОРОВІ».
7. «РЕКЛАМА».
8. «НОВИНИ».
9. «ВІД А ДО Я».

III. Актуалізація опорних знань

Телепередача «АКТУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю»

Ведучий. В ефірі програма «Актуальне інтерв'ю». На прямому зв'язку наш власний кореспондент (прізвище учня). Він з'ясує, як школярі вивчили теоретичний матеріал. (один учень виконує роль кореспондента, інші відповідають на запитання).

Завдання. Дати відповіді на запитання (орієнтовні запитання):

- Що називається дієприкметником?
- Що спільного у дієприкметника й прикметника?
- Дієприкметниковий зворот складається...
- Коли дієприкметниковий зворот виділяється комами?

• Коли дієприкметниковий зворот комами не виділяється?

- Коли не з дієприкметниками пишеться разом?
- Коли не з дієприкметниками пишеться окремо?

• Які суфікси мають дієприкметники активного стану?

• Як утворюються дієприкметники пасивного стану?

Кореспондент. Респонденти продемонстрували, що теоретичний матеріал засвоїли добре. Для телеканалу «Дієприкметник» (прізвище учня).

Телепередача «ФАКТИ»

Ведучий. В ефірі програма «Факти». Запрошуємо всіх учасників пригадати факти з теми «Дієприкметник» та не потрапити на гачок фейків.

Завдання. Виконати тестові завдання та підготувати усне повідомлення про дієприкметник, скориставшись лише перевіреними фактами.

Варіант 1

1. **Укажіть дієприкметник:**
а) зелений, б) зелень, в) зеленіти, г) зеленіючий.
2. **Укажіть пасивний дієприкметник:**
а) обмерзаючий, б) обмерзлий, в) обморожений, г) чаруючий.

3. **Дієприкметник разом із залежним словом утворює:**

- а) дієприкметниковий вислів,
- б) дієприкметникове сполучення,
- в) дієприкметниковий зворот.

4. **Укажіть дієприкметник жіночого роду:**

- а) сяюча, б) сяючий, в) сяюче, г) змарніле.

5. **Дієприкметниковий зворот у реченні виділяється:**

- а) тире, б) комами, в) двокрапкою.

6. У реченні **Непорушно стоять дерева загорнені в сутінки** треба ставити кому:

- а) так, б) ні.

7. **Відокремлення дієприкметникового звороту залежить від його місця щодо означуваного слова:**

- а) так, б) ні.

8. **Укажіть правильно утворене слово:**

- а) написавший, б) змарнівший, в) змарнілий.

9. У реченні **Глибоко приховані спогади бентежили Олену** дієприкметниковий зворот стоїть:

а) перед означуваним словом, б) після означуваного слова.

10. У реченні **На опушених інесм гілках стрибало проміння сонця** вжито:

а) одиничний дієприкметник, б) дієприкметниковий зворот.

11. У реченні **Журавлі, вміті дощами, відлітають у тривожний шлях** означуваним словом є:

- а) дощами, б) журавлі, в) шлях.

12. **Дієприкметниковий зворот завжди виділяється комою після означуваного слова:**

- а) так, б) ні.

Варіант 2

1. **Укажіть дієприкметник:**

а) фарба, б) фарбування, в) пофарбований, г) фарбувати.

2. **Укажіть активний дієприкметник:**

а) заліплений, б) сивіючий, в) зігрітий, г) переписаний.

3. **Дієприкметник — це особлива форма :**

- а) прикметника, б) іменника, в) дієслова.

4. **Укажіть пасивний дієприкметник:**

- а) зеленіючі, в) змарнілий, в) обдуманий, г) нев'янучий.

5. **Дієприкметник із залежними від нього словами становить:**

- а) речення, б) зворот, в) текст.

6. У реченні **Маленька хатинка обсаджена високими мальвами** стояла біля саду треба ставити коми:

- а) так, б) ні.

7. **Дієприкметниковий зворот може стояти лише після означуваного слова:**

- а) так, б) ні.

8. **Укажіть неправильно утворене словосполучення:**

а) біжучий хлопець, б) нагодована худоба, в) зігрітий серцем.

9. У реченні **Вражений чарівним красвидом олень підійшов до краю узлісся** дієприкметниковий зворот стоїть:

а) перед означуваним словом, б) після означуваного слова.

10. У реченні **На похилених гілках пухнастими горбиками приладнався сніг** вжито:

а) активний дієприкметник, б) пасивний дієприкметник.

11. У реченні **Посаджений у затінку горіх розкинув своє широке гілля** означуваним словом є:

- а) затінку, б) горіх, в) гілля.

12. **Активні дієприкметники в повсякденному спілкуванні вживаються вкрай рідко:**

- а) так, б) ні.

Ключ

№ завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Варіант 1	г	в	в	а	б	а	а	в	а	б	б	а
Варіант 2	в	б	в	в	б	а	б	а	а	б	б	а

Телепередача «НАШ РОДОВІД»

Кореспондент 1. Колись в українців було звичаєве правило, що зобов'язувало кожного знати свій рід до сьомого коліна.

Перше коліно – я.

Друге – батько й мати.

У третьому – 2 бабусі і 2 дідуся.

У четвертому – 4 прадіди і 4 прабабці.

У п'ятому – 8 прапрадідів і 8 прапрабабусь.

У шостому – 16 пращурів і 16 пращурок.

У сьомому коліні ми нараховуємо 32 прапращурів і стільки ж прапращурок.

Побіжно зауважимо, що рівно 32 зуби має доросла людина. Отже, на дереві твого роду 32 гілки материнських і 32 – батьківських. Разом – 64.

Це число в міфології знаменує Всесвіт. Людину, яка не знала своїх предків, не шанували. Аби цього не сталося, батьки, матері, діди та бабусі ще змалечку прилучали нащадків до вивчення свого родоводу.

Завдання 1. Записати імена, по батькові, прізвища своїх родичів до третього коліна. Скласти з кожним іменем речення, використавши дієприкметники чи дієприкметникові звороти. За бажанням, скласти розповідь про своїх пращурів.

Завдання 2. З'ясувати, від кого веде рід дієприкметник?

Виконати морфологічний розбір прикметника *дорослий* і дієслова *прилучали*.

- Що спільного у дієприкметника з прикметником?

- Що спільного у дієприкметника з дієсловом?

Завдання 3. Дібрати спільнокореневі слова до слова *рід*.

(Довідка: *родич, родина, народити, родовитий, народжений, родичання, родичієство*)

Кореспондент 2. Є достатні підстави вважати, що всі наведені слова та багато інших, похідних від них, мають безпосереднє відношення до давнього язичницького бога Рода. Род, за віруванням наших предків, правив небом, грозою, хмарами, і від нього начебто залежав урожай хліборобів.

Завдання 4. Пояснити значення фразеологізму *без роду без племені*, дібрати синоніми та антоніми.

Телепередача «ГОЛОС НАРОДУ»

Ведучий. Пропонуємо взяти участь у дискусії «Народ скаже, як зав'яже».

Завдання. На місці пропущених слів уставити з довідки потрібний дієприкметник. Із кожним утвореним фразеологізмом скласти речення.

Як... – дуже хороший, відбірний.

Як у воду ... – дуже похмурий, сумний.

З ... крашанки курча висидить – дуже хитрий, спритний.

...під щасливою зіркою – везучий, щасливий.

... на всі чотири копита – дуже досвідчений, бувалий.

Довідка: підкований, перемитий, опущений, народжений, вареної.

Телепередача «БУДЬМО ЗДОРОВІ»

Учитель. Кожен із нас має пам'ятати, що власне здоров'я – найголовніше. Пропоную зробити самомасаж для покращення роботи та зміцнення імунітету.

Вказівним пальцем потрібно зробити 9 колових рухів за годинниковою стрілкою і стільки ж проти неї, злегка натискаючи на зони шкіри, які розташовані:

- у центрі лоба на межі з волоссям;
- посередині перенісся;

- біля внутрішніх країв брів;
- біля крил носа;
- біля основи хрящового виступу, який прикриває зовнішній слуховий прохід;
- у ямці, що знаходиться під мочкою вуха;
- на середній лінії потиличної ямки на палець вище межі росту волосся.

Парні точки масажуйте обома руками.

IV. Узагальнення, систематизація та поглиблення здобутих знань у процесі практичної діяльності

Телепередача «ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ»

Ведучий. Наш край здавна славиться людьми, які мали незламний характер, величезну силу волі, невичерпний талант. Це видатні вчені, винахідники, Нобелівські лауреати, герої війни, громадські діячі, письменники, музиканти, обдаровані лікарі та спортсмени. Відомі українці прославили нашу країну та її народ у різних куточках світу. Саме вони творили історію і зрештою змінили світ. Саме завдяки їхнім винаходам, досягненням та перемогам світ дізнавався про Україну. Вони – наша гордість і приклад для наслідування! Ми пишаємося ними!

Завдання 1. У поданому тексті знайдіть і підкресліть дієприкметники.

Іван Піддубний, родом з Красенівки Чорнобаївського району, за свою кар'єру так жодного разу і не був покладений на лопатки.

Він став першим українським спортсменом, який відвідав Сполучені Штати. Виступи в Нью-Йорку принесли славу. Піддубному був присвоєний титул чемпіона Америки. Лукаві організатори, прагнучи переманити до себе українського силача, уклали контракт так, що зароблені гроші із банку міг отримати лише громадянин США. Але Іван не спокусився на півмільйона доларів і повернувся на Батьківщину без грошової винагороди. (На екран демонструється фото шестиразового чемпіона світу І.Піддубного).

Завдання 2. Підкресліть дієприкметникові звороти, розставте розділові знаки.

1. *Загартований важкою працею на полі Іван з дитинства був міцним хлопцем.*

2. *Боїв проведених Піддубним було більше двох тисяч.*

3. *Він жодного разу не поборений на борцівський килим виходив до сімдесяти років.*

4. *Борець мав такі антропометричні дані зафіксовані медичною комісією у 1900 році: вага – 118 кг, зріст – 184 см, об'єм шиї – 60 см, об'єм грудей – 137 см, обхват біцепса – 44 см.*

Антропометрія – (від грец. *ανθρωπος* — «людина», *μετρεω* — «міряю») один з основних методів дослідження, що базується на вимірюванні частин людського тіла.

Завдання 3. Відгадайте слово, виконавши вправу «Дешифрувальник».

1	18	23	21	19	20	19	17	7	23	21	12	33
---	----	----	----	----	----	----	----	---	----	----	----	----

Ключ

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е	Є	Ж	З	И
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
І	Ї	Й	К	Л	М	Н	О	П	Р	С
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ь	Ю	Я
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33

Відповідь: антропометрія

Телепередача «БУДЬМО ЗДОРОВІ»

Учитель. Учені давно з'ясували, що звуки впливають на організм людини і особливо дитини. Вплив на фізичний стан людини, на її здоров'я, свідомість та поведінку має ще й тембр звучання голосу чи музичного інструмента. Тож за допомогою звуків можна поліпшувати роботу того чи іншого органу людського організму. Отже, запрошую всіх полікуватися *звукотерапією*.

(Учні вимовляють звуки під музичний супровід):
звук **У** сприяє вентиляції легенів;
звук **Н** активізує процеси і творчі здібності;
звук **Е** очищує організм від негативних емоцій;
звук **В** виправляє порушення у нервовій системі і спинному мозку;

звуки **А,О** задіюють увесь організм, дають команду клітинам налаштуватися на роботу;
звук **Ю** благотворно впливає на нирки, знімає больові спазми.

«РЕКЛАМА»

Ведучий. Життя сьогодні неможливе без реклами. Сористаємося й ми такою можливістю, аби залучити якомога більше українців вивчати рідну мову та вдосконалювати набуті вміння.

Завдання. Об'єднавшись у групи, пояснити правопис дієприкметників з не. Створити рекламу орфограми *Не з дієприкметниками*.

Несформований організм, питання досі не з'ясовані, твір не написаний, незоране поле, недомальована картина, не вигадана, а правдива історія, не зірвані ніким ягоди, ні до кого не спрямоване слово, нескошена трава, не забути, а згадані пісні.

Телепередача «НОВИНИ»

Кореспондент 1. На часі — новини. Людство здавна прагнуло скоротити зусилля на вивчення іноземної мови. Наприклад, ще кілька десятиліть тому популярною була гіпнопедія.

Гіпнопедія — це методика викладання у сні. Людина, яка спить, шляхом напівсвідомого сприйняття слухає записаний на аудіо навчальний матеріал. Згодом виявилось, що «сонні уроки» цілком спроможні викликати серйозні порушення психіки.

Кореспондент 2. У Фінляндії влада містечка Рійхімакі запропонувала місцевим мешканцям дуже оригінальну форму опанування чужих мов: щодня, добираючись електропотягом до Гельсінкі на роботу, пасажири протягом сорока хвилин навчаються на курсах іноземних мов в одному з вагонів. Охочих вивчити мову в такий спосіб є багато, навіть попри те, що потяг виходить о шостій годині.

Завдання. Уявіть собі, що у вашому місті запропонували ввести в транспорті рубрику «Учимося культури мови». Підготуйте матеріал до цієї рубрики.

Наприклад.

<i>Неправильно</i>	<i>Правильно</i>
змарнівший	змарнілий
прогнівний	прогнілий
постарівший	постарілий
зробивший	той, що зробив
написавший	той, що написав

Телепередача «БУДЬМО ЗДОРОВІ»

Учитель. І знову в ефірі канал «Будьмо здорові». Учені давно з'ясували, що звуки впливають на організм людини і особливо дитини. Вплив на фізичний стан людини, на її здоров'я, свідомість та поведінку має ще й тембр звучання голосу чи музичного інструмента. Тож за допомогою звуків можна поліпшувати роботу того чи іншого органу людського організму. Отже, запрошую всіх полікуватися *звукотерапією*.

(Учні вимовляють звуки під музичний супровід):
звук **У** сприяє вентиляції легенів;
звук **Н** активізує процеси і творчі здібності;
звук **Е** очищує організм від негативних емоцій;
звук **В** виправляє порушення у нервовій системі і спинному мозку;

звуки **А,О** задіюють увесь організм, дають команду клітинам налаштуватися на роботу;

звук **Ю** благотворно впливає на нирки, знімає больові спазми.

Телепередача «Від А до Я»

Ведучий. В ефірі телеканал «Від А до Я». Він працює лише з перевіреними фактами.

Завдання 1. Зробити повний морфологічний розбір дієприкметника як особливої форми дієслова.

Стоять наліті сонцем дні.

(*Наліті* — дієприкметник, поч.ф. — налитий, пасивний, доконаний вид, минулий час, множина, називний відмінок, у реченні — означення).

Завдання 2. Записати речення, виправивши граматичні помилки. Виконати синтаксичний розбір кожного відредагованого речення.

Біля самого порога вітається з нами задимлена вишня росаю.

Осіньні груші яскравіли на сонці виблискуючими крапельками дощу.

У лісі бродив підзолочений туман осіннім промінням.

V. Підсумки уроку.

Рефлексія (техніка «Світлофор»)

Кореспондент. Канал «Дієприкметник» сьогодні закінчив свою роботу, на наступному уроці знову вийде в ефір.

Продемонструйте, яку кнопку на пульті ви натиснете наступного уроку:

Зелена кнопка означає, що матеріал ви засвоїли на високому рівні, а тому контрольну роботу зможете виконати без проблем.

Жовта кнопка означає, що тема вам загалом зрозуміла, але необхідно ще попрацювати над нею.

Червона кнопка означає, що матеріал вам здається ще не зовсім зрозумілим і ви потребуєте допомоги.

Учитель. Дійшов до кінця наш урок. Ви побачили, як засвоєний теоретичний матеріал сприяє виконанню практичних завдань. Тож нехай для вас у навчанні завжди будуть настановою слова Д.Білоуса:

Просим учнів, до зубріння звичних:

Ви не бійтесь правил граматичних.

Є у кожного до мови хист, —

Не зубріть, а розумійте зміст.

VI. Домашнє завдання.

Скласти програму телепередач на завтра, у якій використати матеріал з вивченої теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник / за ред. Пометун О.І. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
- Головецька Н.В., Солошенко Т.В. Інтегровані уроки вчителя-словесника. Тернопіль: Мандрівець, 2007, 152 с.
- Пентиліук М.І. Сучасний урок української мови. Харків: Основа, 2007, 176 с.
- Коструб О.П. Сучасні методи навчання в освіті. Київ, 2004.
- Михайлова О. С. Інтеграція, як методичне явище. Фестиваль педагогічних ідей «Відкритий урок». 2004-2005 навчальний рік. URL: http://ru.osvita.ua/publishing/open_lesson
- Інтегроване навчання та міжпредметні зв'язки на уроках: спільне, відмінне, особливості реалізації. URL: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=53441>

О.М. Холодій,

логопед Черкаської міської дитячої лікарні

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ УЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА

Навчай, граючись!

Кожний, хто має маленьку дитину, мріє бачити її розумною, вихованою, сподівається, що вона буде мати багато друзів і професію до душі. Реалізація такого щасливого майбутнього залежить від багатьох чинників, зокрема від того, яким народилася дитя, чи були ускладнення під час вагітності матері, пологів, чи хворіло немовля у перший рік життя, врешті, який спосіб життя вели її батьки, чи свідомо ставляться вони до батьківства. Буває так, що на тлі пологових травм або вроджених патологій, у дітей через тяжке ураження центральної нервової системи матері у подальшому виникає дизартрія. Це порушення вимовної сторони мовлення, розлад усієї мовленнєвої діяльності. При дизартрії порушується не тільки звуковимовна майже усіх груп звуків, але і просодична сторона мовлення: голос, інтонація, темп, ритм. Питання «чи можна вилікувати дизартрію» турбує всіх батьків, чия дитина страждає від прояву цієї патології. Тому такого великого значення набуває рівень фахової підготовки медичних і педагогічних працівників. Запорука позитивного результату — унікальна програма корекції та складання індивідуальної програми терапії.

У статті хочу поділитися досвідом роботи з подолання порушень дизартрії у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. А зробити це можна з допомогою правильно підібраних ігор.

Переважає більшість дітей, які звертаються по допомогу до фахівців — це логопати, які страждають на стертую дизартрію. Мовлення дизартриків нерозбірливе, мало сприятливе для оточуючих, часто відповідає власним уявленням. Таким дітям притаманна моторна незграбність, як загальна, так і артикуляційна. Дитина не може диференціювати тонкі рухи язика, «обтяжує» виконання певної справи додатковими одночасними рухами губами, язиком, нижньої щелепи, кивками голови, напруженнями м'язів обличчя. Досить часто у таких дітей знижена слухова увага, процес запам'ятовування уповільнений. Відтворення слів складної складової структури теж спотворене: при збігу приголосних звуки пропускаються, або навпаки добавляються, закінчення слів не договориються. Порушені функції голосоведення, темпо ритмічного малюнку речення, інтонаційної виразності та просодичної сторони мовлення тільки ускладнюють розуміння мовлення дитини оточуючими.

Діти зі стертою дизартрією не завжди можуть керувати голосом: до кінця фрази він затихає, слова, що повторюються за логопедом, можуть звучати з писклявою інтонацією, або з назальним відтінком, часто малюють не керують голосовими модуляціями: говорять або гучно, або зовсім тихо.

Голос характеризується за силою, висотою та тембром звучання.

В нормі голос і у дівчаток, і у хлопчиків повинен бути низьким. Діти часто стараються (для мене це дорівнює напружуються), можна почути під час постановки, наприклад, звуку [P] різні варіанти:

- [HP] з назальним відтінком;
- [DP], [TP] з ударом по альвеолам;
- [PPP] дуже сильний, навіть в кінці слова, складу;

- [p] тихий, фрикативний, майже без участі голосу;

- [p] високої тональності.

Важливо не тільки поставити звук, але й ввести його в активне мовлення. Потрібно вчити дитину відрізняти високий та низький голос, тихий та гучний. Не різко «входити» в звук, а повільно, плавно, керувати голосом, адже речення має інтонацію, мелодію. Для цього необхідно навчити правильно користуватися мовленнєвим диханням, розподіляти його на всю фразу. **Пригадайте казочку «Їжачок в тумані» Сергія Козлова.**

Їжачок заснув, і уві сні йому здалося, що до нього завітав Ведмедик.	a-a-a....	Дитина промовляє пошепки, адже «ми не чуємо те, що нам сниться»
Їжачок прокинувся і голосно покликав свого друга Ведмедика в гості	A-A-A !	Дитина кричить
Їжачок та ведмедик п'ють чай і спокійно розмовляють, тому що немає потреби говорити гучно, і так всі все добречують.	A-a-a....	Дитина промовляє спокійним голосом, без напруження

У розвитку сили голосу допоможуть ігри «Клубочки звуків», «Ведмедик і мишенятко» (Галина Різник «Логопедичні таблиці. Органи мовлення. Артикуляція звуків.»)

Звичайно, попередньо треба провести роботу над голосними звуками, пояснити, що:

- ці звуки утворилися голосом (доторкнутися до гортані);
- при їх вимові немає перешкоди (ні зубки, ні язик, ні губки не заважають повітрю вільно виходити з рота);
- для кожного звука рот відкривається по-різному (для позначення звука використовують символи звуків з картону червоного кольору):

- А — велике коло,
- У — маленьке коло,
- Е — півкола,
- О — овал,
- И — прямокутник,
- І — усмішка.

Гра «Дуети» (з опорою на символи звуків)

Дівчатка-голосні звуки співають вдвох (дуетами): «АУ, АЕ, АО, АИ, АІ»:

- беззвучно,
- пошепки,
- тихо,
- гучно.

Гра «Хто більше назбирає намистинок?» (спочатку з опорою на символи звуків, а потім на букви)

На видиху дитина протяжно вимовляє: «АУ, АУЕ, АУЕА, АУЕАУ, АУЕАУЕ...» (букви намальовані на червоних кружечках - намистинках).

Гра «Фантазери»

Дитина змінює висоту голосу:

- «А я літаю на літаку: Е-е-Е-е!»
- «А я їду на поїзді: У-у-У-у!»
- «А я скачу на коні: І-і-І-і!»
- «А я мчу з гори: А-а-А-а!»
- «А я катаюся на хвильках: О-о-О-о!»

Важливо дати відчуття дитині, що є напруженням, в чому різниця між напруженням і розслабленням. Прощу підняти вгору руки, стиснуті в кулачки. Тримати їх так довго, як тільки можна. Потім опустити руки на коліна, відчуття розслаблення. Дитина відчуває біль при напруженні та приємне тепло при розслабленні. Часто прощу дитину на занятті не старатися (маю на увазі не напружуватися).

Заняття проводжу у невимушеній обстановці. Для цього величезну роль відводжу грі, враховуючи настрій та вподобання дитини.

Давно підмітила, що у дітей, в яких недостатньо сформовано сприймання ритмічного малюнку мовлення, корекційна робота по постановці правильної звукомови потребує більшого часу.

Та й прискорений або уповільнений темп не сприяє кращому розумінню оточуючими висловлювання дитини. Тим самим обмежується спілкування дитини як з однолітками, так і з дорослими.

До системи логопедичної допомоги дитини з розвитку та корекції темпоритмічного оформлення мовлення обов'язково включаю завдання та вправи, які допомагають з'ясувати рівень порушення просодичних компонентів та сприяють розвитку мелодики, інтонаційної виразності, ритму та темпу мовлення.

Чи помічали ви, що дитина не може інтонаційно передати рух машини?

- «PPPPPP...» - машина рухається по трасі. Мотор працює впевнено, гуде гучно.
- «PPP. PPP. PPP.» - так їде автобус, зупиняється на зупинках.
- «PPPrppPPPrppPPPrpp...» - машина їде з поворотами праворуч, ліворуч.
- «Prrrrrrrrrrrr...» - «веде» машину дитина, не модулюючи голос.

Формуванню інтонаційної виразності та просодичної сторони мовлення передують ритмічні вправи. Вони сприяють засвоєнню наголосу слова та логічного наголосу висловлювання, відтворення темпу і ритму мовлення в цілому.

Гра «Роби, як я!» (можна плескати в долоні, стрибати, стукати по столу, відтворюючи ритм)

Мама – зайчиха вчить зайченя стрибати: І-І, І-І, ІІ-ІІ, ІІ-ІІ...

Гра «Хто швидше стрибає?» (використовуються іграшки)

Білочка та Зайчик викидають кубик і стрибають стільки разів, скільки випаде крапок на кубіку.

Гра «Велике прання»

Перед грою варто домовитися, що гучний звук – це, наприклад, футболка, а тихий – шорти.

В іграшкову пральну машину кидаємо одяг. Відбиваємо ритм: гучно – тихо -гучно – тихо. Після «циклу прання» дитина розвішує одяг на мотузці:

- футболка – шорти – футболка – шорти;
- плаття –плаття – футболка – плаття – плаття – футболка;
- шорти – штани – штани – шорти –штани – штани тощо.

«Одяг» можна вирізати з кольорового фетру, до мотузки його можна кріпити маленькими кольоровими прищіпками (продаються в канцтоварах).

Ця гра завжди викликає великий інтерес: дитина має можливість на занятті погратися, зняти напруження, а логопед з впевненістю може сказати, як швидко буде виправлятися мовлення. Якщо помилок під час гри дитина не допускає, то і постановка звуків, і введення їх у мовлення будуть проходити швидко. Якщо ж завдання

дається важко, то роботу з формування фонематичного сприймання необхідно проводити ретельно на кожному занятті.

Гра «Кольоровий паркан»

Дитині пропоную намалювати паркан з різнокольорових «дошок», чергуючи кольори.

Дитині пропоную намалювати паркан з «дошок» різної висоти у певній послідовності.

Гра «Пішли гуляти!»

Іжачок кличе друзів (Білочку, Зайчика, Сову, Лисичку) гуляти. Треба поплескати, постукати, потупати кількість разів відповідно до цифри на будиночку тваринки.

Гра «Відгадай, хто прийшов»

Навколо дитини звірята: зайчик (І-І), білочка (І-І-І), черепаха (І-І-І-І), вовк (І).

Логопед плескає в долоні стільки раз, скільки складів у слові, а дитина відгадує тваринку, яка завітала на заняття.

Після того, як дитина засвоїла ці вправи, переходимо до роботи над складами.

Завдання «Відлуння»

Діти повторюють за логопедом:

- Та-та, та-та, та-та-та, та-та-та.
- Та-то, та-то, та-то-то, та-та-то.
- Та-та-Та, та-Та-та, Та-Та-та, та-та-Та.
- Та-та-Та-та-Та-та-Та-та-Та-та.

Завдання «Нагодуй птахів»

Логопед відстукує ритм по столу, а дитина повторює:

- Курочка знайшла черв'яка: «Ко! Ко-Ко!» - кличе курчат (І, І-І)
- Прибігли курчата: «Пі-пі-пі! Пі-пі! Пі-пі-пі-пі!» (І-І І-І І-І-І)

Завдання «Візерунок»

З мозаїки викласти візерунок, попередньо домовитись, що червоний колір – дзвіночок дзвенить, зелений – свисток свистить, синій – барабан стукає.

Логопед «грає на музичних інструментах», а дитина викладає візерунок. Так формується слухо-моторна координація, слухова увага, ритм мовлення.

Серед дітей з порушеннями мовлення зустрічаються такі, у яких темп мовлення прискорений, або, що буває рідше, уповільнений.

«Поспішайки» тільки починають говорити, а слова «наповзають» одне на одне, зрозуміти їх дуже складно.

Діти, у яких темп мовлення уповільнений, складають враження людини невпевненої, іноді їх мовлення скандоване, схоже на мовлення «роботів».

І у тих, і у інших, страждає інтонаційна виразність, логічний наголос.

Завжди весело проходить гра «Дорослий - малий».

Великі ноги йдуть по дорозі: «Туп! Туп! Туп!»

Маленькі ніжки дрібтять по доріжці: «Туп –туп – туп –туп –туп –туп!»

Гра «Два коня»

Два коники разом вирішили прогулятися. Молоденький коник швидко цокає підковами (швидко клацанням язиком), а старий кінь їде поважно, повільно переставляючи ноги (дитина повільно клацає язиком).

Мета логопеда не тільки навчити дитину правильно вимовляти звуки, а й користуватися ними у власному активному мовленні. Під час роботи над реченням, у підготовці дитини до складання розповіді, переказу, велике значення має оволодіння правильною мовленнєвою інтонацією.

Гра «Скажи ствердно»

Логопед:	Дитина:
Тамара Петрівна на базар пішла?	Тамара Петрівна на базар пішла.
Вірочку маленьку з собою взяла?	Вірочку маленьку з собою взяла.
Гарбуз, помідори, огірки купила?	Гарбуз, помідори, огірки купила.
Морозивом Вірочку пригостила?	Морозивом Вірочку пригостила.

Успішне оволодіння навичками грамотного письма та читання неможливе без вчасного формування складової структури слова.

При порушеннях складової структури слова може спотворюватися порядок складів, скорочуватися, або добавлятися їх кількість, замінятися одні приголосні іншими. Доведено вплив особливостей розвитку немовних процесів (оптико-просторової орієнтації, ритмічної та динамічної організації рухів, здатності до серійно-послідовної обробки інформації) на розвиток мовлення в цілому.

Вправи з розвитку фонематичного аналізу та синтезу, оволодіння граматичними категоріями, вміння орієнтуватися в просторі повинні обов'язково включатися в заняття.

Вправа «Сонечко та промінці»

З кольорового паперу вирізаю круг та смужки різної довжини (сонечко з промінцями). Дитині пояснюю, що наше мовлення складається зі слів. Вони можуть бути короткими та довгими, як промінці сонечка. Коли сонечко пригріває – це довгий промінець, світить та не гріє – короткий. Викладаємо сонечко, попередньо визначаючи, довге чи коротке слово позначає промінець. Легше вдається порівнювати слова двоскладові та чотирискладові з відкритими складами: со-ва; че-ре-па-ха. Коли дитина засвоїть цей поділ на склади, використовую слова односкладові та дво-, трискладові із закритими складами. Наприклад, суп – те-ле-фон.

Прийнято супроводжувати розподіл слів на склади оплесками в долоні, але я вчу дітей робити це, приставляючи долоню однієї руки зовнішньою стороною до підборіддя, а другою рукою викидати пальці, рахуючи, скільки раз відкривався рот.

Постановка звуків є чи не найважливішим аспектом корекційної роботи. Головна мета – прийти до позитивного результату коротким шляхом. Звісно, чарівної палички в логопеда немає, тому слід ретельно вивчити можливості дитини.

Як рухаються губи, чи піднімається язик вгору, чи керує дитина рухами язика (може зробити його вузьким, як «голочка», широким, немов «млинчик»), чи сформований мовленнєвий видих, – все це не повинно бути поза увагою фахівця.

КОЖНА ДИТИНА НЕПОВТОРНА! Завдання логопеда – помітити особливості, розвинути ті якості, які сформовані недостатньо опосередковано, не обтяжуючи роботу менторськими вказівками. Захоплюються заняттям і логопед, і дитина, якщо на занятті присутня сюжетна лінія, гра. Ці ігри не можуть бути довгими, це радше ігрове завдання, гра-актуалізація опорних знань, мета яких спонукати дитину зробити рухи органами артикуляційного апарату правильно відповідно до мети довільно, не перенавантажуючи тренуваннями, вправами, завданнями.

Процес роботи над звуками традиційний:

- виклик звука за наслідуванням/постановка звуку механічна;

- введення звука в склади (інколи легше вводити в обернені; буває, що ставлю спочатку м'який приголосний, а потім твердий);

- робота на рівні слова, речення, тексту;
- введення у власне активне мовлення.

На кожному етапі прагну розвинути творчі якості дитини: уявлення, фантазію, спираюся на життєвий досвід малюка.

Важливо притримуватись принципу від простого до складного, але бувають випадки, коли з завданням, яке плануєш виконати через кілька занять, дитина справляється вже зараз. В таких випадках дозволяю собі «перескочити» через етапи роботи і йти далі. Пам'ятаймо: кожна дитина індивідуальна!

Засвоєння артикуляційних навичок повинно відбуватися на усвідомленні знань про органи артикуляції, артикуляційні уклади та кінестетичних відчуттях.

Не можна недооцінювати і слуховий контроль. На допомогу у формуванні фонематичного сприймання використовую іграшки та казкових персонажів: Незнайку, який при вимові помиляється, Тигренятко, яке сумувало, бо не вміло ричати тощо. Фантазія логопеда не має меж!

Вправ артикуляційної гімнастики безліч. Використовую такі комплекси при постановці звуків, вибираючи їх за доцільністю:

Звук С	«Паркан» - «Трубочка» «Паркан» - «Бублик» «Паркан» - «Вікно» «Вікно» - «Міст» - «Лопата» «Накажемо язичок» (губами. зубами) «М'ясорубка» «Почистимо зубки» «Підметемо підлогу» «Пляшечка» (дути на кінчик язика в маленьку пляшечку спочатку на плаский язик, потім язик за нижніми зубами)
Звук Ш	«Паркан» - «Вікно» «Паркан» - «Бублик» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» - «Лопата» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» - «Парус» «Гойдалка» (спочатку широко відкритий рот, потім за верхні та за нижні зубки) «Паркан» - «Вікно» - «Міст» - «Лопата» - «Лопата копає» «Смачне варення» «Чашечка» (спочатку зовні, потім за зубками) «Фокус» «Маляр» (спочатку рух тільки язика по верхньому піднебінню, потім додати «вітер» - повітря, що видихаємо)
Звук Л	«Паркан» - «Вікно» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» «Смачне варення» «Смачне варення» та одночасно промовляти «А» на твердій атаці. «Літак летить» (І - «хмарка». «А» - сонечко) «Парус» «Смачне варення» - «Чашечка» «Гойдалка» «Гойдалка» та одночасно промовляти «А» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» - «Лопата» - «Лопата копає»
Звук Р	«Паркан» - «Вікно» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» «Смачне варення» «Парус» «Гойдалка» «Паркан» - «Вікно» - «Міст» - «Лопата» - «Лопата копає» «Дятел» (д-д-д...) «Мотоцикл» (д-н-д-н....) + «вітер» (видих)

У важких випадках допомагають комплекси артикуляційних вправ. До прикладу:

а) профілактика виникнення контрактур (обмеження рухів):

- піднімаємо та опускаємо нижню щелепу(повільно; з опором)
- раз, два – спокійне положення нижньої щелепи.
- три – видвигаємо щелепу вперед (без нажиму язиком, з сильним нажимом).

При русі щелепи вперед – вдих, при закриванні рота – видих (С-С-С-С..).

Я думаю, що не викликає сумнівів думка про те, що процес формування мовлення кожної дитини є індивідуальним. Ця своєрідність зумовлена наявністю неоднорідної картини нервово-психічної діяльності.

В своїй діяльності логопеду необхідно враховувати особливості розвитку дітей з порушеннями мовлення і в кожному конкретному випадку прагнути обирати найбільш раціональні форми організації роботи.

Діти, які мають складні мовленнєві порушення (стерту дизартрію, загальне недорозвинення мовлення), дуже швидко втомлюються та виснажуються, у них відмічається нестійка увага, її низький обсяг, труднощі при переключенні. Нервові імпульси, які беруть участь у побудові мовленнєвої програми, слабкі і нетривалі.

Обираючи форми логокорекційної роботи, досягаючи поставленої мети - навчити дитину говорити правильно, пам'ятаю: «Навчай, граючись!». Якщо процес засвоєння складного матеріалу є цікавим та радісним, то і результат кропіткої роботи буде швидким і стійким.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене / За ред.. М.К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010.
2. Рібцун Ю.В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2016.
3. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Тернопіль : Мандрівець, 2014.
4. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Харків : Вид. група «Основа», 2013.
5. Рібцун Ю. В. У країні Веселкових звуків. Альбом учителя-логопеда. У 2 частинах. Харків : Видавнича група «Основа», 2020
6. Буденная Т.В. Логопедична гімнастика: методичний посібник. СПб: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2001.

Л.І. Чернова,

директорка, учителька початкових класів Закладу загальної середньої освіти I-III ступенів с. Драбове-Барятинське Драбівської селищної ради Черкаської області

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – КРАЇНИ ВЗАЄМОПОВАГИ І РІВНОПРАВНОСТІ РОЗРОБКА УРОКУ - КВЕСТУ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ. 4 КЛАС.

«Ми для Європи – Європа для нас...»

Мета уроку:

Формувати ключові компетентності:

- **уміння вчитися** – викликати інтерес до навчання, формувати почуття відповідальності за виконане завдання, готовність самостійно працювати, мати власну думку, обґрунтовувати її;
- **соціальна** – вчити налагоджувати взаємодію з іншими дітьми, працювати за правилами у команді;
- **громадянська** – розвивати критичне мислення, навички приймати правильне рішення, виявляти громадянську позицію у ставленні до людей та самого себе;
- **загальнокультурна** – вчити толерантності, мовленнєвій культурі;
- **інформаційно-комунікативна** – вдосконалювати вміння добувати, осмислювати, аналізувати та використовувати інформацію з різних джерел, здійснювати комунікацію у групі та колективі;
- **формувати предметні компетентності:**
- **навчальна** – поглибити знання учнів про країни Європи, які входять до складу ЄС, підкреслити приналежність нашої держави до Європейської сім'ї народів і безпечність її європейського вибору в майбутньому;
- **розвивальна** – розвивати громадянську позицію, причетність до європейських цінностей, пізнавальну активність, логічне мислення ;
- **виховна** – виховувати повагу до національних, духовних, культурних надбань європейських народів, свідомого громадянина України та Європи.

Особливості проведення уроку: урок розроблений з використанням стратегії критичного мислення «РАФТ».

Обладнання: мультимедійна презентація до уроку, Державний Прапор України, Прапор Євросоюзу, карта Європи та України, маршрутний лист.

Тип уроку: урок - квест

Хід уроку

Діти заходять до класної кімнати, сідають за парти.

I. Організаційний момент

Гра «Клубочок компліментів» (діти говорять один одному гарні компліменти)

Привітання вчителя

Є багато країн на землі, в них - озера, річки і долини.

Є країни великі й малі, а найкраща - завжди Батьківщина.

II. Колективне визначення теми й мети уроку

Вчитель. Тему уроку вам допоможуть відгадати віршовані слова

Куточків різних на землі багато .

Європа серед них – найкраща над усім,

Бо саме тут ми маємо зростати.

Європа – наш великий спільний дім!

Тож в який куточок світу ми сьогодні відправимося?

Правильно! Давайте розпочнемо урок – квест «Європейський Союз – країни взаємоповаги і рівноправності».

1. Мозковий штурм «Квест – це...»

Вчитель. Квест, як відомо, - це командна гра-пригода.

Що очікуєте від такого уроку?

Якими будете сьогодні на уроці?

К – кмітливими,

В- веселими,

Е – енергійними,

С – старанними,

Т – творчими .

2. Ознайомлення з правилами квесту

- Квест – це командна гра, усі повинні сприяти досягненню спільної мети під час виконання завдань;
- Для квесту відводиться певний час (35 хв.);
- Капітан відповідає за роботу команди;
- Правило піднятої руки (якщо хтось підняв руку, то всі повинні припинити розмову і уважно послухати);
- Під час гри потрібно поважати усіх членів команди;

Завдання легко можна пройти за допомогою кмітливості та спостережливості;

3. Вручення маршрутного листа

Пункт 1. Візитна картка України.

Пункт 2. Візитна картка Європи.

Пункт 3. Бабусина скринька.

Пункт 4. Відомі люди.

Пункт 5. Визначні пам'ятки.

Пункт 6. Музей – бюро географічних знахідок.

Пункт 7. Цікава Європа.

Виконання завдань

Підказка № 1 до пункту 1.

Вчитель. Щоб маршрутний лист прочитати, треба загадки відгадати.

Загадка 1. Щоб мене не забруднити, треба вчасно обличчя вмити.

Відгадавши цю загадку, ви дізнаєтесь, де знаходиться перший пункт (рушник).

Пункт 1 Візитна картка України. (Прочитати).

Територія - 603,7 кв. м

Населення – біля 48 млн. чол

Кордони (показують на карті)

Столиця – Київ (показують на карті)

Грошова одиниця – гривня, 1996 р. - у готівковому обігу (демонструють грошову одиницю)

Прапор – синьо-жовтий

Герб – тризуб

Гімн – муз. М. Вербицького, сл. П. Чубинського

«Ще не вмерла України...»

День Незалежності – 24 серпня

День Конституції – 28 червня

Підказка № 2 до пункту 2.

Вчитель. Другий пункт біля відгадки цієї загадки.

Загадка 2. Зменшили розміри у багато разів, на папір нанесли. Так я і народилася, тепер всім згодилася (карта).

Пункт 2. Візитна картка Європи. (Прочитати, показати на карті).

Територія - 10 млн. кв. м

Населення – більше 500 млн. чол

Кордони (показують на карті)

Країни – 45 (показують на карті кордони країн та їх столиці та 2 колонії)

Грошова одиниця – євро, 1999 р. - безготівковий обіг (демонструють грошову одиницю)

Прапор – являє собою синє полотнище з 12 золотими зірками в центрі, розміщеними по колу.

Гімн – «Ода радості» з 9 симфонії Л. Бетховена (прослуховують)

День Європи – 9 травня

Пункт 3. Бабусина скринька.

Підказка № 3 до пункту 3.

Вчитель. У скриньці лежать зображення прапорів країн Євросоюзу. Завдання – назвати країну.

Підказка № 4 до пункту 4.

Пункт 4. «Відомі люди»

Вчитель. Хто на зиму роздягається, а на літо одягається. Шукайте наступне завдання на відгадці (дерево). Встановіть відповідність: культурний діяч – країна - портрет.

Франц Петер Шуберт – композитор (Австрія).

Чарлі Чаплін – актор (Великобританія).

Йоганн Вольфганг Гете – письменник (Німеччина).

Гюстав Ейфель – архітектор (Франція).

Леонардо Да Вінчі – художник (Італія).

Архімед – вчений (Греція)

Фернан Магеллан – мореплавець (Португалія).

Підказка № 5 до пункту 5.

Пункт 5. «Визначні пам'ятки»

Вчитель. Як називається робоче місце учня у класі? На останньому з таких місць шукайте завдання. Встановити співвідношення споруда – країна - фото.

Колізей – Італія.

Біг – Бен – Великобританія.

Палац Потоцьких – Україна (Львів)

Акрополь – Греція.

Ейфелева Вежа – Франція.

Замок Любарта – Україна (Луцьк).

Бранденбурзькі ворота – Німеччина.

Підказка № 6 до пункту 6.

Пункт 6. «Музей-бюро географічних знахідок»

Вчитель. Наступне завдання з яким предметом ходять збирати гриби, а знайдете ви його у класі (кошик).

У кошику знаходяться речі, які ви даруєте після ваших подорожей під час канікул. Отже, з якої країни привезені речі, що лежать у кошику.

- Русалка – Данія
- Калина – Україна
- Шоколад – Швейцарія
- Парфуми – Франція
- Бандура – Україна
- Рукавиця – Фінляндія
- Празький торт – Чехія
- Спідниця в клітинку - Шотландія

Підказка № 7 до пункту 7.

Пункт 7. «Цікава Європа»

Вчитель. На чому пишуть крейдою? (дошка). На ній прочитайте вислови та відгадайте, про яку країну йде мова.

- «Вічне місто» - Рим
- «Туманний альбіон» - Великобританія
- «Країна вулканів та гейзерів» - Ісландія
- «Країна вальсу» - Австрія
- «Батьківщина Дракули» - Румунія
- «Країна тюльпанів» - Нідерланди
- «Батьківщина олімпійських ігор» - Греція.

III Рефлексія.

Складання асоціативного грона «Україна» (вільна, єдина, європейська, незалежна, патріотична, багатонаціональна, багатомовна, спортивна, пісенна...)

Звучить пісня Т. Кароль «Україна - це я». Учні прикріплюють до грона калини суцвіття із надписами.

IV Підсумок уроку.

Вчитель. Бесіда:

Діти, чи сподобався вам наш квест? Чим саме?

Чим корисний наш урок?

Як вам працювалося?

Дайте поради собі, товаришам.

Про яку Україну ви мрієте, що можете зробити ви вже зараз?

Вчитель. Ви - майбутнє України. Тож своїми знаннями, працею, здобутками підносьте її культуру. Своїми досягненнями прославляйте нашу державу і крокуйте до Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большакова І.О. Квести в початковій школі. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Перше вересня», 2016. 132 с.
2. Митник О.Я. Як навчити дитину мистецтву мислення. Київ: Початкова школа, 2006. 99с.
3. Римар Л.М. Дітям про державну та народну символіку України. Харків: Видавнича група «Основа», 2004.
4. Третяк О.П. Виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів. Харків: Видавнича група «Основа», 2013.

В. О. Ігнатенко,

учитель трудового навчання КЗ «Золотоніська спеціальна школа Черкаської обласної ради»

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ КЛЮЧНИЦІ

ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ З ВИГОТОВЛЕННЯ ВИРОБІВ З ДЕРЕВИНИ

Трудове навчання в умовах спеціальної школи носить загально-трудова, загальнотехнічний характер і виконує пропедевтичну функцію щодо подальшого професійно-трудова навчання. Зміст трудова навчання є важливим засобом формування соціально-адаптаційних можливостей учнів.

Матеріал з трудова навчання будується за змістовими лініями, які забезпечують формування готовності працювати у сфері побуту, матеріального виробництва, обслуговування, сільського господарства, зокрема позитивного ставлення до праці; бережливого ставлення до предметів і засобів праці, організованості, охайності та інших важливих для праці якостей особистості, розвиток дитини загалом.

В основу побудови змісту навчання покладаються техніко-технологічні відомості про матеріали, засоби праці, трудові операції та ін. Відповідно до відомостей передбачається опанування певними трудовими діями (операціями). Відповідно до відомостей та трудових операцій пропонується перелік можливих об'єктів виготовлення (виробів).

Учитель, враховуючи матеріальні можливості школи, регіональні виробничі та національні традиції, до процесу трудова навчання може вводити виготовлення аплікації з соломи (обробка природних матеріалів); виготовлення м'якої іграшки (обробка текстильних матеріалів, конструювання); в'язання спицями і гачком (обробка текстильних матеріалів); виготовлення виробів із деревини.

Відповідно до матеріалів, вивчаються і необхідні для роботи інструменти, пристосування (засоби праці).

Тому у цьому дописі пропонуємо цікавий вид роботи: виготовлення з деревини виробу – ключниці.

Такий виріб може стати окрасою передпокою оселі чи гарним подарунком для друзів та знайомих. І, звичайно ж, його цінність полягає в тому, що він буде виготовлений власноруч.

Ідея виготовлення такої ключниці з'явилася в процесі дослідження та порівняння виробів-

аналогів і використання сайту [pinterest.com](https://www.pinterest.com). На сайті зібрані разом фотографії різних виробів та послуг з посиланнями на першоджерела. Саме на цьому сайті автор статті вибирав зображення ключниць різних видів. Побачивши зображення ключниці у вигляді плоского будиночка, вибрано саме такий варіант. Під час обмірковування габаритних розмірів та способу виготовлення прийшло розуміння того, що цей виріб можна виготовляти у декількох модифікаціях, дещо збільшуючи функціонал виробу і використовувати різні техніки оздоблення.

Ключницю на сайті подано у вигляді виробу з двох деталей: дошка у вигляді будиночка з віконцем, дверцятами та горизонтальною полицею, що розділяє будиночок і зону вішалки для ключів. Пропонуємо два варіанти зміни конструкції виробу:

- **Перший.** Спрощення конструкції. Спрощення конструкції здійснюємо, прибравши горизонтальну полицю.

- **Другий** - ускладнення конструкції. Ускладнення полягає в наданні будиночку об'єму та додаванням деяких конструктивних елементів, а саме: віконечка з рамою остеклення; дверей, що відкриваються, з рамою остеклення та ручкою; круглого віконечка, у фронтоні, із хрестоподібною рамою остеклення; декоративного вазона під віконцем.

У залежності від вибору способу декорування виробу можна вносити зміни у виготовленні деяких елементів будиночка. **Техніки оздоблення можуть бути різними:** непрозора обробка фарбами; прозора обробка лаком, олією, мастикою; декупаж; художній розпис у петриківському стилі; геометричне різьблення по деревині; інкрустація. Можливе поєднання декількох технік.

Якщо, наприклад, виріб оздоблювати фарбами, розписом чи в техніці декупажу, то віконця і дверцята можна не вирізати. Їх доцільніше намалювати фарбами. З допомогою різьблення можна оздобити будинок малюнком цегли, вирізати по контуру стрічковий орнамент, прикрасити різьбленням фронтон та «коньки». Текстура деревини сама по собі є прикрасою. Тому лак тільки підкреслить красу текстури. Додавання інших конструкційних матеріалів, у вигляді інкрустації, підкреслить або виділить певні елементи виробу.

Різні варіанти виготовлення виробу дають можливість залучити до виконання роботи **дітей різних вікових груп**, застосовувати різні техніки обробки деревини та використовувати різний столярний інструмент. Виготовлення виробу у найпростішому варіанті можна запропонувати дітям **5-6 класів**, варіант виробу з двох деталей - **дітям 7-8 класів**. Для **9-11 класів** – найскладніший варіант.

Щодо матеріалу. Можна використовувати деревину хвойних та листяних порід м'якої та середньої твердості, плити ДСП, МДФ та фанеру. На розгляд пропонуємо виготовлення найскладнішого варіанту ключниці з кінцевим фарбуванням акриловим матовим лаком.

Хід роботи

Для виготовлення будь-якого виробу з деревини, у першу чергу, потрібні сформовані у задумі основні

властивості та конструктивні особливості майбутнього виробу. Тому роботу потрібно розпочинати з оформлення ескізу, креслення окремих деталей виробу. На них вказують габаритні розміри виробу та окремих деталей, способи кріплення, з'єднання, особливості декорування та художньої обробки деревини.

Для виконання даного виду робіт необхідна наявність деякого мінімуму столярних інструментів, як ручних, так і електрифікованих та, звичайно ж, бажано створити щось нове.

Щодо інструментів. Необхідна наявність стругальних інструментів: *шерхебель, рубанок, фуганок, електричний рубанок та рейсмус (за наявності), лобзик ручний чи електричний, фрезерна машина (за наявності), ручний чи електричний дріль, шліфувальна машина, розмічальний інструмент, шліфувальний папір різної зернистості (№80 - №120), столярний клей класу B2-B3 або D2-D3 та 505, пара завісів 1,5 см та шурупи до них, викрутки, шило, набір свердел.*

Щодо матеріалів, з яких буде виготовлятися виріб. Використовуємо дошки товщиною 20-25 мм та шириною 280-300 мм хвойних чи листяних порід середньої твердості, фанера чи ДВП, доступ до токарного верстата з обробки деревини.

Для виконання декорування виробу необхідна наявність відповідних барвників, морилок та лаків (бажано акриловий).

Перед початком роботи слід підібрати відповідний матеріал - за розміром, товщиною, кольором та текстурою. При необхідності дошки зістругуємо до товщини 12-14 мм та ретельно шліфуємо до 12 мм. **Пам'ятаємо,** що всі деталі виробу виготовляємо з припуском на подальшу обробку. Підготувавши необхідні заготовки, у такий спосіб, проводимо їх розмічання згідно з розмірами, зазначеними у кресленні. Виконуємо криволінійне випилювання ділянок деталей, перевіряємо їх на рівність, прямокутність та товщину.

Спочатку випилюємо за розмірами усі деталі виробу. Потім слід ретельно вишліфувати бічні грані деталей, щоб прибрати сліди пиляння. У фасадній (лицьовій) деталі будиночка розмічаємо та пропилюємо вирізи для декоративних дверцят та віконця. Ретельно вишліфовуємо та проходимо фрезєю внутрішні частини та двох бічних граней. Оброблену, таким чином деталь, та підігнавши до неї дві бічні деталі виконуємо пиляння під кутом до площини (верхні торці боковин, які будуть стикуватися з дахом будиночка) та приклеюємо до неї ці деталі. Перевіряємо склеювання та прямокутність. При необхідності стягуємо деталі струбцинами. Витримуємо деталі, що стягуються, декілька хвилин. Для того, щоб клей у місцях склеювання затвердів, достатньо 15-20 хвилин. Тим часом готуємо іншу пару деталей до склеювання.

Тепер запилюємо під необхідним кутом та підганяємо дві нижні частини виробу з криволінійною обробкою однієї з граней (передньої). Обробляємо три ребра кожної з деталей фрезєю (окрім місця склеювання деталей між собою) та склеюємо їх між собою у місці запилювання. Витримуємо склеєні деталі потрібний час. Потім виконуємо прирізку та підгонку під кутом двох верхніх деталей (дах будиночка) між собою та приклеюємо їх до основної частини виробу. Пам'ятаємо, що деталі необхідно обробити фрезером в необхідних місцях (торці з криволінійним пилянням).

Тепер починаємо виконувати підгонку та склеювання двох верхніх вузьких («коньки») частин виробу до основної. Нагадую, що виконувати підгонку деталей необхідно дуже ретельно. Таких деталей маємо дві пари: передня і задня. Перед склеюванням

обробляємо ребра деталей фрезером. Просвердлимо в другій нижній деталі (деталь з вішалками для ключів) чотири отвори діаметром 8 мм у місцях майбутнього кріплення вішалок для ключів

Виріб майже готовий. Залишилося встановити рами остеклення у дверцята та віконця з тоненьких рейчок (для склеювання використовуємо клей 505) та навісити дверцята. Як матеріал для рейчок можна використати стару дерев'яну лінійку. У дверцятах свердлимо отвір діаметром 8 мм у місці монтажу ручки.

На токарному верстаті з обробки деревини виточуємо невеликі ручки для розміщення зв'язок ключів. Встановлюємо їх у просвердлені отвори на клей В3 та фіксуємо їх.

Залишився ще один штрих.

Перевернемо виріб на зворотній бік. Розмічаємо, випилюємо та підганяємо, по місцю, задню стінку виробу з фанери або ДВП. Приклеюємо задню стінку до виробу клеєм 505, після висихання у задній частині виробу, просвердлимо два отвори діаметром 8 мм у місцях кріплення виробу на стіні.

Тепер можна приступити до декоративного оздоблення виробу. При необхідності використовуємо тонування за допомогою морилок різних тонів та лакуємо виріб акриловим лаком у два шари з остаточним висиханням кожного. Хочу нагадати, що після висихання першого шару лаку, його слід прошліфувати дрібною «наждачкою», щоб зняти ворсинки деревини, що піднялися.

Підбиваючи підсумок, потрібно зауважити, що під час виготовлення ключниці можна використовувати як ручний інструмент, так і електричний. Я розумію, що простругування заготовок рейсмусом скоротить час виготовлення і гарантуватиме однакову товщину всіх деталей. Але, на мій погляд, варто зменшити використання електричного інструменту до необхідного мінімуму. Діти повинні опанувати роботу ручним інструментом. Так, не просто пиляти деревину ножівкою, лобзиком, не просто стругати деревину рубанком, але ці вміння потрібно опанувати. Опановуючи процес пиляння, учень навчається перевіряти справність пилки, лобзика, розуміє і вчиться заточувати зуби пилки напилком та правильно встановлювати пилочку в рамку лобзика. Також тренує правильну поставу та рухи руками в процесі пиляння.

Під час стругання деревини учень засвоює будову рубанку дерев'яного чи металевого. Розуміє, як заточити залізо та налаштувати рубанок до роботи. І, найголовніше, опановує, в процесі стругання, складний комбінований рух, який поєднує притискання та поштовх рубанка вперед.

У процесі виготовлення виробу дуже багато часу забирає шліфування. Нудний, але необхідний процес. Вважаю, що максимально це потрібно виконувати руками, за допомогою наждачних шкірок та напилків. Діти повинні розуміти, що без шліфування красивим виріб не буде. Пам'ятаємо, що під час виконання шліфування відпрацьовується самоконтроль, зосередженість та витримка. Адже змусити себе робити те, чого не хочеться дуже і дуже складно.

Коли виріб буде готовий, і вихованець чи вихованка візьме його до рук, щоб покласти до сумки і нести додому, в його чи її очах ви бачитимете радість і захоплення. А показуючи цей виріб рідним чи друзям, він чи вона з гордістю говоритиме, що це зробив чи зробила він чи вона. Саме такий фінал і є тим підтвердженням того, що праця не пропала даремно. Це і є отой кінцевий результат до якого прагне справжній учитель трудового навчання і вмілий педагог.

Посилання на відеопрезентацію <https://youtu.be/nj4dc6LBVOI>

Т.В. Шестопалова,

практичний психолог Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради Черкаської області

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Події, що відбуваються в нашій країні, торкаються всіх її громадян, як дорослих, так і дітей. Але однією з найбільш вразливих категорій населення до впливу емоційної напруги в суспільстві, руйнування безпечності оточуючого середовища, різкого порушення звичного способу життя, різного роду втрат, є саме діти. Як допомогти їм пережити ці ситуації? Як в умовах закладу освіти забезпечити психологічне відновлення?

У статті представлені деякі вправи та методики, які навчать школярів справлятися зі стресом та напругою, знизять рівень тривожності, допоможуть оволодіти методами релаксації та відновити психологічний ресурс. Цінність цих вправ і методик ще й у тому, що їх можна проводити з усім класом і в дистанційному форматі, у якому найчастіше й доводиться працювати шкільному психологу під час війни.

Вплив психотравматичних чинників, спричинений війною, відчуває все українське суспільство, як ті люди, які безпосередньо знаходились в зоні бойових дій, так і всі ті, кого ці події стосуються опосередковано.

Однією з вразливих категорій населення, що особливим чином відчуває вплив екстремальних подій, які відбуваються у країні впродовж останніх років, і особливо місяців повномасштабної війни, є діти. Для багатьох із них ці події є травматичними, що значно порушують їх життєдіяльність, несуть гіркі втрати, шкодять здоров'ю, спричиняючи стреси, кризи, психотравми. А перенесені в дитинстві психотравми можуть мати відтерміновані наслідки у вигляді поведінкових та психоемоційних розладів не тільки у підлітковому віці, а й у дорослому житті.

Варто наголосити, що найбільш ефективною формою психосоціальної допомоги для дітей, які пережили травматичні події, безперечно, є індивідуальна. Але маємо зауважити, що вона є досить витратною за часом, що обмежує можливість її застосування у закладі освіти і спрямовує працівників психологічної служби до групових форм роботи, використання яких дозволяє охопити більшу кількість осіб, що потребують підтримки і допомоги.

Для тих, у кого під впливом нестабільної ситуації з'явилася емоційна зараженість, підвищився рівень тривожності чи почали проявлятися поведінкові проблеми, насамперед важливо створити відчуття безпеки, передбачуваності. В таких умовах важливо не тільки стабілізувати емоційний стан школярів. Цей напрям необхідно доповнювати й іншими, зокрема, розвитком психічної стійкості до стресових ситуацій, психічного ресурсу для подолання життєвих криз, здатності будувати плани та втілювати їх у життя. Таким чином, групова робота, спрямована на підтримку учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій, має такі завдання:

- **відреагування переживань**, які пов'язані з психотравматичною ситуацією;
- **корекція емоційної сфери**: зниження рівня тривожності, страхів, агресії;
- **розвиток саморегуляції**;
- **зняття м'язового напруження**, оволодіння методами релаксації;

- **розвиток умінь взаємодіяти із самими собою** та з навколишніми;
- **пошук та активізація позитивних ресурсів**.

Діти специфічно переживають травматичні обставини. Нерідко через відсутність навичок обговорення своїх переживань, вікові особливості, сильне емоційне потрясіння діти не висловлюються відкрито про свої неприємні стани. Разом із тим, спостерігаючи за дітьми, можна виявити тих із них, які гостро переживають стресову ситуацію. Наслідки стресу є помітними в емоційних, поведінкових проявах дітей чи прослідковуються на тілесному рівні.

Пропонуємо певні вправи та методики, які допоможуть розв'язати завдання психологічної підтримки дітей та підлітків у воєнний період.

Техніки на заземлення

Заземлення є терапевтичним інструментом для зменшення симптомів тривоги та паніки, а також подолання дисоціації або флешбеків. Мета заземлення – вивести людину з травмуючого переживання, в яке вона занурена. В такий спосіб клієнт зможе переорієнтувати свою свідомість і сфокусувати увагу на тому, що відбувається зараз, а не в минулому.

Техніки на заземлення:

- Заземлюють людину, звертаючи увагу на тіло, дозволяючи відновити зв'язок з реальністю.
- осереджують на диханні, збільшуючи її увагу до того, що відбувається тут і зараз.
- Розслаблюють, створюючи спокій.
- Зміцнюють тіло і пробуджують від оніміння і слабкості.

Техніка «Обійми»

Мета: поглиблення та закріплення позитивних почуттів і сигналів.

Ця техніка взята з EMDR (десенсибілізація та переробка через переміщення очей), метода роботи з травмою. Метод використовує подвійну фізичну стимуляцію (в даному випадку постукування), яка в поєднанні з позитивними повідомленнями покликана поглибити та закріпити позитивні почуття. Речення також можна проговорювати подумки.

Інструкція. Покладіть праву долоню на ліве плече. Покладіть ліву долоню на праве плече. Подумки виберіть речення, яке підсилить вас. Скажіть речення вголос і поплескайте правою рукою по лівому плечі, потім лівою рукою по правому плечі. Тепер поплескайте по-іншому. Зробіть десять поплескувань (по п'ять із кожної сторони), кожного разу повторюючи речення вголос.

Техніка «Крила метелика».

Мета: зниження рівня тривоги, стабілізація емоційного стану дитини.

Інструкція. Покладіть долоні під ключиці навхрест. Пальцями правої руки тричі легенько постукайте під лівою ключицею. Потім зробіть це пальцями лівої руки під правою ключицею. Простукуйте ключиці лівою і правою рукою по черзі протягом 3-4 хвилин, поки не відчуєте полегшення. Під кінець вправи зробіть три глибоких вдихи й видихи.

Техніка «Дерево».

Мета: зниження емоційної напруги, відновлення відчуття опори і внутрішньої сили.

Інструкція. Займіть вертикальне положення, переконайтеся, що ви твердо стоїте на обох ногах, уявіть, що з ваших стоп вниз у землю тягнеться потужне коріння, проникаючи все глибше і глибше.

Ви – дерево. З товстими гілками, що тягнуться в небеса, і з потужним корінням, що йде в землю. Вам не страшні урагани та бурі, тому що ваше коріння проникає глибоко в ґрунт. Відчуйте свою силу і міць, відчуєте енергію, яка проходить по вашому тілу і стікає корінням у землю.

Дихальні техніки для зняття психоемоційного напруження

Мета: досягти розслаблення через дихальні техніки, сприяти глибокому диханню.

«Зігріємо метелика»

Інструкція. Ведучий показує на долоні уявного метелика, розповідає, що він замерз і не може злетіти. Пропонує зігріти його своїм подихом. Діти дихають на долоні (дихальна вправа: відкрити рота і вимовити тривалий звук «А»).

Метелик зігрівся і його треба здути з долоні. Діти роблять глибокий вдих через ніс і видих через рот (на видиху витягнути губи трубочкою, вимовити довгий звук «У»).

«Квітка та свічка»

Інструкція. Уявіть, що у вас в одній руці приємно пахне квітка, а в іншій — запалена свічка. Повільно зробіть вдих через ніс, й уявіть, що відчуваєте запах квітки. Повільно видихніть через рот, наче задуваєте свічку. Повторіть декілька разів.

«Дихання по долоні»

Інструкція. Запропонувати дітям уявити, що долоня – це гора, по якій рухається альпініст. Водити пальцем однієї руки по долоні іншої, від великого пальця до мізинця. На видиху підніматися до кінчика пальця, на видиху – спускатися до його основи й потім починати підйом по іншому пальцю.

Примітка: можна запропонувати дітям на вершині гори (на кінчику кожного пальця) зупинитися і затримати дихання на декілька секунд і потім продовжити рух.

Вправи на зняття м'язової напруги

Мета: зняти м'язову напругу в ігровій формі.

Найпростіший і найнадійніший спосіб навчити дітей розслабитися – це навчити їх чергуванню сильної напруги м'язів та наступного за ним розслаблення. Закінчувати ці ігри слід на стадії розслаблення, коли ви відчуєте, що діти достатньо відпочили.

«Солдат та ганчір'яна лялька»

Інструкція. Запропонуйте дітям уявити, що вони – солдати. Згадайте, як потрібно стояти на плацу, витягнувшись у струнку та завмерши. Гравці мають завмерти у позі військового, як тільки ви скажете слово «солдат».

Після того як діти постояли у такій напруженій позі, скажіть іншу команду – «ганчір'яна лялька». Виконуючи її, гравці мають максимально розслабитися, злегка нахилитися вперед таким чином, щоб їхні руки погойдувалися перед тілом так, ніби вони виготовлені з тканини та вати. Допоможіть їм уявити, що все їхнє тіло м'яке, піддатливе. Потім гравці знову мають стати «солдатами».

Закінчувати цю гру слід на стадії розслаблення у стані «ганчір'яна лялька».

«Пір'інка і статуя»

Інструкція. Уявіть, що ви пір'інка, що літає в повітрі (приблизно десять секунд). Раптом ви

завмираєте й перетворюєтеся на статую. Не рухайтесь!

Потім повільно розслабтеся, знову перетворюючись на пір'інку, що літає в повітрі.

Повторіть декілька разів. Переконайтеся, що закінчуєте вправу пір'інкою в розслабленому стані.

«Лимони»

Інструкція. Уявіть, ніби ви підходите до дерева та зриваєте два лимони, по одному в кожену руку. Сильно здавіть лимони, щоби вичавити сік — вичавлюйте, вичавлюйте, вичавлюйте! Киньте лимони на підлогу та розслабте руки.

Потім повторюйте, доки соку не набереться на склянку лимонаду.

Після останнього натискання та кидка струсіть руки, щоби розслабитися.

«Птах, що розправляє крила»

Інструкція. Уявіть, що ви птах, крила якого міцно стиснуті. З'єднайте лопатки, напружте спину так сильно, як тільки зможете. Ви відчуваєте напругу. А тепер повільно, не кваплячись, звільняйте свої м'язи. Ваші крила розправляються. Стають сильними і легкими, невагомими. Ви відчуваєте розслаблення. Повторіть вправу 5-7 разів.

«Наповнення кулі»

Інструкція. Уявіть, що у вас в руках туго надута куля. Ви тримаєте її в руках. Відчуйте її пружну поверхню. Куля продовжує роздуватися, ви насилу утримуєте її, тому що вона рветься у височінь. Ваші пальці напружені. Ви з останніх сил утримуєте її. Уявіть, що ця куля – ваші страхи і проблеми. Відпустіть її – нехай летить.

Покладіть руки на коліна. Закрийте очі і зробіть глибокий вдих і довгий видих. І ще раз вдих і довгий видих. Дихайте легко і спокійно. А тепер потягніться всім тілом і відкрийте очі.

Також можна використовувати наступні навіювання: «Я спокійний. Я впевнений у собі. У мене все вийде. Я зможу досягти своєї мети». Або: «Я відпочиваю. Мое тіло розслаблюється. Мені тепло і спокійно».

«Гора з пліч»

Інструкція. Плечі підняти й відвести їх назад, зводячи в лопатках. Після цього різко опустити плечі, ніби скинути «гору з пліч».

Повторити цю вправу 2-3 рази.

Арт-методики, які сприяють гармонізації психоемоційного стану і зниженню тривоги.

Зазвичай, здорова, гарно розвинена дитина використовує зцілюючий ресурс малюнка самостійно, без додаткової стимуляції з боку дорослого. Але дія травми може бути такою, що спонтанне самостійне малювання блокується, і тоді ми маємо використовувати засоби арт-терапії. Малювання, яке є природним, притаманним дитині видом діяльності, дозволяє їй найбільш ефективно подолати травматичні переживання і тому займає особливе місце серед арт-методів психологічної допомоги.

Використання арт-технік у роботі з учнями допомагає:

- зняти емоційну напругу та вивільнити накопичені емоції;
- знизити рівень стресу та тривожності;
- активізувати уяву та здатність до творчості;
- спонукати до креативу.

Вправа для дітей і дорослих «Дерево сили»

Автор: Каролін Мехломакулу.

Мета: допомогти учасникам ідентифікувати свої особисті сильні сторони і захисні навички, а також зрозуміти, що можна подолати труднощі, використовуючи свої внутрішні таланти і сильні сторони.

Інструкція.

Візьміть великий аркуш паперу, А4 або А3.

Обведіть долоню і пальці руки, залишаючи відкритий простір на пальцях. Кисть – це буде стовбур вашого дерева, а пальці будуть гілками.

Намалюйте більше гілок і листя на вашому дереві, вони повинні бути великими, щоб розмістити в них слова.

У кожному листочку напишіть одну річ, яка допоможе вам подолати важкий час. Це можуть бути особисті сильні сторони, стратегії подолання, приємні дії або підтримуючі вас люди.

Розфарбуйте дерево, як забажаєте.

Чіткі і прості кроки цієї вправи допомагають дитині відчувати себе більш успішною у творчій роботі, не викликають почуття невпевненості в кінцевому малюнку. Сам образ сильного дерева дає впевненість в своїх силах щодо подолання труднощів.

Вправа «Парасолька»

Мета: стабілізувати психоемоційний стан дитини і знизити тривожність.

Для роботи підійдуть олівці, фломастери чи гуаш та аркуш паперу.

Інструкція. Робота проходить у 4 етапи.

1 етап. Попросіть дітей зверху або в центрі аркуша зобразити парасольку таку, яка могла б захистити від будь-яких зовнішніх негараздів. Нехай діти розфарбують її так, як їм найбільш подобається.

2 етап. Попросіть дітей зобразити фігурку хлопчика або дівчинки (проекцію себе) під парасолькою так, аби фігурка відчувала себе максимально захищеною від впливу навколишнього світу.

3 етап. Нехай діти промалюють кордони захисту парасольки. Тобто виділять той простір, який вона буде закривати собою від зовнішніх негараздів (буває, що діти не хочуть промальовувати ці кордони, і це швидше за все свідчить про їхню довіру до світу. Дітки, які прожили травмуючий досвід зазвичай себе оточують такими кордонами, як додатковим захистом).

4 етап. Попросіть дітей уявити, що крім того, що парасолька захищає, вона ще й має чарівну особливість: коли відкривається, з нею висипаються різні-різні радості і задоволення, які роблять людину під парасолею радіснішою і щасливішою. Нехай дитина промалює в захисному просторі парасольки всі радості, які спадають їй на думку.

Важливо по завершенню техніки проговорити дітям, що ось ці радості, які вони промалювали, і є тими маленькими рятівними речами, які безпосередньо їм допомагають позбутися від суму, страху і поганого настрою. Варто просто в такі моменти підійти до своєї парасольки і скористатись однією із зазначених нею підказок.

Вправа «Пейзаж сили»

Автор: Руслана Присяжнюк.

Мета: гармонізація нейродинаміки, психоемоційного стану, зниження тривоги

Інструкція. Сьогодні ми намалюємо пейзаж Сили – красиву-красиву картину, за допомогою якої оживимо свої супер-сили. Для цього нам необхідні олівці і папір.

1. Покладіть свою долоньку на папір, пальчики з'єднайте разом і обведіть її, а потім перетворіть її на велику гору. Гора – це символ міцності, могутності. Кожен українець зараз – міць і велич. І ви теж! Так гарно тримаєтеся. Я захоплююсь вами.

2. Біля Гори або на ній намалюйте красиве дерево – символ життя, з міцним корінням, зеленою кроною.

3. А тепер намалюйте воду (море, річку чи озеро). Вода – це спокій, вода – це чистота.

4. Вгорі намалюйте яскраве сонечко, яке дарує тепло, все зігріває. Сонечко – це символ турботи.

Подумки відправте промінчики тепла усім, кого ви любите.

5. Пам'ятаєте, що символом миру є веселка? Давайте намалюємо і її.

Ви створили справжнісінький пейзаж Сили і я бажаю вам завжди відчувати свої супер-сили. Ви ж пам'ятаєте, що ви їх маєте.

Нехай кожен українець відчуває зараз силу подолати цю війну! Нехай кожен українець має змогу помічати красу навколо.

Вправа «Різноколірний слон у клітинку»

Автор: В. Назаревич (за мотивами Девіда Макі «Елмер»).

Ситуація довготривалого стресу в нестійких умовах життя призводить до підвищеної активності у діяльності ЦНС. Деякі діти стають розгальмовані, знервовані та перебувають у деструктивно-збудженому стані, який межує з постійною втомою та безсиллям.

Перед вами унікальна метафора різноколірного слона в клітинку для арттерапевтичних занять. Є багато комплексних метафор для арттерапії, але ця особлива для структуривання, систематизації та спокою в час кризових подій.

Всі три компоненти метафори - це потужні структури:

- слон – це символ;
- клітинка – психогометрична структура балансу;
- колір – прояв наявного емоційного стану.

Поєднання цих структур в одній метафорі й формує позитивний арттерапевтичний ефект.

Такого слона можна малювати не одного, а робити ціле стадо, зображати пару чи родину, слоника-помічника або ж слоника-захисника.

Примітка: навколо слона в клітинку діти із задоволенням домальовують пальми і сонечко в клітинку.

Ресурсні вправи**Вправа «Я є. Я маю. Я можу. Я буду»**

Автор: Н. Сабліна

Мета: допомогти нагадати собі про ресурси, як зовнішні, так і внутрішні. І нагадати, що ми можемо їх активно використовувати, щоб підтримати себе в складні часи.

Сьогодні ресурс дуже важливий, тому рекомендуємо Вам коротеньку ресурсну вправу. Відкрийте нотатки в телефоні або візьміть блокнот або аркуш паперу, виділіть 5-10 хвилин.

«Я є»

Напишіть те, чим ви пишаєтеся в собі і що доброго пов'язане з вами (Я доброзичлива(-ий). Я активна(-ий)...))

«Я маю»

Перерахуйте людей, місця та різні ресурси, на які ви можете покластися (робота, батьки, подруга Настя, колеги, кошти на рахунок).

«Я можу»

Напишіть навички, вміння, види діяльності, якими ви володієте (брати відповідальність, керувати проектами, вчитися, спілкуватися англійською, підтримувати людей, знайомитися з людьми).

«Я буду»

Вкажіть, що ви робитимете, щоб підтримати себе у важкі часи (їду на прогулянку, ляжу спати вчасно, подзвоню подрузі).

В останньому пункті можна також записати такі кроки, які необхідні для покращення ситуації та вирішення проблем.

Вправа «Створення безпечного місця».

Інколи, коли ми засмучені, можемо уявити місце, в якому почуваємося спокійно та безпечно. Зараз я попрошу вас уявити місце чи картинку, де

зможете відчувати спокій, безпеку та щастя. Це може бути справжнє місце із ваших спогадів, можливо, - із вашого відпочинку. Також це може бути місце, про яке ви колись чули, можливо, в якійсь історії, або місце, яке ви самі вигадали та створили.

Зробіть декілька спокійних глибоких вдихів і видихів. Заплющте очі та продовжуйте дихати нормально. Уявіть картинку того місця, де ви почуваетесь безпечно, спокійно та щасливо. Уявіть, що там стоїте чи сидите. Ви можете себе там побачити? Використовуючи власну уяву, озирніться навколо. Що ви зауважили? Що бачите поруч із собою? Придивіться до деталей та до особливостей речей навколо вас. З якого вони матеріалу, якого кольору? Уявіть, що простягаєте руку та торкаєтесь до них. Як ви почуваетесь? Тепер погляньте ще далі. Що ви бачите навколо себе? А ще далі, на відстані? Спробуйте розглядіти різні кольори, форми і тіні. Це ваше особливе місце, і ви можете уявити все, що вам хочеться, щоб там було. Коли там перебуваєте, вам спокійно і затишно. Уявіть, що ваші босі ноги торкаються землі. Яка земля на дотик? Повільно пройдіться, спостерігаючи за довкіллям. Намагайтеся побачити, як виглядають речі навколо та які вони на дотик; які звуки ви чуєте? Можливо, це ніжний подих вітру чи спів пташок, чи шум морських хвиль... Чи відчуваєте ви теплі сонячні промені на вашому обличчі? Що відчуваєте на запах? Можливо, це морське повітря або духмяні квіти, або аромати вашої улюбленої їжі? У вашому особливому місці ви можете бачити все, що забажаєте; уявляти, як торкаєтесь або відчуваєте речі на запах, чути приємні звуки. Ви почуваетесь спокійно та щасливо.

Тепер уявіть, що хтось особливий перебуває разом з вами у вашому особливому місці (при роботі з молодшими школярами це може бути вигаданий персонаж чи супер-герой із мультфільму). Там із вами ваш добрий друг, який готовий вам допомагати, хтось сильний та добрий. Він чи вона готовий допомагати вам і піклуватися про вас. Уявіть, що ви разом неквапно гуляєте та вивчаєте довкілля, насолоджуєтесь ним. І з ним чи з нею ви відчуваєте себе щасливим. Ця особа – ваш помічник і добре вміє впоратися з різними проблемами.

Ще раз у вашій уяві озирніться навколо. Добре придивіться до всього. Запам'ятайте своє особливе місце. Воно завжди буде таким. Завжди зможете уявити, що ви у цьому місці, якщо вам захочеться відчувати себе спокійно, безпечно та щасливо. Ваші помічники завжди будуть там разом із вами, коли вони вам будуть потрібні. Тепер приготуйтеся розплющити очі та наразі залишити ваше особливе місце. Ви можете повернутися сюди, коли тільки забажаєте. Щойно розплющите очі, відчуєте себе спокійним та щасливим.

Психіка дітей і підлітків має величезні резерви самовідновлення і саморегуляції. Більшість дітей повертаються до норми після травматичної події без професійної допомоги психологів просто завдяки підтримці і турботі близьких. Але важливою є і підтримка здобувачів освіти шкільним психологом. З метою забезпечення такої підтримки психологам закладів освіти необхідно регулярно проводити заняття, які зорієнтовані на підтримку та розвантаження нервової системи школярів. Важливо також вчити учнів самостійно керувати стресом та емоційною напругою, піклуючись таким чином про власне психічне здоров'я. Саме під час таких занять діти зможуть обрати для себе техніки, вправи і способи, які допомагають зняти стресову напругу та розслабитися, повернутися в стан спокою та стабілізуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапевтична вправа «Парасолька» для стабілізації психоемоційного стану дитини і зниження тривожності. URL: <https://vseosvita.ua/user/id437342/blog/art-terapevtychna-vprava-parasolka-dlia-stabilizatsii-psykhoemotsiynoho-stanu-dytyny-i-znyzhennia-tryvozhnosti-68153.html>
2. Вправа «Дерево сили» автор: Каролін Мехломакулу. URL: <https://t.me/pidtrumaidutuny>
3. Вправа «Кольоровий слон в клітинку» В. Назаревич. URL: <https://www.facebook.com/groups/832480183531610/search/?q=%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%D0%B1%81%D0%BB%D0%BE%D0%BD>
4. Вправи для дітей та підлітків, які перебувають у стресовій ситуації, для зняття психоемоційного напруження. URL: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voienykh-diy/vpravy-dlia-ditey-ta-pidlitkiv-iaki-perebuvali-u-stresoviy-sytuatsii-dlia-zniattia-psykhoemotsiynoho-naprzhennia/>
5. Вправи для розслаблення та заспокоєння дітей та дорослих. URL: <https://www.facebook.com/groups/childpsychologyus>
6. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ: Ніка-Центр, 2020. 122 с.]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf>
7. Діти та війна: навчання технік зцілення. Робочий зошит/Children and War Foundation, Bergen, Norway, 2002, 2012. С.40. URL: <https://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/dity2.pdf>
8. Присяжнюк Р. Пейзаж сили. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=3107027496234715&id=100007824848603
9. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум / упоряд. Браницька Т.Р. Матюхнюк Л.О. Шпортун О.М. Вінниця, 2022. 131 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1_uHPCx-fqz9XyyRBzMvJP-EwrUNsfUS/view
10. Сабліна Н. Ресурсна вправа «Я є. Я маю. Я можу. Я буду». URL: <https://www.sablinatz.com/post/%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%8F-%D1%94-%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D1%8E-%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D1%83-%D1%8F-%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83>
11. Руденко І.М. Психологічні техніки емоційної саморегуляції для учасників освітнього процесу в умовах Нової української школи: посібник. Черкаси: КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2022. 57с. URL: https://eu.docworkspace.com/d/sACGf_EbcofxeuKGIwa6nFA
12. Техніки на заземлення за наявності травмуючих переживань. Центр практичної психології та психотерапії "Інсайт". URL: <https://ru-ru.facebook.com/insight.psycenter>

О. М. Зубкова,

вихователька закладу дошкільної освіти «Ластівка» (ясла-садок)
с. Хутори Червонослобідської сільської ради

ЗАСПОКОЄННЯ ТА РОЗСЛАБЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Дошкільний вік – період надзвичайно важливий для дитини. Саме в цей період відбувається соціалізація особистості, дитина активно пізнає навколишній світ, накопичує свій перший життєвий досвід. Саме від того, яким буде перший досвід дитини дошкільного віку залежить спроможність дитини в майбутньому будувати взаємостосунки з іншими людьми, виявляти до інших людей повагу, проявляти доброту, справедливість тощо. Дуже важливо піклуватися про те, які почуття наповнюють дитину та що вона відчуває. Діти України сьогодні переживають страшні події, вони, як і дорослі, намагаються прийняти нову реальність, у яку потрапили. Однак навіть під час війни життя триває, а діти потребують піклування з боку батьків і вихователів. Вони повинні перші відреагувати на ці зміни, здійснювати виховання та навчання сучасного молодого покоління в сприятливих умовах. Допоможуть у цьому **методи релаксації**. Сьогодні існує безліч таких методів, направлених на заспокоєння та розслаблення дітей дошкільного віку. Кожен із них по-різному ефективний і сприймається індивідуально. Виокремимо найпростіші з них, використання яких не потребує додаткових умов та засобів:

1. **Глибоке дихання** – це ефективний спосіб уповільнення природної реакції організму на стрес. Воно уповільнює серцевий ритм, знижує кров'яний тиск та забезпечує почуття впевненості. Цей простий метод підходить практично всім.

2. **Фізичні вправи** – це чудовий вид відпочинку. Ходьба, біг, плавання та активні ігри – це ті види вправ, які подобаються дітям. Можна займатися під музику.

3. **Візуалізація** також відома як метод візуально керованих образів. Ця техніка використовується, щоб уповільнити мозкову діяльність та позбутися негативних думок та тривоги. Цей метод дозволяє спочатку розслабити м'язи, а потім заспокоїти розум. Подання за допомогою сили уяви прекрасного, спокійного місця – це один із видів візуалізації для зниження рівня стресу, доступний майже будь-якій дитині. Також може бути корисною колірна візуалізація, їй легко навчити дитину.

4. **Сміх** – це чудовий спосіб зняти стрес та допомогти організму розслабитися.

5. **Розтяжка** знімає накопичену напругу у м'язах. Важливо навчити дитину акуратно розтягувати кожну групу м'язів і відчувати, як вони поступово розслаблюються.

6. **Музика**. Прослуховування заспокійливої музики допоможе дитині зосередитися. Навіть дуже маленькі діти можуть насолоджуватися розслаблюючою класичною музикою.

7. **Медитативні техніки** – йога, наприклад – розслабляють і розум, і тіло. Ці техніки можна використовувати як у домашніх умовах, так і у школі.

8. **Обійми**. Заохочуйте дитину, яка де він притискає до себе домашнього вихованця або обіймає кохану людину. Така взаємодія знижує кров'яний тиск та зменшує кількість гормонів стресу.

10. **Напруження пальців ніг**. Напруження пальців ніг знімає напруження решти тіла. Цю просту вправу слід повторювати декілька разів [4, с. 223].

Релаксація дітей дошкільного віку потребує особливого підходу. Нервові процеси в дитини середнього дошкільного віку ще далекі від досконалості. Дітям складно контролюють процеси збудження та гальмування нервової системи. Цим і пояснюється неспокійний сон чи проблеми із засинанням після активних ігор. Насамперед, це стосується активних діток. [3, с. 112].

Вміння розслабитись допоможе дітям зняти напругу, іншим – сконцентрувати увагу, зняти збудження. Якщо релаксаційні паузи включити в режим дня дитячого садка, то це сприятливо позначиться на нервовій системі дитини.

Для формування емоційної стабільності дитини важливо навчити її керувати своїм тілом. У процесі розвитку, виховання та навчання діти одержують величезну кількість інформації, яку їм необхідно засвоїти. Активна розумова діяльність та супутні їй емоційні переживання створюють зайве збудження у нервовій системі, яке, накопичуючись, веде до напруги м'язів тіла. Уміння розслабитися дозволяє усунути занепокоєння, збудження, скутість, відновлює сили, збільшує запас енергії.

Надзвичайно важливою є організація режиму дня та сну. Активних дітей часом складно укласти в ліжко відповідно до затвердженого у закладі освіти графіку. Тому потрібно створити для дитини умови певного денного ритму. Всі прийоми їжі, а також прогулянки важливо проводити в один і той же час. Окрім того, у період, що передє відпочинку, не повинно бути активних занять. Тільки тоді дитина звикне до визначеного режиму.

Під час виховання активної дитини надзвичайно важливі спортивні заняття і фізкультхвилинки під час проведення занять. Завдяки фізичній культурі малюк розвивається як гармонійна особистість. Маленьким діткам дуже корисні чергування вправ фізичних та інтелектуальних або їх гармонійне поєднання [2, с. 100]. І саме застосування на заняттях короточасних фізичних вправ, що супроводжуються пісеньками або віршами, активізує дихання, поліпшує кровообіг і знімає напругу у м'язах. Згідно із методикою вихователі проводять фізкультхвилинки для дошкільнят приблизно в середині заняття у вигляді ігрових дій тривалістю близько 2-х хвилин. Діти виконують прості рухи, але вони повинні бути цікавими для дітей, і в той же час охоплювати всі групи м'язів.

Важливим для заспокоєння гіперактивної і збудженої дитини є **розслаблюючий масаж**. Володіючи технікою розслаблюючого масажу можна керувати емоційним станом дитини дошкільного віку. Особливу чудодійну силу має точковий **розслаблюючий масаж стоп**. Точковий масаж дитячої стопи – це можливість впливати на весь організм, оскільки окремі зони стопи мають взаємозв'язок із внутрішніми органами, системами та хребтом. Точковий вплив дозволяє зняти напругу зі спини та нормалізувати роботу внутрішніх органів. Вже після першої процедури дитина зможе відчувати не лише загальний розслаблюючий ефект, але й зменшення емоційної напруги та покращення загального стану.

Величезну силу для заспокоєння дітей мають **аромати**. Діти - чутливі та вразливі натури, їхній нюх особливо тонкий, і вони дуже сприйнятливі до різних запахів. Тому використання ароматів – це хороша можливість допомогти малюкові рости здоровим та радісним, мобілізувати внутрішні ресурси та гармонізувати його особистість. Однак не всі заспокійливі речовини підійдуть для дитини дошкільного віку. У дитячій практиці застосовують ефірні олії меліси та ромашки, шавлії та троянди. **Для зняття перезбудження та перенапруги нервової системи** для надмірно активних, агресивних або дратівливих дітей використовуйте **аромати лаванди, ванілі, материнки**. Вони добре заспокоюють і приборкують у гніві. Особливий релаксуючий ефект спричиняє застосування **аромалампи при дотриманні певних правил**:

1. Проведення ароматерапії повинно обов'язково узгоджуватись з батьками дітей, які відвідують дитячий садок.

2. Врахування даних про наявність у групі діти з астматичними чи алергічними захворюваннями, оскільки це основне протипоказання для застосування цього методу профілактики. Використовувати його можна лише у дні, коли такі діти не відвідують дитячий садок.

3. Протипоказано наносити нерозведені олії безпосередньо на шкіру дитини, особливо якщо їй немає ще трьох років.

4. Строго дотримуйтеся дозування. Концентрація олій має бути мінімальною та відрізнятися від дорослої дози, необхідно зменшити її в 3–4 рази. При застосуванні рослинних препаратів діє принцип: краще менше ніж більше. Ефект від ефірних олій, науково доведено, вищий за мінімальних кількостей і доз.

5. Провітрювати приміщення необхідно один раз на 2 години, а потім оновлювати концентрацію олій.

Регулює психоемоційний стан дитини також **музика природи**. Вона допомагає долати відчуття дискомфорту, страху, невпевненості, розгубленості. Релаксація досягається при прослуховуванні шелесту листя та співу птахів, шуму дощу та дзюрчання струмка. Ці звуки позбавляють малюка занепокоєнь і страхів. Вони дарують йому впевненість та гарний настрій. Фахівці рекомендують поєднувати спокійні мелодії та звуки природи. Релаксація при цьому найефективніша [5, с. 10].

Діти дошкільного віку полюбляють слухати казки. Найчастіше батьки читають їх перед сном. Однак не завжди казка допомагає швидко дитині заснути. Діти від природи надзвичайно допитливі, тому ставлять багато запитань і не можуть заснути. Щоб цього не відбувалося, потрібні підбирати особливі розслаблюючі казки. Релаксація для дітей дошкільного віку перед сном проводиться саме з казкою, яка не має жодних смислових навантажень. Її сюжет повинен бути досить простим і зрозумілим для малюків. Казковий персонаж у таких історіях завжди повинен хотіти спати і насамкінець міцно засинати. Голос оповідача повинен бути монотонним та плавним. Це заспокоює та розслаблює малюка, і він засинає

Вигадати релаксаційну казку зовсім не складно. Слід лише дотримуватися **таких** правил:

- дитина повинна добре знати головного персонажа казки та любити її;
- текст історії складається із простих речень;
- важливі повтори слів, що сприяють спокою та розслабленню;
- наприкінці казки головний герой повинен обов'язково заснути;
- голос оповідача обов'язково має бути тихим [1, с. 212].

Отже, на сучасному етапі розвитку нашої держави проблема виховання молодого покоління набуває особливого актуального значення. У сучасних умовах важливо підібрати ефективні методи для розслаблення та зняття напруги в дітей дошкільного віку. Важливо долучатися до ходу виконання цих технік, щоб дитина почувалася комфортніше.

Додаток РЕЛАКСАЦІЙНІ ВПРАВИ ДЛЯ ЗНЯТТЯ НАПРУГИ З М'ЯЗІВ ТУЛУБА, РУК, НІГ

«Спляче кошеня»

Уявіть собі, що ви веселі, бешкетні кошенята. Кошенята ходять, вигинають спинку, махають хвостиком. Але ось кошенята втомилися ... почали позіхати, лягають на килимок і засинають. У кошенят поступово піднімаються і опускаються животики, вони спокійно дихають (повторити 2 - 3 рази).

«Шишки»

Уявіть собі, що ви – ведмежата і з вами грає мама – ведмедиця. Вона кидає вам шишки. Ви їх ловите та з силою стискаєте у лапах. Але ведмежата втомилися і кидають свої лапки вздовж тіла – лапки відпочивають. А мама – ведмедиця знову кидає шишки ведмежам... (повторити 2 – 3 рази)

«Холодно – жарко»

Уявіть, що ви граєте на сонячній галявині. Раптом повіяв холодний вітер. Вам стало холодно, ви замерзли, обхопили себе руками, голову притиснули до рук – грієтесь. Зігрілися, розслабилися ... Але знову повіяв холодний вітер ... (повторити 2-3 рази).

«Сонечко і хмарка»

Уявіть собі, що ви засмагаєте на сонечку. Але сонце зайшло за хмаринку, стало холодно - всі стиснулися в грудочку щоб зігрітися (затримати дихання). Сонечко вийшло з-за хмарки, стало жарко - всі розслабилися (на видиху). Повторити 2 – 3 рази.

«Гра з піском»

Уявіть, що ви сидите на березі моря. Наберіть до рук пісок (на вдиху). Сильно стиснувши пальці у кулак, утримати пісок у руках (затримка дихання). Посипати коліна піском, поступово розкриваючи кисті та пальці. Впустити безсило руки вздовж тіла, лінки рухати важкими руками (повторити 2-3 рази).

«Мураха»

Уявіть собі, що ви сидите на галявині, лагідно гріє сонечко. На пальці ніг залізла мурашка. З силою натягнути шкарпетки на себе, ноги напружені, прямі. Прислухаємось, на якому пальці сидить мурашка (затримка дихання). Скинемо мурах з ніг (на видиху). Шкарпетки йдуть вниз – убік, розслабити ноги: ноги відпочивають (повторити 2-3 рази).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / ред. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 321 с.
2. Кружева Т., Піпченко Л. Психофізіологічні детермінанти стресостійкості осіб в процесі навчання. Актуальні проблеми психології / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України: за ред. Максименка С.Д. Київ, 2005. С. 96–102.
3. Педагогічна психологія: дошкільний вік. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 128 с.
4. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
5. Чепелева Н. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Актуальні проблеми психології: психол. герменевтика*. 2012. Вип. 2. С. 3–13.

Б. В. Карабін,

вихователька ГПД Чигиринського НВК «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3» Чигиринської районної ради;

Я. В. Бабенко,

учителька початкових класів Боровицької ЗОШ І-ІІІ ступенів Чигиринської районної ради

"В БУРЕМНІ РОКИ МУЗИ НЕ МОВЧАТЬ"

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Мета: вшанувати пам'ять героїв Небесної сотні та воїнів, які боронили нашу країну у 2014 році і наразі, коли йде визвольна війна проти російських загарбників, прищеплювати любов до Батьківщини, сформувати в учнів розуміння впливу воєнних подій на художню культуру, виховати патріотичну свідомість, розвивати бажання стати гідними громадянами України.

Обладнання: комп'ютер, екран, мультимедійний проєктор.

Хід заходу

Діти.

1. В буремні роки музи не мовчать.
Не спиться їм, й вони бунтують душі.
Поетам, музикантам, скульпторам,
Які і так до всього небайдужі.
2. Пройдуть роки, забудеться війна.
В космічній вимірі вона лиш мить єдина.
Та на віки і донькам і синам
Залишаться мелодії й картини.
3. Залишаться як істина жива,
Як істина, яку не можна знищити.
А у бою поетові слова

Бійцю за волю допоможуть вистояти! (Бабенко Я.)

Ведуча. Зима 2014 р. залишиться в пам'яті нашої країни назавжди. Разом з національно-визвольною війною під проводом Б. Хмельницького та визвольними змаганнями 1917-1923 рр. події на Майдані стануть додатковими сторінками в підручнику з історії України. Але це вже буде не скупий текст, а слова, які переболіли нашими власними серцями і картини, свідками яких є наше покоління.

Дні з 18 по 21 лютого стали днями пам'яті для героїв Небесної сотні, і сьогодні ми зібралися для того щоб їх вшанувати.

Ведуча

Окопи, траншеї, агонія
Країни моєї історія
Людство живе по спіралі
А далі, що буде далі?
А далі – розриті могили?
А далі – Київ бомбили?
Боляче, сумно, жалко...
Квиль при дорозі чайка,
Бо діток її убито.
Нитками білими шито
Життєпис моєї країни,
Її перемог і руїни.

І чорним шито по білому
Руками жіночими вмілими .
Усе ми вмієм робити –
Ще б тільки навчитись жити.

А так знову – волам ревіти.
Та знову десь плачуть діти
Гірчать ягоди знов на калині
І «Пливе кача по Тисині...» (Бабенко Я.)

Відео (Пікардійська терція «Пливе кача по Тисині...»)

Ведуча. У різні часи в Україні під час поховання своїх героїв співали гімн чи «Заповіт» Тараса Шевченка, колишнім воякам визвольної боротьби – стрілецьку пісню Богдана і Лева Лепких «Чуєш, брате мій» («Журавлі»). 21 лютого 2014 р. українці вперше прощалися із загиблими тужливою лемківською піснею «Пливе кача...», що стала неофіційним гімном Небесної сотні.

Віддавна існує вислів «Коли гримлять гармати – музи мовчать». Проте найкращі твори світового мистецтва з'являлися саме в найдраматичніші для людства періоди. А діяльність славетних українських митців цілком заперечує цю тезу. Тому сьогодні ми зібралися тут, щоб зачитати кращі твори, написані в складний для нас час, і прослухати кращі пісні, присвячені героям Небесної сотні та воїнам АТО.

Учень 1. Революційна сцена Євромайдану за відносно короткий час перетворилася на вільну мистецьку платформу. Події, які переживала наша країна, відразу знайшли своє відображення у музиці, а насамперед в творчості гурту «Океан Ельзи», «Скрябін», Козак System, Вперше Чую, Майкл Шур, Телері, Скай, Сергій Шишкін та багато інших.

Учень 2. За понад 3 місяці існування сцени, на Майдані можна було послухати різних музикантів академічної сцени й представників музичного авангарду, естрадних виконавців, бардів та майстрів патріотичної пісні, рок та джаз гуртів з усієї України, а також Польщі, Угорщини, Чехії, Литви та інших країн, які приїхали підтримати протестні настрої.

Відео «Екстреміст грає на піаніно»

Учень 1. Зима, що змінила нас, назавжди залишиться в нашій пам'яті, як і ці слова...

Мамо, не плач. Я повернусь весною.
У шибку пташинкою вдарюсь твоєю.
Прийду на світанні в садок із россою,
А, може, дощем на поріг упаду.
Голубко, не плач.

Так судилося, ненько,
Вже слово, матусю, не буде моїм.
Прийду і попрошуся в сон твій тихенько
Розкажу, як мається в домі новім.

Мені коліскову ангел співає
І рана смертельна уже не болить.
Ти знаєш, матусю, й тут сумно буває
Душа за тобою, рідненька, щемить.
Мамочко, вибач за чорну хустину,
За те, що віднині будеш сама.
Тебе я люблю. І люблю Україну –
Вона, як і ти, була в мене одна.

Учень 2. Роздуми і переживання про війну займають подумки тисяч і мільйонів наших співвітчизників, мільйонів. Кожного дня десятками, сотні волонтерів намагаються усіма силами допомогти нашій армії, яка боронить країну, – людей, для яких найкращою є музика «калашнікова» і для яких музи мовчать...

Учень 1. Сьогодні, коли не тільки на сході України, а і по всій території нашої держави триває військове протистояння, митці не покладають свого пера і нот, щоб словом і музикою підтримати дух тих хто воює і тих хто чекає.

Діти
Чарівна моя Україна
Таку вже гірку має долю,
Що усім поколінням
Воювати треба за волю.
І нам, нащадкам героїв
Треба завжди пам'ятати
Країни своєї історію
Її вікопомні дати.
Треба вчитися думати,
Мислити, метикувати.
Щоб, як станем дорослими,
Досягнутого не втрачати.
Іще один рік проходить.
Ще одна сторінка історії.
Перегорнута, переболена
І не чути «Ура!, Вікторія!»
І чи близько до перемоги?
Не гадаймо на гущі кавовій
А гуртуймося й допомагаємо
Чим уміємо і чим маємо
Й не чекаємо нагород –
Нагорода для всіх єдина,
Коли наш український народ
Захистить свою Україну. (Бабенко Я.)

Відео «Юлія Донченко – Сто бійців, один наказ!»

Діти
Я – ромашка...
В степу широкім на роздоллі
У літнім саяві на зорі
Колише вітерець поволі
Мої пелюстки запасні.
І чути солов'їний щебет,
А не глухі розриви мін.
Солодкий таємничий шепіт:
«Лиш він з гаїв летить, лиш він!».
І небо чисте простяглося
Без літаків і диму стін.
Мені усе це не здалося,
Бо це усе – мій рідний дім!
І хочеться, щоб рученята

Мене зірвали й принесли
Не на могилу до солдата.
Щоб наші хлопці всі жили!.. (А. Середа)

Одного дня усе скінчиться,
задимлена війною втома.
Стократно втомлена жар-птице,
Ти знову повернешся додому.
Ще невідомий нам герою,
Ти розглядатимеш пейзажі,
Вже не хапаючись за зброю.
«Ну ось... я вдома», – тихо скажеш.

Потім судомитиме скроні
Від спогадів, що б'ють з-під пульсу.
Ти там, ми тут – безборонні,
Плід страху – уві сні конвульсії.
Прокинулась...робота, будні,
Новини з передової.
І там, де ти, – зв'язок відсутній.
Але відчуєш: ми – з тобою! (М. Голуб)

Юнаки в нас міцного коріння
Я шокована...Сльози не лнуть...
Сил немає, очі стомились.
Юнаки в нас міцного коріння,
Лише справжні, бо тут народились.
Вони мужньо тримають удари,
Тому гордість насправді бере,
І за те, що вночі під гітару
Мріють, юні, про щастя своє.
І за те, що під дулами танків
Уперед, співаючи, йдуть,
А опісля ховають останки,
Проводжаючи друзів у путь. (І. Шостак)
Відео «Повертайся живим» - С.Тарабарова

Хоч я і дитина, та все розумію
І спати лягаючи ввечері, мрію
Прокинутись вранці в щасливій країні –
Єдиній і вільній, моїй Україні.
В нерівних боях за бажану свободу,
За гідність і честь, за єдність народу
Багато героїв життя віддавали,
Від ворога злого вони рятували
Свою Україну – таку колоритну
У мові і вірі та завжди привітну
До різних народів і поглядів різних.
Невже все даремно?! І вороги грізні
Зруйнують все те, що вдалося нам
надбати,
і будуть у ріднім краю панувати?!
- Та ні! Не здамось! – лине голос народу. –
Від півдня до півночі, заходу, сходу –
Ми різні, але в нас одна Батьківщина!
Навіки єдина! З ім'ям – Україна! (Д. Мусієнко)
Невеселе літо в Криму,
І Луганськ, і Донецьк у диму.
Невеселий і в мене настрій:
Перше вересня – в гільзі айстри...
І сьогодні мені, як ніколи,
Щось не весело йти до школи,
Бо в землі нашій вража сила...
Чим, скажіть, ми таке заслужили?
І воює десь татків брат:
Маріуполь, в руках автомат...
Захищає він сонячне місто,

Чуюсь школу, чиєсь дитинство...

Я не хочу жити в війні,
Щоб було страшно спати мені:
Терористи розбили хату,
Кругом горя і сліз багато...

Ти всіх, ластівко, вбережи,
Захисти солдат і розкажи,
що чекає їх вдома сім'я,
Миру вдома чекаю я! (А. Бабиченко)

Відео «Я тобі наказую жити ...»

Я не хочу війни,
Бо я хочу навчатись у школі.
Я не хочу війни,
Бо я хочу співати пісні.

Я не хочу війни,
Бо я хочу гуляти надворі.
Я не хочу війни,
Бо я хочу радіти весні.

Я не хочу зростати в підвалі
І не хочу не спати ночами,
Затуляючи вуха руками
І чекаючи тиші в пітьмі.

Я не хочу, щоб мама страждала
І щоб батько сів на очі.
Я не хочу щоб брата не стало
і бабуся жила при свічках.

Зупиніться, дорослі, благаю!

Я не хочу війн! Я за мир!

Все, що можна, зробіть, вас прохаю!

Нам не треба війни! Ми – за мир! (Ю. Жосан)

Відео («Христина Панасюк - За крок до бою»)

Учень 2. Бійці завжди радіють приїзду волонтерам, адже крім продовольства та теплих речей вони привозять листи від рідних і малюнки, вправно виведені дитячою рукою.

Діти

В'яже все матуся нишком
не для мене, не для брата
та не жаль нам ані трішки –
рукавички для солдата.

Щоб вони зігріли руки,
щоб вони зігріли душу,
вгамували біль розлуки.

І я теж робить щось мушу.

А я намалюю хату

А в хаті колиску дитячу

І в Бога буду прохати

Хай на сході діти не плачуть. (Бабенко Я.)

Відео (Пісня про кіборгів)

І я молитимусь Богу
Нехай збереже Україну
Хай не буде страху й тривоги
Й не загине жодна людина.

16. Я Матір Божу прохатиму
Щоб край мій покровом укрила.
Й опікувалась солдатами
Щоб кулі їх не скосили.

17. І вчитись ми будем старанно
У зошитах гарно писати
І не будем сваритися
Щоб легше було воювати
Нашим солдатам на сході.
Щоб думка їм душі гріла
Що, як кажуть в народі,
В єдності наша сила.

18. Тож будьмо люди єдині

І в щасті, і в злій годині

Єднаймося в одну родину

Й врятуємо Україну. (всі разом) (Бабенко Я.)

Відео «Молитва» - Анастасія Дмитрук

Учень 1. Міномети, кіборги, «ГРАДи»
То так треба, чи то пак «надо»?
Як на небі спалахує зірка
То комусь це потрібно. А гірко...

Бо згорає чиєсь життя.

Знову хтось іде в небуття.

А цей хтось не сам по собі -

Він загинув у боротьбі

Учень 2. За країну соборну і вільну,
Не роз'єднану, неподільну,
Не розірвану на шматки,
Як було це в минулі віки.

Депутати, парламент, мери...

Добровольці, АТО, волонтери...

І чи Бог пошле нам Мойсея?

Чи судилося жити в пустелі? (Бабенко Я.)

Ведуча. А чи справді так дуже треба,

Щоб снаряди летіли з неба?

Може треба, щоб в небі –птиці

І цілюща вода в криниці?

Може треба – жито у полі?

Може треба – щаслива доля

Україні моїй калиновій?

Чи я дуже багато наміряла? (Бабенко Я.)

На цьому наш захід присвячений творчості нашого буремного сьогодення закінчено. А ми вам бажаємо всім світлих днів і нехай вам щастить. Миру всім нам! Дякуємо за увагу! Все буде Україна

Відео «Анастасія Приходько – Герої не вмирають»

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна на вістрі слова. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. 124 с.
2. Музи проти гармат. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/synyagovsky/544625334fad5/>
3. Коли гримлять гармати, музи... співають. URL: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-15074.html>
4. Мистецтво революції URL: <http://www.i-pro.kiev.ua/content/mistetstvo-revolutsiyyi>
5. Євромайдан. Творчий екстремізм. URL: https://www.youtube.com/watch?v=gqY8gUuN7_M
6. Пікардійська терція – Пливе кача. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z1BSliF5jc>
7. Донченко Ю. 100 бійців URL: <https://www.youtube.com/watch?v=P39T9jCPvMI>
8. Тінь сонця. Меч Арея URL: <https://www.youtube.com/watch?v=plUPkvexQi4>
9. Тарабарова С. Повертайся живим URL: <https://www.youtube.com/watch?v=woyVC8E5tL4>
10. Панасюк Х. Присягу двічі не дають URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wOITxdMMEqk>
11. Кальченко Д. Я тобі наказую жити URL: <https://www.youtube.com/watch?v=X5XCBP0dogk>
12. Панасюк Х. За крок до бою URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eKAsiln6fok>
13. Пісня про кіборгів URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Nx1cNmyURUo>
14. Дмитрук А. Молитва URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eutuzmoYe9c>
15. Приходько А. Герої не вмирають URL: <https://www.youtube.com/watch?v=M34tKv9TKuw>
16. У процесі підготовки даного заходу було використано власні творчі доробки вчителя початкових класів Боровицької ЗОШ І-ІІІ ст. Бабенко Ярослави Вікторівни.

Л. Д. Коваленко,

учителька української мови та літератури комунального закладу
«Макиївський ліцей Ротмістрівської сільської ради»

ПОЕТИЧНИЙ САЛОН

СЦЕНАРІЙ ПОЗАКЛАСНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Тема заняття: Елегія кохання Валентини Коваленко

Мета: розвивати естетичні почуття, здатність до сприйняття художнього слова; виховувати шанобливе ставлення до поезії, бажання плекати в собі щирі почуття кохання.

Обладнання: портретне зображення Валентини Коваленко, виставка книг поетеси, учнівські малюнки-ілюстрації до віршів про кохання; запис ліричної мелодії.

Двоє ведучих та три учениці-декламатори сидять за столами, декорованими квітами та осінніми листям у вазах; за окремим столом – учениця «Валентина Коваленко» (на столі аркуші паперу, книги, настільна лампа).

ХІД ЗАХОДУ

В поезії – я справжня.

Валентина Коваленко

Учениця – «Валентина Коваленко» (на тлі ліричної мелодії).

Книгу спогадів начиння

На думок верстат:

Витчу світ мрійливо-синій

У кохання сад.

Де цвіте зелена тиша

Поглядом твоїм

Й засоромив червень вишню:

Юністю впоїв.

Відбулося... І не будеш

Ти таким, як був.

А колись тривожив душу.

Все забув, забув.

Десь заніс життєвий вирій

Ключ твого тепла.

Й тільки серцем втрату мірять

Доля нам дала.

Відцвіла зелена тиша,

Та все юнь гука...

Червень донечку, мов вишню,

Ніжно доторка.

Учитель. Які ніжні і сумні поетичні рядки... Вони бентежать душу мрійливо-синім спогадом про втрачене у життєвому вирі кохання... Автор цього щирого поетичного зізнання – Валентина Коваленко.

Давайте завітаємо у поетичний «сад кохання», зрощений і виплеканий талановитою поетесою, прекрасною жінкою, нашою сучасницею і землячкою.

1-ий ведучий. Поезії Валентини Коваленко – це справжня магія жіночності, котра вбирає в себе тисячолітній плін буття української жінки. Її лірична героїня причащається і вічністю, і вірністю, і гріхом, проживаючи віки й епохи, злети й падіння, народжуючи і вмираючи...

2-ий ведучий. Валентина Коваленко дивовижно тонко передає інтимні почуття, частіше сумовиті, але завжди – прекрасні. В її віршах – така ніжність і така пелюсткова ласкавість!

I учениця-декламатор

Коли вплетуться зорі у пшеницю

І вечір залоскоче денну втому,

Іду до тебе чиста, мов криниця,

Іду назустріч щастю молодому.

Душа теплом аж міниться, іскриться,

Здавалось: весь би світ ним обігріла!

Нехай квітнуть зорі у пшеницях,

Щоби земля коханням прозоріла.

II учениця-декламатор

Твоєї стежки я не перейду,

Іди собі, бідо моя й надіє,

Весняний вітер сумніви розвіяв,

Мов скошену травичку молодю.

Іди собі, а я сльозу зрону,

Та й перейду убрид усі тривоги,

Й свого кохання тихий біль і стогін

Я на солодкий смуток заміню.

Ти не кохав, зате горіла я

В огні любові трепітнім, шаленим.

В душі твоєї була я безіменна,

В мою ж – ввійшло повік твоє ім'я.

Учениця – «Валентина Коваленко». Я пишу тільки про те, що сама прожила і відчувала. В поезії – я справжня...

Не різню вже де радість, де біль,

Що було, а що просто наснилось.

Я навік заблудилась в тобі,

Наче осінь в дощах заблудилась...

Сизий присмерк згаслих надій

Розсідлав невсипуці пориви.

Нашим щастям сад молодів...

Як струсили туманів гриви.

Його ніжно-тремтливий цвіт

(Є ж в любові ще й дні осінні), –

В інші весни повів твій слід,

Й тільки спогад в душі нетлінний.

III учениця-декламатор

Ти йшов собі...

В повітрі пахло глеєм

І вечір ноги в тишу умочив.

Незайману траву душі моєї

Твій погляд знову перетолочив.

І думалось,

Що все давно минуло,

Й любов сконала під років дощем.

Та ні ж, звелась!

Знайомий біль відчула.

Вона жила, бо їй боліло ще.

1-ий ведучий. Ліричний світ, у який уводить нас Валентина Коваленко, надзвичайно емоційний, ніжний, інтимний, звабливий, чутливо-жіночний. Її лірична героїня – глибоко-вразлива, з тонким чуттям краси внутрішньої і доволишньої.

I учениця-декламатор

Своїм «люблю» порізав серця пучку,
Довірою зумів обплутать очі...
А я й не знала. Ти пішов негучно,
Як і прийшов. А серце кровоточить.
Той болю жар в собі я затушила
Й від хмизу сліз твоїх не загориться.
Ти вивіряв мене. В тобі ж, мій милий,
Зневірилась. Доволі вже кориться....

II учениця-декламатор

Отак пішли
Нічого й не сказавши,
Двох незнайомців
З себе вдаючи...
І тільки біль
Чи жаль якийсь, як завше,
В душі. Чи в журавлиному ключі?
Отак пішли
Безслідно і скрадливо,
Немов когось боялись розбудить.
Чи вітер втих?
Чи, може, в серці злива,
Кохання опустошивши сади?
Отак пішли
Несміло і невміло...
Чи ми собі
Наснилися були?
Хтось десь сміявся,
Щось комусь боліло...
Невже то нам
Нічого й не болить?

Учениця – «Валентина Коваленко». Закохалася я в першому класі – навіть у перший день, коли пішла в свою маленьку сільську школу, де було тільки три класи. Коли вже вдома мати питала, як було в школі, що сподобалося, то моїми першими словами були «хлопчик з довгими віями». Це був Толя Демченко. На жаль, минулого літа його спіткала передчасна смерть. До цього я ніколи не говорила надгробних речей, але коли в селі ніхто не міг і слова сказати, то я вирвалася в останній момент і від душі згадала цю унікальну, світлу людину.

III учениця-декламатор

Схололи жагучі вуста горобини
В шалених морозу вустах.
А так ще хотілось кохання краплину,
Та висохла крапля ота.
А так ще хотілось... Та висохли сльози,
Ущухли і болі, й пісні.
Стійка горобина в обіймах морозу
Червоною кров'ю на сніг.

I учениця-декламатор

Втерло сонце сльози останні
У верби з порижілих вік
Брунькувало чиєсь кохання
З соромливих чийхось щік.
І кульгали дими патлаті,
Щось терпке із собою несли.

Мов надії в обідраних платтях,
По душі моїй сумно брели.
Хтось щасливий дзвінкоголоссям
Світ оновлений обіймав...
Ти пішов... І лягла пільма,
А мені – що весна, що осінь.

II учениця-декламатор

Не жалій мене, чуєш, не треба,
Співчувань я твоїх не хочу.
Різні ми, як земля і небо,
Як зелені і карі очі.
Ми з тобою такі не схожі,
Як долина й висока круча.
Я до тебе – світанням гожим,
Ти до мене – дощем колючим.
Скільки весен в любові закута
Через грати жури й чекання,
Я вже вкотре тобою забута,
Виглядаю твого кохання?
Зеленіють хустки на вербах,
Зеленіють мої надії...
Не жалієш мене? Не треба!
Я забути тебе не вмію.

Учениця – «Валентина Коваленко». Я добре пам'ятаю своє перше освідчення. Я тоді вчилася в 10 класі в Макіївській школі. Мені весь час підкидав записки Сашко Селезень. В одній із них був вірш: «Ты не моя, я это знаю. Зачем я так тебя люблю? Зачем я мучаюсь, страдаю, зачем любовью в себе таю?...» Потім Сашка дуже довго не бачила. І років через 20 де б ми могли зустрітись? У тіткі моєї, в льоху. Я з чоловіком набираю посадкову картоплю і чую, як якісь два чоловіки купують картоплю собі. Сиджу зверху на картоплі в хустці, у куфайці, валянках, а чоловіки сновигають туди-сюди з мішками, і раптом залишаємося на самотині вдвох – він і я. І тут голос у льоху: «Валю, ти мене що – не впізнала?» Дивлюся – і падаю на тій картоплі. Тут він і сказав, що не він, а Пушкін написав цього вірша...

III учениця-декламатор

Свистом тишу цвіркун перетрушує.
Йду городом. Втікаю від втоми.
Вечір влекався дичкою – грушею,
Наче в серці далекий спомин.
Ти чекав. А вона все не шилася
Та роками німа розмова...
Я спішила до тебе...
Спішила все...
Й на єдине спізналася слово.

I учениця-декламатор

Думок вже давно зотліло
Непередерте просо...
Й любові стерня вціпіла
Не коле вже душу босу.
Розірване – тричі зшити
І розторочено тричі...
Тобою збуяло літо.
А в осінь тебе не кличу.

Учениця – «Валентина Коваленко». Коли були надруковані мої перші збірки: «З любов'ю», «Перевесла істин», «Приворот-зілля», людям особливо сподобалася любовна лірика, навіть деякі вірші були покладені на музику.

Пісня на слова В. Коваленко у виконанні учениці**II учениця-декламатор**

Коли, як п'явка, ссе самотність душу
І вітри розпачу зривають цвіт надії,
Тоді себе всміхнутися примушу
Й скажу: «Прости, я розлюбив не вмію!
Тебе, мов зошит, думами гортаю,
І записат у нім себе волю,
Та гордість слабосилля проклінає
І перекреслює мої слова і мрії.

III учениця-декламатор

Ну чим мене твій погляд напоїв?
Із зілля був настоящий якого?
Що й досі в серці стогнуть солов'ї
У намаганні виплакати знемогу.
Що й досі літо губ твоїх терпких
Пульсує в душу ніжністю і болем...
А я все тчу надії рушники,
Хоч знаю: не простелить їх нам доля.

Учениця – «Валентина Коваленко». Кохання – це енергія, яка очищає і творить тебе... Спочатку у моїх віршах переважала тема нерозділеного кохання. До речі, саме страждання дає біль і наснагу до творчості.

Потім – це радість єднання. В поетичному світі з'являється той чоловік, який дає жінці відчуття її справжності. Мені потрібно було багато пережити та перстраждати, щоб зустріти людину, яка є в гармонії з моїм світом, як духовним, так і тілесним. Без тілесної втіхи людина не може повно відчувати себе щасливою. Красива еротика, якої раніше я соромилася, перейшла у мистецтво слова.

Почав мене з цілунку. Від небес. Й на вуст його палахкотливим вістрі. Я так боялась звабити себе...

I учениця-декламатор

Твій проріст – в крону кіс моїх і рук.
Мовчи... промовч слова,
допоки злюбю:
небесні
арона у
вуста
беру...
Щемить твій схлип, неначе гук... ще мить –
й дослухую себе вже
в тому згуці, –
перестигають
арона,
наче
ми,
І в розсип... між мартинцевих отав.
Промовч мене... ні
порухом не руши...
В порожнє небо
схлипнув
легко
п
т
ах...

Учениця – «Валентина Коваленко». Почуття пристрасті та кохання змінює світ навколо, навіть у кольорах. Раніше я була більш консервативною: чорний колір – це чорний, а білий – це білий. Це видно

було навіть з мого одягу. Коли я по-справжньому закохалася – змінилися і кольори довкола. Для мене стали прийнятними теплі барвисті відтінки. Мені захотілося жити!

II учениця-декламатор

Твоїх очей – щаслива повинь,
Що вийшла з берегів любові.
Очей моїх – таємна гать,
Оту щоб повинь перейнять,
Й не дасть в пориві їй жаги
мої
розмити
береги.

Учениця – «Валентина Коваленко». Що далі, то відчуваєш кохання дуже цінним і адресованим не всім у житті. Треба вміти любити, щоб зазирати в себе, пізнавати себе. Коли людина закохана – вона відчуває себе молодію, не помічає дріб'язку; в неї очі горять, вона вся горить...

Не приручай.
Хай буду, як була.
Вогонь-бо неприручений – жаскіший.
Підступна я
і дика, наче тиша.
Боїшся? Не сплять тебе дотла.
Ти будеш
мною просто жеворіть
в жданні нового спалаху спокуси.
Чому, спитай,
до жайворів горнуса?
Бо ти пізнаєш безсилий жайворів.
А я підступна,
дивна, дика, – інша.
Вогонь-бо не приручений – жаскіший.

Учениця – «Валентина Коваленко». Кохання – це крила, які піднімають тебе до будь-яких вершин і дають сили здолати всі перешкоди. Чим більше живу, тим більше переконуюся, що немає нічого ціннішого, ніж людські стосунки, любов. У кожному віці – різні прояви кохання, але воно завжди – найсвітліше, що дає натхнення. Бажаю всім бути щедрими на кохання.

Учитель. Ми сьогодні зробили лише крок у світ ліричної поезії Валентини Коваленко. Осягнути усю красу, ліричність, багатогранність, таємничість поетичного слова Валентини Коваленко можна, лише впустивши в своє серце

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валентина Коваленко. Діймо за давньою приказкою: «Моя хата скраю – перший захищаю» URL: <http://www.kray.ck.ua/politika/postup-vladi/item/>
2. Коваленко В.М. З любові. Черкаси: ІНЛЕС.1993.56 с.
3. Коваленко В.М. Приворот-зілля. Київ: Гранослов.1997. 73 с
4. Коваленко Валентина Михайлівна URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Невигадані історії: Валентина Коваленко URL: <http://vikka.ua/nevigadani-istorii/28425-nevigadan-stor-valentina-kovalenko.htm>
6. Поетеса Валентина Коваленко – дівка із дива URL: <http://modna.ua/intervyu/poetesa-valentina-kovalenko-diva-iz-dyva>

О. П. СІДЕЛЬНИКОВА,

заступниця директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Золотоніська санаторна школа Черкаської обласної ради»

«ЗАЗИРНИ У ВІЧІ СТАРОСТІ...»**СЦЕНАРІЙ ВИСТАВИ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

МЕТА: узагальнити знання учнів про правила поведінки вдома, в школі, в громадських місцях, прищеплювати навички правильного ставлення до старших, батьків, вчити піклуватися про молодших, слабших; виховувати людяність, милосердя, співчуття і шанобливе ставлення до людей похилого віку.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Читець

Лікар

Санітарочки

Василь

Голос за сценою

Хід заходу

*Живе тільки той, хто комусь потрібен***Сенека**

Читець. На карті небесних тіл немає планети з назвою Старість. Але вона існує – тільки не в просторі, а в часі. І свого часу кожен із нас ступає на цю планету. Час там протікає повільно, з довгими ночами, наповненими безсонням, ломотою суглобів, лякаючи переборами в серці. І люди сприймають його по-іншому і живуть більше в минулому, ніж у теперішньому. У них дивна пам'ять – пам'ятають до найдрібніших деталей події піввікової давності і забувають те, що трапилось нещодавно: куди поділися окуляри, чи ковтнули пігулку, що їли на обід.

А як вони ходять! Пересуваються повільно, особливо взимку, коли слизько, приглядаються напружено, по східцях піднімаються приставним кроком. А впадши, самостійно підвестися не можуть, чекають, простягнутої руки, а іноді й машини швидкої допомоги.

Старість окреслює навколо людини коло самотності. І чим далі, тим вужчим стає це коло. За межею залишається робота, яку любив. Потім – весь божий світ, і ось уже став доступним тільки найближчий квартал або сквер, ось уже не вийдеш за ворота...

«Живе тільки той, хто комусь потрібен...» - писав Сенека. Приходить час – помирають люди. .. І нічим не можна відкупитися від смерті. Але люди помирають по-різному... В різних умовах.

Лікар. Доброго дня. Я лікар будинку для пристарілих Павло Іванович Столяренко. Працюю тут уже 20 років. Сьогодні я хочу поговорити з вами про старість. У нашому будинку три десятки літніх людей. Звичайно, різні обставини змусили їх покинути рідну домівку і переїхати до будинку пристарілих. Коли людина самотня і за нею нікому доглядати – це одна справа. Але, коли діти відмовляються від своїх немічних батька чи матері – це вже злочин...

Щодня я бачу їхні очі. На жаль, вони не завжди ясні та веселі, частіше – сумні, сповнені тривоги, а інколи й безнадії. Старість – уперта бестія, що покриває зморшками обличчя, чіпляє на плечі горб і

дає кожному костур. Найстрашніша річ – це самотня старість. Людина ніколи не зможе змиритися з нею... Наші старенькі ні на що не скаржаться, нікому не розказують про справжню причину своєї самотності. Жоден із них ніколи не зізнається, що десь щасливим життям живуть їхні діти, внуки... Що саме вони привезли їх сюди, щоб залишити померати на самоті. А вони... хоч і плачуть ночами, але не шлють прокльонів до порогу дітей і продовжують чекати. Вони скаржаться на біль у суглобах, у попереку, на те, що ноги відмовляються ходити, але я знаю, що лікувати у моїх стареньких потрібно не тіло, а душу...

Людина, на жаль, смертна, і кожен із нас має свій час на землі. От і минулого тижня ми попрощалися ще з однією нашою старенькою. Марія Петрівна пішла від нас, залишивши по собі десяток вишитих рушників, сотню мудрих порад та безліч життєвих приповідок...

А зараз мені час. О цій годині ми з моєю молодого колегою Катериною Леонідівною завжди починаємо обхід.

Кімната старенької у будинку для стареньких. Заходять дві санітарочки у білих халатах із знаряддями, щоб прибирати кімнату.

Санітарочка 1. Ну ось, іще одна старенька пішла в небуття. Два роки тут працюю, а ніяк не можу змиритися з тим, що настає час – і вони ідуть від нас. От і тепер. Тиждень минув, а мені все здається, що зараз відчиняться двері і почується ніжне «Доброго здоров'я, Тетяно». Гарна така була жінка, добра, на мою бабусю схожа. Я ж прийшла сюди працювати, коли до медінституту не вступила. Думала, рік попрацюю – і все, піду вчитися. Та так прикипіла до своїх стареньких душею, що вступила на заочний.

Санітарка 2. І що, у Марії Петрівни нікого не було? Чоловік, діти?

Санітарочка 1. Чоловік був, помер п'ять років тому. Це після його смерті вона і потрапила сюди. Занедужала від туги за чоловіком, важко стало поратися самій, от і попросилася сюди...

Санітарочка 2. А діти?

Санітарочка 1. Не було дітей. Мабуть... Вона не любила про це говорити. А тут так заведено: ніхто ні про що не питає, хто хоче, сам розповість. А Марія Петрівна, вона... Вона стільки історій життєвих розказала, а про себе – нічого... Казала тільки: все життя у дитсадку пропрацювала нянечкою... Вишивати любила. Бачиш, які рушники гарні. Вона і мені один подарувала. Казала: «Ти могла б бути моєю внучкою, Тетяно. Хай буде тобі рушник весільний, на щастя».

Санітарочка 2. А з цими рушниками, з речами її що буде?

Санітарочка 1. Рушники висітимуть, чекатимуть нового господаря. Захоче новий мешканець кімнати,

залишить їх, не захоче – знімемо і подаруємо тому, хто цього захоче. А речі? Речі зберемо і в комору віднесемо. А там? Якби у неї були діти, тоді б... Та тоді б вона не помирала тут, на самотині. З речами нехай комірник розбирається. А я візьму собі оце фото. Такою Марія Петрівна прийшла сюди... Подивися, які добрі очі.

Коли за плечами був майже рік спілкування, я раптом зрозуміла, що Марія Петрівна, стала мені як рідна. І зустрічі з нею приносили мені втіху, тому що мої рідні бабусі й дідусі, на жаль, вже померли. І якби не Марія Петрівна, я не мала б змоги заглядати у добрі мудрі очі і стискати у своїй долоні слабку старечу долоньку. Завдяки цій бабусі мене зігрівала думка, що є в світі ще одна людина, яка щиро за мене хвилюється, чекає мого приходу, може розділити зі мною радість і смуток, і звісно ж, для якої я можу бути справді корисною...

Санітарочка 1. *(дістає з-під подушки згорток, розгортає і бачить пачку листів і поховклі фото...).* Листи... Дивно. Це ж почерк Марії Петрівни.

«Доброго дня, сину мій рідний. Наснився ти мені сьогодні. Бачила, ніби йдем лугом удвох. Ти біжиш попереду і, зриваючи квітки, запитуєш: «А це яка квітка? А ця як зветься?» Прокинулася я така щаслива, а серце так і стискається: Де ти тепер? Що з тобою? Чи здорова моя внучка Оленка? Вона ж уже зовсім доросла. Я для неї рушника весільного вишила... Так хочеться побачити вас перед смертю. Щовечора, сину, я молю Бога за тебе. Аби все у тебе було добре...».

Санітарочка 2. То виходить, у Марії Петрівни був син?

Санітарочка 1. Чому був? Виявляється, він є. Подивися на дату. Лист написаний місяць тому. І живе зовсім близько – у обласному центрі. Хоча, мабуть, ти маєш рацію, був... Був і зрадив її.

Санітарочки виходять

Читець.

ЧЕКАННЯ

Харасайло Наталія

Вітер добирається до хати,

Синій вечір в шибку загляда.

– Чи не прийде хто? – чекає мати.

На кутку сміється Коляда.

Впав холодний промінь на підлогу,

Зорями розсипалась зима.

Мати поглядає на дорогу:

– Може прийдуть! Ні, таки нема.

Місяць зачепився за тополю,

Дим у небо згадкою зліта.

Доїда самотність сиву долю,

Допиває стомлені літа.

Колискову заспівала мати,

Пустку притуливши до грудей:

– Хай не йдуть, та тільки б лише знати,

Що все добре десь там у дітей.

Світло у домівах погасили,

Ніч за руку самоту веде.

Спогади за стіл, мов гості, сіли,

Скрипнув сніг... А може, хто іде?

Кабінет лікаря. Павло Іванович сидить за столом і пише. Заходить схвильована Санітарочка 2.

Санітарочка 2. Павле Івановичу, чому життя таке жорстоке? Коли я бачу обличчя цих бабусь і дідусів, мені хочеться кинути перед ними на коліна і сказати: «Вибачте, вибачте за те, що ви живете тут, а я зі своєю родиною». Щойно я стала свідком такої сцени: одна із стареньких, баба Ліда, розмовляла по телефону: «Ало, Світланко, доброго дня, донечко! Ні, нічого не трапилось, просто я дуже скучила, захотіла почути твій голос». Потім вона несміливо так каже: «Хотіла я до тебе приїхати, та ноги не ходять. Може, ти якось заїдеш?» Я зрозуміла, що донька щось різко відповіла, бо старенька раптом знітилась і намагалася продовжувати розмову, запитувала, як справи у доньки, як чоловік. Але швидко попрощалася, покірно сказавши: «Якщо не можеш, то не приїзди». Нянечка, котра сиділа поряд і чула цю розмову, раптом втрутилася: «Та як же вона не може? Та вона ж донька ваша. Давайте, я сама з нею поспілкуюся». Але баба Ліда безнадійно махнула рукою і пошкитилась від телефону. Хіба ж це справедливо? Адже донька у баби Ліди живе зовсім близько. Павле Івановичу, може, ви їй зателефонуєте? Може, вона вас послухає. На бабу Ліду шкода дивитися.

Лікар. Заспокойтесь, Юлечко. Знаєте, скільки таких дзвінків я зробив за роки своєї роботи тут... Скільки разів казав собі: все, годі, якщо діти не хочуть слухати власних матерів, то чи будуть вони слухати мене... А потім брав слухавку і знову набирав черговий номер, натикаючись на байдужість на іншому боці проводу... Гаразд, давайте спробуємо, адже здоров'я баби Ліди справді добряче похитнулось. Вона каже, ноги болять, спати не дають, але я знаю, що не спить вона, бо душа болить. *(Шукає у справі баби Ліди номер телефону, набирає. Чути гудки. Хтось бере трубку).*

Ало, доброго дня, Світлано Миколаївно. Вас турбує Павло Іванович, лікар будинку для літніх людей. Мама ваша занедужала. Ви б приїхали. Дуже вона вас чекає.

Голос за сценою. Може, і приїду коли, та не зараз. Справи у мене... *(кидає слухавку)*

Лікар. Ало, Ало. *(розводить руками).* Піду до баби Ліди, погломимемо. А ви, Юлечко, за десять хвилин, чайку нам принесіть з м'ятою. Вона його любить.

Санітарочка. Гаразд.

Читець.

І у тебе були колись крила.

І красунюю, бачу, була...

Відлітала своє, відлюбила.

І торкнулися зморшки чола.

Йдеш у капцях кімнатних, поволі

Інвалідний штовхаєш візок.

Отака вона в старості доля:

Що не день усе важчає крок.

Ще ж недавно старого возила.

Йдеш тепер за візком вже сама.

Відлітала своє, відлюбила.

Навіть смерті просила – нема.

Йдеш поволі. Самотня. Худенька.

Ех, знаття б – до дітей докричавсь:

"За візком ваша дикає ненька:

Вам про неї подбати вже час!"

Повернула і щезла за рогом.
 Пес і звідти загавкав чомусь...
 Я прошу всіх: заради святого
 Не лишайте самотніх матерь!
 Так їх гірко безсилих зустріти,
 Що ледь-ледь свій виважують крок.
 Не дай, Боже, лишитись самотнім
 І штовхать інвалідний візок! **Іван Шевченко**
 Кабінет лікаря. У кабінеті – лікар і лікарка.

Лікарка. Життя проходить безповоротно. Не пожив, а смерть вже тут, і ти не встигаєш нічого суттєвого зробити, відходиш в інший світ. У мене в руках - історії хвороб моїх стареньких. А якщо бути об'єктивною – то це історії їх життя. За кожним із цих прізвищ – чиясь доля. У кожного із них був час, коли на душі було спокійно, тепло, затишно. Народжувалися діти, хата повнилася дитячим сміхом. Пізніше - чекали онуків, ростили їх, дарували їм свою ніжність. А потім... Потім стали тягарем для рідних дітей. Когось привезли сюди діти, а інший – не чекаючи страшного вироку доньки чи сина з невісткою, прийшов сюди сам.

(Розгортає історію хвороби). Тетяна Михайлівна Панченко. Її старша донька живе в Москві. Якось Тетяна Михайлівна сказала мені: «Ви так схожі на неї, що я завжди чекаю, коли Ви будете проходити кризу вікно, щоб нагадати мені мою донечку, мою Лізку. У неї складна життєва ситуація. Коли все владнається, вона обов'язково забере мене звідси». Отак і чекає...

Пісня «Дітей до матері нема» (Слова: Микола Янченко Музыка: Микола Янченко)

Розквітли мальви біля хати,
 Співали ластівки пісень,
 Самотньо догорала мати,
 Мов свічка танула щодень.
 І хата плакала сльозами,
 Які дощами пролились,
 І сумувала за дітками,
 Що в хаті гралися колись.

Приспів:

За морями син, дочка далеко,
 А мати все сама, сама,
 Вертаються до рідних гнізд пелюки,
 Дітей до матері нема...
 Самотньо догорала мати,
 Літали в небі ластівки,
 Гніздилися в стрісі її хати,
 Красу зі'ялили роки.

Цвіли черешні біля хати,
 Співали ластівки пісень,
 Дітей чекала рідна мати,
 Мов свічка танула щодень.

Приспів.

А я ж плакала вас маленьких,
 Ну в чім, скажіть, моя вина?
 Ридала гірко сива ненька
 В самотній хаті край вікна.
 І хата плакала сльозами,
 Які дощами пролились,
 І сумувала за дітками,
 Що в хаті гралися колись.

Приспів.

Лікар. (розгортає іншу історію) Віра Іванівна Коваленко. Вона тут уже два роки. Віра Іванівна

ніколи не розповідає про сина, хоча він – відома в нашому місті людина. Сидячи цілими днями коло вікна, Віра Іванівна часто бачить, як він проїжджає службовим авто повз наш будинок, і це для неї радість незмірна. Вона знає, що він живий і здоровий, і більше їй нічого не потрібно. Але час невблаганний, минає дуже швидко. Ось уже довгих два роки, як син до матері не заходить. Та вона сподівається... і чекає. Очевидно, він забув, що у нього є мати. А вона так безмірно і сильно любить його. Їй же бракує тільки трішечки уваги, зовсім трішечки.

Читець.

Приїдь, мій синочку, сусіди хворіють,
 Я тиждень у хаті знаходжусь сама.
 І квіти померзли, перина не гріє,
 Поліночка дров уже в хаті нема.
 Я знаю, тобі вже тепер не до мене,
 Та в мене в житті ти zostався один.
 Колись ти мене називав - моя нене,
 Моя був надія і люблячий син.
 Я пенсію, сину, для тебе складаю,
 Поститися мушу - достатків нема...
 Я скоро помру... То приїдь, я благаю,
 Бо я в цілм світі лишилась одна.

Лікарка. (Розгортає іншу історію). Дід Василь... Тут усі його так називають, хоча він молодший за багатьох наших стареньких. Він єдиний, хто постійно розповідає про своїх рідних. Живе цими спогадами. Чотириох синів і доньку виховав разом зі своєю Варкою.

Василь. Важкі то були часи, ледве зводили кінці з кінцями. Але не впали духом, поставили дітей на ноги. Задоволений був Василь своїми синами, бо, як всі, були роботящими. Та й донька росла дівка нівроку. Сини, як ішли по черзі до армії, то десь там і зоставалися, додому не повертались. Розуміли батьки, що у кожного своя дорога, ніби й раділи з цього, та все ж у серця закрадався неспокій. Їм хотілося, щоб сини були десь тут, поруч із ними. Залишилася біля них тільки донька Устя, але, коли прийшов час, виїшла заміж у своєму селі, відійшла від них. А через три роки тяжко захворіла й залишила цей світ, зоставивши після себе синочка Олексійка. Тож зосталися Василь із Варкою удеох у своїй хатині, в якій колись було так гамірно і весело, а стало тихо, ніби й дітей у них не було. Минали роки.

Сини листів додому не писали. Отак і черствіли їхні серця. Від туги за синами захворіла і померла Варка, не дочекалася синів. Вони навіть на похорон матері не приїхали. Ридав Василь над Варкою, просив Бога, аби швидше забрав і його до дружини, але йому судилося ще десять років прожити самому в осиротілій хаті. Єдиною втіхою для Василя був онук Олексій, син покійної доньки Усті. Він не забував старого, навідувався його разом із дружиною. Отак і живе дід Василь. Ще коли був здоровий, коли порався у городі, менше було всяких думок. А як почали чіплятися всякі хвороби, усе частіше став думати про синоків. Чому вони його забули? Чому ніхто з них не постукає у двері? Які вони зараз? Спочатку

часто плакав, коли ніхто не бачив. А потім, коли Олексій вмовив продати хату і переїхати до них, перестав. Коли починав жалітися, що зранені на війні ноги ніють і спати не дають, невістка одразу зачинала мову про свої болячки. Отак він і зник мовчати. Дивитися на небо і мовчати. А коли відчує, що батьківський холод передався і правнуку, зібрав речі і переїхав сюди... Онук йому щомісяця телефонує. Дід Василь дуже чекає цих дзвінків, сподівається, що Олексій запросить у гості. А після цих дзвінків довго сидить на лавці і дивиться у небо, втираючи сльози... Десь там – його Варка. Він думав про те, що їй є з ким поговорити, бо ж у раю багато добрих душ. Від таких думок на серці відлягало – аби їй було добре, а він... Він увечері, як завжди, гортатиме старі фотографії, на яких вони разом...

Лікар. Марфа Андріївна... Син привіз її сюди помирати. Зовсім немичну привіз. Вона уже не вставала. Сказав: «Не потрібна мені смерть у новій хаті. Це поганий знак». От і позбувся матері...

Читець. Синочку мій, не добивай мене, стару,
Своїми дужими юнацькими руками!

Я - на межі. Я обіцяю, що помру,
Помру сьогодні, але... сину, ти ж не камінь!
Мені ти кажеш: "Мамко, ти – ні те ні се,
І щось верзеш ото, ні в тин і ні в ворота!"
Моя дитино, у збагнута можу все,
І ця історія у світі вже двоохота.

Тобі я, сину, не нагадую той час,
Коли без мене ти не міг ступити й кроку...
Тепер ти виріс. Мій вогонь уже погас.
Але за що мене ти, сину... так жорстоко?..
Скажи, хто серце загорнув твоє в кору,
Що не подужає її і рідна мати?

Синочку мій, не добивай мене, стару...
Я помираю... Щоб тобі не заважати...

Санітарочки заходять до кімнати. Приносять квіти, кувшин з водою, стакани, печиво у вазі.

Санітарочка 1. Ну ось, не довго сумувала кімната Марії Петрівни. Після обіду буде тут нова господиня.

Санітарочка 2. Кажуть, сама попросилася сюди, коли зовсім сил не стало поратися в хаті та на городі. Син, кажуть, у місті, а вона все життя у селі прожила, у Привітному. Це за сімдесят кілометрів від нашого міста. Там таке зелене село. Павло Іванович наказав квіти поставити, бо дуже вона, бідолаха квіти любить. Кажуть, півгрядки засаджувала чорнобривцями та майорами...

Санітарочка 1. Я чула, що їй уже 82 роки. Мабуть, і внуки у неї вже зовсім дорослі. Сподіваюся, хоч навідувати її будуть. Я чула, що син обіцяв ремонт у їдальні зробити.

Санітарочка (з сумом). Він зробить... Краще б про матір подбав. Скажи, Таню, а за два роки, хоч раз було таке, щоб когось із стареньких рідні забрали додому?

Санітарочка 1. Щоб навідували було, щоб хоронити забирали теж було, а от, щоб зовсім забрали додому когось – такого при мені не було. А шкода... Вони ж усі, усі до одного чекають і вірять... Бо як же їм без віри...

Читець.

Чи виріс я, чи хата похилилась,
Що стріха дістає мого плеча?
Сумні над ставом верби зажурились.
І мати виглядає орача.
Вона давно чекає його з міста.
"Приїдь, - казала, - в теплі місяці,
Я, як колись, вчиню у діжці тісто
І напечу рум'яних буханців.
Приїдь, синочку, ми город посадим.
І може тин полагодиш мені,
Бо я сама не дам усьому ради,
І дні мої чогось такі сумні.
Приїдь, синочку, вже отаву косять,
І скоро літо ось уже мине,
Ранкова прохолода в руна росить,
А серце через болі не засне.
Приїдь, синочку, картоплі копають,
Пожовклим листям осінь гомонить,
Приїдь, дитино, я тебе чекаю,
Спитай що я роблю, і що болить.
Приїдь, синочку, скоро вже зима,
А я дровець до неї не надбала,
Старенька хата наша і німа,
Повітка валиться (про це тобі писала).
Приїдь, синочку, віхоли гудуть,
Не дуже тепло вдома, я хворію,
Сусіди в постіль воду подають.
То може ти приїдеш в цю неділю?
Приїдь, дитино, бо, мабуть, весна
Приїде, та вже без мене рідним краєм.
Тебе нема. Чогось тебе нема?
Може тебе там хтось не відпускає?
То ти скажи, що мати тебе жде,
Одна в селі старенька проживає.
На дворі темно. Лід тріщить. Мете.
А я тебе у вікна виглядаю."
Чи виріс я, чи хата похилилась,
Що стріха дістає мого плеча?
Сумні над ставом верби зажурились.
А мати все чекає орача.
- Я їду, мамо. Чуєш? Я вже їду.
Я зрозумів життя земного мить.
Метуть сніги, твого шукаю сліду,
Ой, мамо рідна, як без тебе жить?!!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкоровайна О. Як зробити школу толерантною: Можливості і засоби. Київ: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид Л.Галіцина, 2006. 128 с.
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
3. Зязюн І.А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник. Київ, 1997. 302 с.
4. Харасайло Н. Мереживо доли. Полтава, 1999. 156 с.
5. Сценарії виховних заходів. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-shanuymo-starist-bo-vona-svyata-218324.html>.
6. Сюжетні, драматургічні листи. Янош Бусел. URL: <http://www.poetryclub.com.ua/printpoem.php?id=487723>

О.Л. Сизоненко,

учителька початкових класів комунального закладу «Вільшанська спеціальна школа Черкаської обласної ради»

МИ – ЧАСТИНА ПРИРОДИ. ЩО ДАЄ НАМ ПРИРОДА

РОЗРОБКА ВИХОВНОГО ЗАНЯТТЯ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мета: поглибити, розширити знання дітей про природу, рідний край, про те, що дає людині природа, про вплив поведінки людини на природу. Підвести дітей до усвідомлення необхідності зберігати і примножувати природні багатства, раціонально їх використовувати. Показати учням, що в природі все взаємозв'язане.

Формувати екологічне мислення, вміння критично обдумувати ситуації взаємодії з природою; естетичний смак, уміння цінувати красу, багатство природи.

Розвивати пізнавальний інтерес, уміння спостерігати, порівнювати.

Виховувати дбайливе господарське ставлення до природи як до рідного дому, бажання зберегти нашу планету Земля для нащадків.

Обладнання: мультимедійна дошка, презентація, скриньки, загадки, картки з зображеннями рослин і тварин, занесених до Червоної книги.

Хід заняття

1. Організаційна частина.

Учитель.

Любі діти! У наш клас завітали люди щирі.

Привітайте в добрий час гостей посмішкою й миром.

Ми вам раді, добрі люди, і вітаєм щиро вас.

Тож запрошуєм ласкаво на заняття.

2. Розгляд картинки на мультимедійній дошці (Сніг іде. Зима.)

Учитель.

Що ми бачимо на малюнку? Яка пора року?

Що ми любимо робити взимку?

(Кататися на санчатах, гратися в сніжки, ліпити бабу снігову).

А ще якого свята ми завжди з нетерпінням чекаємо взимку? (Нового року)

Без чого не може існувати це свято? (Без ялинки)

- Так, завжди раніше на свято Нового року у всіх людей була справжня жива ялинка. Але останнім часом чомусь ми уникаємо її ставити. Багато хто з людей наразі купує штучні ялинки. Чому?

- Правильно, щоб менше кривдити природу, оберігати її.

3. Гра «Чарівні окуляри».

- Давайте одягнемо «чарівні окуляри»(діти пальчиками рук утворюють і притуляють їх до очей) і поглянемо крізь них навкруги. Що нас оточує?

- Як все це можна назвати одним словом? (Природа) І це тільки маленьку частинку ми бачимо, те, що взимку. Але ще красива природа буває навесні, влітку і восени.

- Тож недарма ми заговорили про природу. Бо сьогодні на нашому занятті основною дійовою особою буде її величність Природа. (Слайди про природу)

4 .Оголошення теми і мети заняття.

- Що вона являє собою і чому стільки до неї уваги – ви, напевне, знаєте. Про це стільки писано і переписано, а вона, Природа, залишається дуже хворою. Спробуймо сьогодні з вами зрозуміти її проблеми і вияснити, як ми, люди, можемо вирішити їх.

5. Гра «Скринька».

Діти поділені на 2 групи. В кожній групі скринька, в якій загадки про живу і неживу природу.

Хто пасеться на лужочку

Товстобокий, наче бочка?

Любить сіном ласувати,

Молочко дає малютам.

- Будьте, му-му-му, здорові

І подякуйте ... (корові).

Квітка ця на сонце схожа,

На олію вона гожа,

Жовті пелюсточки має,

Їх до сонця повертає. (Соняшник)

Я і хмара, і туман,

І струмок, і океан,

І літаю, і біжу,

І замерзнуть можу! (Вода)

Випливає з-за гори,

Загляда у всі двори,

Сіє, сіє позолоту,

Всіх скликає на роботу,

Осяває все навкруг

Чарівний червоний круг.

Доня дивиться в віконце:

- Тату, тату, сходить ... (сонце)

Учитель. Отже, природа поділяється на живу і неживу. (Слайд з зображеннями живої і неживої природи).

6. Бесіда «Людина – частина природи».

Учитель. Будь ласка, скажіть, що ж зв'язує людину з природою? Отже, людина – частина природи. Вона залежить від живої і неживої природи. Людині для життя потрібні тварини й рослини. Ми використовуємо природні ресурси для будівництва, виготовлення меблів, шиття одягу і взуття.

- Діти, є ще один елемент неживої природи, без якого «не можемо жити, ні їсти, ні пити, ні говорити». Що це? (**Повітря**)

*Повітря, діти, - цінність незвичайна,
Для нас - це існування джерело.
У ньому вічна сила життєдайна.
Живих істот без нього б не було.*

Учитель. Отже, людина – частина природи. Її життя пов'язане з рослинами, тваринами, водою, повітрям, ґрунтом. (Слайд)

З давніх часів людина користується дарами природи : насінням і плодами рослин, м'ясом тварин. Природа і тепер залишається основною годувальницею людини. Ми не можемо уявити наше харчування без хліба, овочів, фруктів, молочних і м'ясних продуктів. (Слайд)

З рослинної і тваринної сировини виготовляє одяг, а зі шкіри тварин – верхній одяг і взуття.

З надр Землі людина видобуває мінерали: залізо, нафту, вугілля, природний газ. (Слайд)

Учитель. Отже, ми побачили, що людина бере з природи все необхідне для своїх потреб. А що ж сама повинна давати природі? Як повинна зберігати її багатства? Адже на початку заняття ми говорили, що природа в небезпеці, просить про допомогу. Що ж сталося?

А сталося те, що люди самі своїми вчинками впливають негативно на природу. Вони вирубують ліси, тому зникають рослини і тварини. З-за людської недбалості згорають цілі ділянки лісів. Клуби диму заводів і фабрик, вихлопні гази автомобілів забруднюють повітря. Стічні води отруюють річки, в результаті чого пропадає риба і інші жителі річок. Люди також засмічують території. (Слайди)

Від всього цього гине жива природа. І все це робить людина. Говорять, що «людина – цар природи». Але хто дав їй право царювати? Сама ж людина! Але хто ж така людина без природи? Уявити собі не можливо...

7. Перегляд мультфільму «Пригоди лісових друзів».

- Повітря, воду, спів птахів, пахощі луків, шелест листя – все це щедрі дари природи, потрібно тільки бережливо ставитися до неї.

На жаль, ні рослини, ні тварини не можуть говорити. А якби могли?

- Ось послухайте, яка цікава розмова відбулась між мамою та її маленьким сином.

8. Читання і обговорення оповідання «Не псуй навколишню природу».

Андрійко, повертаючись з мамою з прогулянки, запитує:

А правда що дерево росте?

Правда.

А правда, що я швидко расту?

Правда.

То чому ж я тоді маленький?

Ходімо, я тобі покажу, що ти вже великий.

Матуся підвела Андрійка до метелика, мурашки, рослини, щоб він побачив, що він не такий вже й маленький.

А що, руйнувати не можна?

Ні, бо будеш недобрий, а на тому місці виросте лише бур'ян.

А я його вирву.

Виросте інший. Зрозумій, що для недоброї людини – все погане. Хлопчик, який всіх ображає, не має друзів. А от у мурашок скільки сусідів, і всі вони одне одного поважають, живуть дружно. Якщо знищити їх, стане сумно на Землі. (Слайд)

Обговорення прочитаного.

Учитель. Діти! Природа, як поранений птах, кричить, прохає нас про допомогу. Ви повинні знати про те, як можна зберегти природні багатства для всіх, хто живе та буде жити на Землі. Дехто вважає: «Може нічого не трапиться, якщо я зламаю лише одну гілочку, зірву одну квіточку, роздушу метелика, розгорну один мурашник...»

Та кожна зламана гілочка, кожна зірвана квітка, кожний зловлений метелик, розорений мурашник – це маленька рана, яку ви завдаєте природі.

(Розгляд і обговорення картини на слайді з зображенням, як діти нищать природу)

9. Бесіда про Червону книгу. (Слайд з зображенням Червоної книги)

Учитель. На жаль, погане ставлення до природи призводить до того, що деякі рослини і тварини знаходяться під загрозою зникнення і потребують охорони. Через це була створена Червона книга, до якої занесені всі види рослин і тварин, що охороняються. (Показую зображення деяких відомих дітям рослин і тварин)

*В Червону книгу ми занесли
Світ неповторний та чудесний,
Що поступово вимирає,
Давно рятунку в нас благає.
Невже в майбутньому на світі
Не будуть зеленіти віти –
Верби, берізки, горобини
І диво-дівчини калини.
Невже ми більше не побачим,
Як біля річки верби плачуть.
Як розцвітають на майданах
Високі красені каштани.
Ми всі господарі природи,
Тож збережемо її вроду.*

Учитель. А що ж потрібно робити нам, людям, що зберегти природу?

10. Гра з м'ячем.

Вчитель кидає м'яч кожному учневі. Той називає, що потрібно робити, щоб зберегти природу:

- не викидати сміття де завгодно;
- не вирубувати ліси;
- не засмічувати річки;
- берегти воду...тощо.

11. Робота за картиною зображенням природи. (Слайд)

Природа нам, як рідний дім –

Вона усім, як мати.

Щоб лад завжди був в домі тій,

Про неї треба дбати.

Діти розповідають вірші.

1-ий учень.

Свій голос віддаю за матінку-природу,

За чистоту Землі, красу і вроду.

За екологію довкілля і душі.

Ставай і ти й діла свої верши.

Очистимо Землю від бруду і скверни,

Посіємо скрізь доброти й квітів зерна!

Хай буде планета красива й зелена

Для щастя, добра і для тебе, й для мене!

2-ий учень.

Давайте боротись за чистоту природи.

Планеті не будем наносити шкоди.

Посадимо ліс і гайочки зелені,

Сади і діброви – планети легені!

Очистимо струмки і будуть жити ріки,

Бо із малих струмків течуть річки великі.

Вода – дає життя, без неї не прожити.

Вже час прийшов для нас – природі послужити!

Учитель. Діти! Ось ми почули слово «довкілля». А що це? (Діти висловлюють свою думку)

Учитель.

Все, що є навколо нас:

Сонечко, хмаринка, небо.

І пісок, каміння, води,

Й люди – часточка природи.

Поле, гори і травичка,

Ліс, повітря і водичка,

Бджілка, пташечка і зорі,

Вільний вітер на просторі,

Квіточки і різне зілля –

Це, дитино, й є довкілля!

Діти! А що таке екологія довкілля? (Чистота довкілля)

12. Бесіда про те, що ми, люди, можемо зробити для збереження природи.

Учитель. Діти, ми можемо не тільки зберегти природу, яка нас оточує, а й примножити її. У народі говорять, що людина не марно прожила свій вік, якщо вона «збудувала дім, виростила

дітей, посадила дерево». Хоч ви ще й маленькі, але вже сьогодні можете зробити велику справу – посадити й виростити дерева й квіти. (Слайд)

І ось вернемось до розмови про ялинку, яку ми більше не будемо рубати. Адже щоб вона виросла така велика, потрібно спочатку посадити її і чекати багато років. Уявіть, щоб хтось вирубував ялинку на території школи, яку ми з вами садили, поливали і тепер нею захоплюємось. Так от треба не вирубувати ліси, а насаджувати їх. Адже дерева, ліси, як ви чули – легені планети. Ми з вами можемо посадити одне або кілька дерев. А є спеціальні установи, які займаються вирощуванням саджанців, насаджуванням лісів. Обов'язок людини – берегти все це. (Слайд з зображенням паростка ялинки)

Учитель. Але садити деревця, квіти потрібно коли? (Навесні, влітку) А зараз яка пора року? (Зима). А чим же зараз ми можемо допомогти природі? (Підгодовувати птахів, звірів в лісі. Навесні не зривати перших весняних квітів.) (Перегляд відео, як підгодовуються птахи і тварини взимку)

13. Підсумок заняття.

Учитель. Отже, про що ми сьогодні говорили на занятті? Хто був основною дійовою особою в нас? Її величність Природа. Що для себе ви взяли з цього заняття? Що нового дізнались?

Я думаю, що ви в майбутньому будете жити по-совісті, завжди оберегатимете все довкола вас, цінитимете ту красу і багатство, яке дає нам природа. Адже ми – її частинка. (Слайд)

Світ прекрасний навколо тебе –

Птахи і звірі, гори і ріки –

Нехай він буде таким навіки.

Нехай людина добро приносить –

Бо світ навколо любові просить.

Гра «Жива і нежива природа»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Система виховання у початковій школі (за Національною програмою виховання учнів 1 – 12 класів МОН України) / упор. А. В. Лихва. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 373, [3] с. (Серія «Початкова школа. Класний керівник»).
2. Загадки про соняхи. URL: http://zagadki.at.ua/publ/priroda/roslinnij_svit/zagadki_pro_sonjashnik/4-1-0-62
3. Загадки про сонце/ Мега ЗНайка URL: <http://megaznaika.com.ua/zagadku/zahadky-pro-sontse/>
4. Загадки про воду. URL: <https://dovidka.biz.ua/zagadki-pro-vodu-ukrayinskoyu/>

«ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО ЄДНАЙМОСЬ, ЧЕРКАЩИНО!»

16 лютого в Україні уже вдруге на державному рівні відзначали **День єднання**. Започатковане свято Президентом України Володимиром Зеленським з метою посилення консолідації українського суспільства, зміцнення його стійкості в умовах зростання гібридних загроз, інформаційно-пропагандистського, морально-психологічного тиску на суспільну свідомість.

Цього дня закликають всіх вивішувати національні прапори та прикріплювати до одягу синьо-жовті стрічки і проводити заходи, марафони, присвячені цій події.

Працівники лабораторії виховної роботи в річницю відзначення Дня єднання в Україні провели веб-конференцію **«Заради майбутнього єднаймося, Черкащино!»** з таких тем:

1. Сила нації у єдності людей, в їхніх справах, помислах і душах! Валентина Кудін та лідери Ліги старшокласників Черкащини. ([URL:https://youtu.be/YeYDaedBqNI](https://youtu.be/YeYDaedBqNI)).

2. Як мистецтво може допомогти об'єднати людей, консолідувати учасників освітнього процесу перед лицем загрози та інформаційного тиску. Наталія Лемешева, методист мистецької освітньої галузі. (<https://youtu.be/dXnNXkdIgSw>).

3. Майбутнє залежить від того, що ви робите сьогодні. Сергій Кондратюк, методист предмета трудове навчання та технології. [URL:https://youtu.be/2vx0HuOBw5c](https://youtu.be/2vx0HuOBw5c).

4. Загальношкільний підхід до патріотичного виховання учасників освітнього процесу. Наталія Бугайчук, методист з виховної роботи. ([URL:https://youtu.be/rwXKT0b1Wao](https://youtu.be/rwXKT0b1Wao)).

5. Єднаймося заради майбутнього! Ми сильні, бо ми єдині! Сергій Гловацький, методист мистецької освітньої галузі. [URL:https://youtu.be/4zPY9ijJw78](https://youtu.be/4zPY9ijJw78).

Пропонуємо подивитися відеоконтент від працівників лабораторії, в яких кожен представляє власне бачення єднання держави саме через безпосередню роботу, яку він виконує відповідно до своїх посадових обов'язків за вище вказаними посиланнями.

Працівники лабораторії відзначили «Ми хочемо поінформувати, як можна єднати Черкащину і Україну в цілому, виконуючи якнайкраще свою роботу. Адже саме в єдності наших зусиль у творчості, музиці, роботі, освіті та вихованні об'єднуються українці не лише Черкащини, а й світу. І де б не проживали наші громадяни, вони роблять усе для захисту та єдності України.

*Від заходу Вкраїни і до сходу
Ми єдності ланцюг протягнем знов.
Посієм між людьми священну згоду,
Ми разом – це основа всіх основ!
Тепло сердець здолає ворожнечу
І об'єднає всіх свята мета.
Тримаймося разом.
Ми – велика сила.
І пам'ятаймо – Україна в нас – одна!*

Валентина КУДІН, завідувачка лабораторії виховної роботи КНЗ «ЧОППОПП ЧОР»

КНЗ «ЧЕРКАСЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

вул. Бидгощська, 38/1
м. Черкаси
Україна 18003

тел. +380 (472) 64-21-78

e-mail: oiropp@ukr.net

сайт: <http://oiropp.ed-sp.net/>